



مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

ISSN: 2645-4424

فصلنامه مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری
سال سوم، شماره ۳ (پیاپی: ۱۲)، پاییز ۱۳۹۹، جلد دو

فرا تحلیلی بر نقش حاکمیت در باز آفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری
محمد مهدی انصاری، کوروش افضلی

مقایسه تطبیقی محله در شهرهای ایرانی اسلامی و محله در نهضت
نوشهر گرای؛ نمونه موردی: محله پایین خیابان و محله ولیعصر شهر
مشهد
شیما عابدی، الهام هنرمند، عمیدالاسلام ثقه الاسلامی

طراحی رویداد در فضاهای شهری با رویکرد به مکان‌سازی خلاق
ثمینه ابراهیمی دهکردی، الناز خدادادی چمگردانی

شناسایی همبستگی مولفه‌های موثر بر منظر شهری، با هدف ارتقاء
کیفیت محیطی محله گوهر دشت کرج
حمیده گودرزی

تحلیل و ارزیابی کیفیت خدمات شهری در مناطق شهری کلان‌شهر
اهواز
سید عبدالحسین حسینی

باز آفرینی فرهنگی شهر با تکیه بر خلق فضای پاتوق شهری؛ نمونه
موردی: شهر اردبیل
حسن فریدون‌زاده، رویا علی اکبرزاده

تبیین اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر عدالت شهری
آیسان درزی

نقش آموزش و توانمندسازی زنان در حفظ محیط زیست و مدیریت
پابدار شهری
رضوان بذرگر، اصغر شهریاری، راضیه شهریاری



صاحب امتیاز و مدیرمسئول: میلاد فتحی

زیر نظر شورای سردبیری
مدیر اجرایی: منیژه ملائی

اعضای شورای علمی و داوری تحریریه: (به ترتیب حروف الفبا)

- دکتر میترا عظیمی، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی
- دکتر وحیده ابراهیم‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر حسن اسماعیل‌زاده، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی
- دکتر رحیم حیدری چپانه، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر ابوالفضل قنبری، عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز
- دکتر وحید بیگدلی‌راد، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی قزوین
- دکتر محمد فرخ‌زاد، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهمن صحنه، عضو هیئت علمی دانشگاه گلستان
- دکتر بهرام ایمانی، عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی
- دکتر حبیب‌اله فصیحی، عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی
- دکتر علیرضا محمدی، عضو هیئت علمی دانشگاه محقق اردبیلی

فراخوان پذیرش مقاله:

نشریه «مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری» توسط موسسه مطبوعاتی مطالعات کاربردی شباک و با همکاری علمی اساتید برجسته دانشگاه‌های کشور به انتشار مقالات علمی در زمینه برنامه‌ریزی شهری، طراحی شهری و به طور عام شهرسازی، می‌پردازد. از این‌رو از تمام اساتید، صاحب‌نظران، کارشناسان، دانشجویان و پژوهشگران دعوت می‌شود با ارسال مقالات علمی خود از طریق وبسایت نشریه به نشانی www.UDSJ.ir در پربارتر کردن این نشریه، ما را یاری نمایند. برای ارسال مقاله کافی است تا در وبسایت ثبت‌نام نموده و با ورود به پنل کاربری، مقاله خود را ثبت کنید.

محورها و موضوعات پذیرش مقاله:

- برنامه‌ریزی شهری
- شهرسازی ایرانی و اسلامی
- شهرسازی و توسعه پایدار
- مدیریت شهری و اقتصاد شهری
- مبنای نظری و تاریخ شهرسازی
- ارتباط دوسویه معماری و شهرسازی
- مرمت و احیا بافت‌های تاریخی شهری
- شهرسازی و مطالعات طراحی شهری
- اخلاق حرفه‌ای، آموزش و پژوهش در شهرسازی
- آسیب‌های شهری و سکونتگاه‌های غیررسمی
- شهرسازی و پایداری اجتماعی و فرهنگی
- نقش محیط‌زیست و اقلیم در توسعه شهری
- مدیریت بحران و پدافند غیرعامل در شهرسازی
- جامعه‌شناسی شهری و گردشگری شهری
- مدیریت دانش و مطالعات میان رشته‌ای در شهرسازی

نشریه

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی انقلاب، پلاک ۷۳۵ ساختمان پرند، واحد یک
۰۲۶ ۳۴ ۳۴ ۷۸ / ۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷
www.UDSJ.ir
Shij.journals@gmail.com

چاپ

انتشارات هنر و علوم دانشگاهی، تلفن: ۰۲۱ ۳۳ ۸۴ ۰۷۹۲
نشانی: تهران، افسریه، ۱۵ متری اول، کوچه ۲۸، پلاک ۲۹۲

فهرست مقالات

صفحه	عنوان مقاله
۱	فراتحلیلی بر نقش حاکمیت در بازآفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری محمد مهدی انصاری، کوروش افضلی
۱۳	مقایسه تطبیقی محله در شهرهای ایرانی اسلامی و محله در نهضت نوشهرگرایی؛ نمونه موردی: محله پایین خیابان و محله ولیعصر شهر مشهد شیما عابدی، الهام هنرمند، عمیدالاسلام ثقه الاسلامی
۲۱	طراحی رویداد در فضاهای شهری با رویکرد به مکان سازی خلاق ثمینه ابراهیمی دهکردی، الناز خدادادی چمگردانی
۲۹	شناسایی همبستگی مولفه‌های موثر بر منظر شهری، با هدف ارتقاء کیفیت محیطی محله گوهردشت کرج حمیده گودرزی
۴۱	تحلیل و ارزیابی کیفیت خدمات شهری در مناطق شهری کلان‌شهر اهواز سید عبدالحسین حسینی
۵۱	بازآفرینی فرهنگی شهر با تکیه بر خلق فضای پاتوق شهری؛ نمونه موردی: شهر اردبیل حسن فریدون‌زاده، رویا علی اکبرزاده
۶۳	تبیین اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر عدالت شهری آیسان درزی
۷۱	نقش آموزش و توانمندسازی زنان در حفظ محیط زیست و مدیریت پایدار شهری رضوان بذرگر، اصغر شهریاری، راضیه شهریاری

فرا تحلیلی بر نقش حاکمیت در بازآفرینی بافت های ناکارآمد شهری

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۴/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۵/۲۵

کد مقاله: ۷۹۳۳۱

محمد مهدی انصاری^{۱*}، کوروش افضلی^۲

چکیده

نواحی فرسوده شهری، بنا به سرشت خود با انواع عوارض و مشکلات مواجه هستند، از این رو معضل آنها چند وجهی و چند بعدی است که در هر مورد به شکل خاصی بروز می نماید در طی سال های اخیر سیاستگذاران و برنامه ریزان شهری در صدد ارائه راهبردها و راهکارهای نوینی در مواجهه با مسائل و مشکلات بافت های فرسوده شهری می باشند، افت منزلت اجتماعی و اقتصادی و نابسامانی های کارکردی و کالبدی این بافت ها به همراه افت بسیار شدید کیفیت محیط شهری و ضرورت توجه این مناطق را دو چندان کرده که در همین راستا سیاست ها و برنامه های متعددی دستگاه های حاکمیتی و متولی امر برای ارتقای کیفی و ساماندهی این عرصه های شهری به اجرا گذاشته است ولی اجرای ناموفق طرح های بهسازی و نوسازی شهری باعث ایجاد مشکلات در شهرها شده است. با توجه به اهمیت موضوع شکل گیری و تأثیر نقش کنشگران مدیریت بازآفرینی شهری پایدار در حوزه های سیاست گذاری اجرایی، مدیریت اجرایی، توسعه گری اجرایی و تسهیلگری و تعامل نهادی می تواند بسیار مؤثر واقع گردد. در پژوهش حاضر به بررسی نقش و تأثیر حاکمیت در مدیریت بازآفرینی بافتهای فرسوده شهرها می پردازیم. در این تحقیق از دوازده مقاله بررسی شده تعداد ۸ مقاله علمی پژوهشی انتخاب، شاخص ها و متغیرها استخراج گردیده و سپس به دسته های مختلفی که آنها را عامل می نامند تقسیم شده اند. مساله اساسی تعیین این است که بتوان تعداد زیادی متغیر اصلی را به مجموعه ی کوچکتری از متغیرها با کمترین میزان ریزش اطلاعات تبدیل کرد، عوامل مؤثر بر نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری مورد مطالعه و بررسی و تحلیل قرار گرفت و فرا تحلیل مطالعات انجام گردید برای همین از روش تحلیل عاملی و ابزارهای SPSS جهت تجزیه و تحلیل داده ها استفاده گردید، در همین راستا عوامل استخراج شده از مقالات با استفاده از روش دلفی در قالب پرسشنامه توسط تعدادی از متخصصین امتیاز دهی گردید و عوامل استخراج شده با استفاده از ماتریس همبستگی بررسی و دسته بندی گردید و مشاهده گردید عوامل مشارکتی، عوامل ساختاری و عوامل مدیریتی از بیشترین میزان همبستگی برخوردار بوده و بالاترین امتیاز را در بین دیگر عوامل دارا می باشند.

واژگان کلیدی: حاکمیت، بازآفرینی، بافت فرسوده، برنامه ریزی شهری

۱- دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد کرمان (نویسنده مسئول) Sadrplus@gmail.com

۲- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی کرمان

مبحث بافتهای ناکارآمد و توجه به بهبود فضای زیستی در نواحی فرسوده شهری یکی از مباحث پیچیده و چندوجهی در حوزه شهرسازی و مدیریت شهری به شمار می‌رود. نظر به اهمیت بازآفرینی بافت ناکارآمد شهری تاکنون قوانین و مصوبه‌های زیادی سعی در ایجاد شرایط و تسهیل امور مربوط به آن داشته‌اند، اما با این وجود به نظر می‌رسد پیشرفت چندانی در این حوزه صورت نگرفته است. یکی از دلایل قابل ذکر، ماهیت چند تخصصی و متنوع پروژه‌ها همراه با حضور ذینفعان متعدد از نهادهای خصوصی و عمومی در حوزه بازآفرینی بافت ناکارآمد است که هماهنگی و همراستایی عملکرد این ذینفعان موجب پیچیدگی فرایند بازآفرینی می‌شود. بخش بزرگی از پروژه‌های ساخت در حوزه ساخت و ساز شهری مربوط به طرح‌ها با بازآفرینی بافتهای ناکارآمد شهری است. با توجه به موج تغییرات در شهرها و عدم تناسب شهرهای قدیمی با ضروریات دنیای امروز اهمیت این طرح‌ها روز به روز افزایش می‌یابد. ایران نیز با دارا بودن این شرایط ناچار از تعریف و انجام حوزه وسیعی از این گونه طرح‌هاست. مشکلات یک منطقه شهری با تغییرات آن در طول زمان ایجاد می‌شود. مسائل منتج از این تغییرات، تنها فیزیکی نیستند؛ مانند زمینهای خالی و ساختمانهای متروک، بلکه اجتماعی نیز هستند مانند، عدم اشتغال و محرومیت‌های اجتماعی (حسن، ۲۰۱۲). آشکار است که برای حل هریک از مشکلات نیاز به تخصص‌های متفاوت سازمانها و افرادی با مسئولیتهای اجتماعی متون وجود دارد. بازآفرینی بافتهای ناکارآمد شهری مستلزم تلاش همراستا و هماهنگ بازیگرانی با ساختار و سازمانهای متفاوت و با اهداف متفاوت و یا حتی متضاد است. نکته قابل توجه در این بازیگران، تنوع ساختاری، مالکیتی و مدیریتی و اهداف و مأموریت‌های متنوع آنها است. در این حوزه، سازمان‌های دولتی با ساختارهای تمرکزگرا و بروکراتیک با مأموریت حاکمیتی و مدیریت وظیفه‌ای دولتی، سازمان‌های مردم نهاد با ساختار شورایی و مأموریت غیر انتفاعی تا شرکت‌های بخش خصوصی با مدیریت متمرکز و مأموریت انتفاعی قرارداد دارند. سازمان‌های بخش عمومی با مأموریت خدماتی و ساختار نیمه شورایی مانند شهرداری‌ها نیز بخش مهمی از تحقق اهداف این طرح‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. افراد حقیقی نیز در قالب سازندگان، معتمدین محل، سرمایه‌گذاران خرد و غیره نیز تأثیر قابل توجهی در روند عملکردی طرح‌های بازآفرینی دارند. این نوع سازماندهی بین ذینفعان را می‌توان تحت عنوان شبکه نام گذاری کرد، شبکه‌ها نوعی از سازماندهی چرا که مطابق نظریه اکرول هستند که تعداد زیادی سازمان تخصصی در یک ارتباطات همکارانه و مبادله‌ای به یکدیگر مرتبط می‌شوند. طبق نظر این محقق شبکه برای توصیف بازه وسیعی از پدیده‌ها شامل سیستم‌های اقتصادی ملی و همکاری‌های بین‌المللی از یکسو و بنگاه‌های کوچک کارآفرینی، سازمان‌های ارائه‌دهنده خدمات، شبکه‌های تخصصی و حرفه‌ای، سیستم‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی و شبکه‌های اجتماعی، از سوی دیگر می‌شود. از طرفی هر سازمانی شامل یک شبکه داخلی از قدرت، عملکردها، ارتباطات و تبادلات است و از طرفی هر سازمان باید با سازمانهای دیگر در محیط خارج از سازمان برای کسب منابع و مشروعیت جهت بقا و رشد، مبادله کند. بنابراین این پژوهش با توجه به تحقیقات انجام شده در زمینه بازآفرینی شهری به دنبال پاسخی برای این سؤال است که نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری چیست؟

۲- ضرورت و اهمیت موضوع

گسترده‌ترین روزافزون بافتهای ناکارآمد شهرها، یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی کشورهای در حال توسعه است. مسائلی موجود در بافت‌های ناکارآمد شهری از نوع مسائلی چند بعدی هستند و می‌توان ریشه‌های ایجاد این مسائل را در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، مدیریتی این بافت‌ها جستجو کرد (Bae, 2014:3). اکثریت طرح‌های ویژه بازآفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری در ایران به علت عدم توجه کافی به ظرفیت و نقاط قوت این بافت‌ها به اهداف خود دست نیافته‌اند. نگاه صرفاً کالبدی این طرح‌ها در گذشته باعث شد که در مرحله اجرا به دلیل عدم استقبال ساکنان با توفیق چندانی روبرو نشود (Dixon, 2011:7). رویکرد بازآفرینی به بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی و محیطی شهر توجه دارد و طیف وسیعی از فعالیت‌ها را بیان می‌دارد که قابلیت زیست جدیدی به مناطق مضمحل، ساختمان‌های پاک‌سازی شده، زیرساخت‌ها و ساختمان‌های تحت بازسازی که به پایان عمر مفیدشان رسیده‌اند، می‌دهد. یک نگرش کلیدی در بازآفرینی به معنای عانش این است که وضعیت کلی شهر و مردمش را بهبود می‌بخشد. بازآفرینی شهری به دنبال یافتن نشانه‌های مشکلات شهری از طریق بهبود مناطق فرسوده است. این رویکرد نه تنها به دنبال احیای مناطق متروکه نیست بلکه با مباحث گسترده‌تری همچون اقتصاد رقابتی و کیفیت زندگی به خصوص برای کسانی که در محلات فقیرنشین زندگی می‌کنند، سروکار دارد.

۳- مبانی نظری و پیشینه تحقیق

بسیاری از طرح‌های بازآفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری که در طول چند دهه گذشته تهیه شده، به علل مختلف ناکارآمد بوده، محقق نشده یا درصد جزئی از آن اجرا شده و چنانچه اجرا شده‌اند، پیامدهای فرهنگی و اجتماعی مؤثری دربر نداشته و بعضاً

دارای پیامدهای منفی بوده است (Güzey, 2009: 17). این درحالی است که فارغ از زمان و هزینه فرصت های قابل توجه، مسیر و جهت مشخصی برای این امر مهم توسط مدیریت شهری ترسیم نشده و سازمان ها و ارگان های ذیربط نیز به وظایف و تکالیف تعیین شده عمل نمی کنند (Hansen, 2014: 9). ظرفیت سازی و سرمایه اجتماعی دو مفهوم کلیدی در نگرش جدید به برنامه ریزی و مدیریت شهری از سیاست های بازآفرینی بافت های ناکارآمد شهری هستند. تهی شدن یک جامعه از سرمایه اجتماعی منجر به ناکارآمدی بسیاری از سیاست ها و طرح های پیشنهادی خواهد شد. نهادها و تشکل های محلی و سازمان های غیر دولتی عناصر اصلی این نگرش هستند، با این وصف قبل از هر چیز نیاز به بسترسازی و زمینه هایی وجود دارد که بتوان با اتکای به آن ها نظام مدیریت و برنامه ریزی شهری را بر اساس آن ها استوار ساخت (Kaplan, 2017: 8). از یکسو تحقق عدالت اجتماعی و فرصت برابر در برخورداری از بازآفرینی مناسب برای زندگی و فعالیت های شهروندی مطابق اهداف کلان سند چشم انداز کشور، که تحقق آن بر عهده متولیان و مدیران شهر است و از سوی دیگر مخاطرات طبیعی همانند زلزله، تسریع روند نوسازی بافت های ناکارآمد شهری را دوچندان می کند. بدین منظور بررسی میزان تحقق این طرح ها برای بازبینی و اصلاح فرآیند نوسازی بافت های ناکارآمد شهری جهت شتاب دهی به حرکت نوسازی دارای اهمیت خواهد بود (Kendall, 2015: 7).

با بررسی سیر تحول رویکردهای بازآفرینی بافت های ناکارآمد شهری در ایران به نظر می رسد تعدد طرح های تهیه شده توسط ارگان های مختلف، عدم هماهنگی، وجود مغایرت در اهداف و عدم جلب مشارکت مردم موجبات ناکارایی و نابسامانی بافت فرسوده را فراهم آورده است (امین زاده و رضا بیگی ثانی، ۱۳۹۱). لزوم و کارایی دفاتر نوسازی محله در پژوهش های متعددی مورد تأکید قرار گرفته است (شفیعی دستجردی ۱۳۸۷، شفیی دستجردی ۱۳۹۱، شفیی دستجردی ۱۳۹۲، شفیی دستجردی ۱۳۹۴). سرکیس ۲۰۰۳ ارزیابی را سنجش تفاوت وضع موجود و حالت بهینه می داند (Sarkis, 2003). سنجش عوامل ناکارآمدی برنامه های ناکارآمد شهری در داخل و خارج کشور در قالب تحقیقات مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است. در پژوهش گازی ۱ ۲۰۰۹ با بررسی دوره های زیستی شهر آنکارا (ترکیه) وجود فرصت های اقتصادی، آموزش عمومی مردم، وضوح تعهدات سیاسی بازیگران کلیدی و همکاری گروهی از جمله عوامل حیاتی برای نوسازی تعیین شده است. در تحقیقی دیکسون ۲ و همکاران ۲۰۱۱ در مورد باز آفرینی شهری در منچستر و ازاکا عوامل حیاتی موفقیت در نوسازی مشارکت قوی، مقیاس بزرگ، در اولویت قراردادن زیرساخت ها، رونق بازار، دیدگاه طولانی مدت و رکود به عنوان فرصت معرفی شده است. در تحقیقی که توسط با جانگ ۳ و همکاران ۲۰۱۴ در زمینه نوسازی شهری در کره انجام شده است، پیگیری همزمان منافع بخش عمومی و خصوصی و دوره طولانی مدت پروژه از جمله عوامل حیاتی موفقیت یاد شده است.

۴- روش تحقیق

در این پژوهش از تکنیک آمیخته استفاده شده است. این پژوهش از حیث فلسفه پژوهش در زمره پارادایم اثبات گرایی از نوع کاربردی و از حیث صیغه پژوهش کیفی و کمی، دارای رویکرد استقرائی و قیاسی و راهبرد پیمایشی است. این پژوهش از حیث هدف اکتشافی است و به اکتشاف متغیرها و ارتباط علی آن ها اهم می پردازد. همچنین، روش انجام پژوهش، آمیخته (کیفی و کمی) است به صورت کیفی نرم افزار MAXQDA و کمی بر اساس تکنیک های رگرسیونی در نرم افزار SPSS است اطلاعات موردنیاز با استفاده از مصاحبه از خبرگان و همچنین تدوین پرسشنامه جمع آوری شده است. جامعه آماری در این رساله کلیه مدیران و کارکنان در بیمارستان های تأمین اجتماعی است. جامعه آماری در تحقیق کیفی شامل دو بخش است:

بخش اول، جامعه آماری برای طراحی سؤال های مصاحبه از اساتید دانشگاه با مرتبه علمی حداقل استادیاری و پانزده سال سابقه تدریس که در ابعاد مدیریت و علوم اداری صاحب نظر بودند انتخاب شدند که دارای ویژگی ها به شرح زیر است:

ویژگی خبرگان جامعه دانشگاهی: حداقل استادیار و هیئت علمی، سابقه بالای ۱۵ سال، تألیف کتاب و مقاله مرتبط با مدیریت و

...

بخش دوم، جهت انجام مصاحبه از طریق جمع آوری اطلاعات با مراجعه به بانک اطلاعات مدیرانی که به عنوان مدیران نمونه انتخاب شده بودند و جامعه آماری از مدیران دفاتر تسهیل گری، کارشناسان که دارای ویژگی ها به شرح زیر است:

ویژگی خبرگان صنعت: سابقه بالا، پست مدیریتی، تجربه و دانش بالا در سطح شهرداری ها و فاطر تسهیلگری و ... در بخش کیفی به منظور نمونه گیری از روش گلوله برفی استفاده شد. مصاحبه به صورت نیم ساختار یافته با سؤالات باز و کلی تا ۵ نفر انجام شد تا به اشباع داده ها رسیدیم ولی جهت اطمینان تا ۱۵ نفر مصاحبه انجام شد. در بخش کمی نیز همین افراد پرسشنامه طیف لیکرت را پاسخ دادند. در نهایت در قسمت کیفی با استفاده از تکنیک فرا تحلیل با استفاده از نرم افزار MAXQDA، به شناسایی

1- Güzey, Özlem, 2009

2- Tim Dixon, 2011

3- Bae, Jung-Ho- Kim, Jin-Ha, 2014

عوامل پرداخته شد و در قسمت کمی با استفاده از روش‌های همبستگی، تحلیل عامل اکتشافی در نرم‌افزار SPSS به تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده حاصل از پرسشنامه پرداخته شد.

۵- بحث و یافته‌ها

این بخش به تجزیه و تحلیل اطلاعات و نحوه اجرای روش فراتحلیل و تکنیک‌های رگرسیونی اختصاص دارد. در این بخش، مراحل عملیاتی فراتحلیل و اطلاعات بدست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. بمنظور تنظیم سؤال پژوهش، اولین گام برای محققان تمرکز بر چه چیزی مطالعه می‌باشد. در پژوهش حاضر، سؤال اصلی "نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری چیست" مورد بررسی قرار می‌گیرد که با مدنظر قرار دادن پارامترهای مندرج در جدول ۱ تنظیم می‌شود.

جدول ۱

پارامترها	تنظیم سؤال
چه چیزی (سؤال مورد مطالعه):	عوامل مؤثر بر نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری کدامند؟
چه کسی (جامعه مورد مطالعه):	در این پژوهش چندین پایگاه داده و موتور جستجوی مختلف مورد بررسی قرار گرفت. همچنین ۵ نفر با روش گلوله برفی برای مصاحبه انتخاب شدند.
چه وقت (محدودیت زمانی):	مقالات مطالعه شده در این پژوهش از سال ۱۳۸۰ به بعد می‌باشد زیرا عمدتاً تحقیقات انجام گرفته در این مقوله از سال مذکور به بعد بوده است.
چگونگی (روش فراهم‌آوری مطالعات):	در این پژوهش روش "تحلیل اسنادی"، تحلیل داده‌هایی که بصورت ثانویه می‌باشند، مورد استفاده قرار گرفته است.

واژه‌های جست و جو عبارتند از: حاکمیت، بازآفرینی، بافت فرسوده، برنامه ریزی شهری. لازم به ذکر است که تعداد کل مقالات یافت شده با در نظر گرفتن معیارهای ورودی، مطالعه (فارسی) می‌باشد که پس از بررسی تمامی آنها و در نظر گرفتن معیارهای خروجی از منظر معیار محتوا و یا عدم دسترسی نهایتاً نتایج استخراج شده از ۱۰ مطالعه فارسی مورد بازبررسی و در نهایت ۷ مقاله تحلیل شد. در ادامه با مقایسه مفاهیم مختلف به این نتیجه رسیدیم که مفاهیم شفافیت اطلاعات و مکانیسم ارتباطی نهادها به صورت واضح که در مطالعات مختلف مطرح شده بود، اشاره به یک موضوع دارند که پس از انجام مقایسه‌های مداوم و در مفهوم‌پردازی در سطح بالاتری از انتزاع، برچسب ویژگی‌های نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری به آن تخصیص یافت. این روال برای تمام مطالعات صورت پذیرفت و نهایتاً نکات کلیدی برگرفته شده از محققین هر یک از مطالعات گذشته، بصورت زیر جدول بندی شد.

جدول ۲- مقالات بررسی شده (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

عنوان	جامعه آماری	نویسنده	نشریه
۱ رویکرد دولت مدار بهیاز آفرینی شهری و اعیانی سازی وابسته، تحلیل عملکرد ذینفعان کلیدی در نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر در مشهد	۲۶ مشارکت کننده (از میان مطلعین فرایند)	اعظم عباس چی علی یوسفی مهدی کرمانی	توسعه محلی (روستایی-شهری)
۲ بررسی تحلیلی عوامل زمینه ساز حکمروایی خوب نمونه مطالعاتی: شهر بندر ترکمن	شهروندان ۳۸۴ نمونه کارکنان شهرداری ۲۱ نمونه	محمد اجزا شکوهی مصطفی ایستگلدی	مطالعات جغرافیایی مناطق خشک
۳ تحلیل چگونگی حمایت قانون از مشارکت عمومی در باز آفرینی شهری مطالعه موردی میدان امام- عتیق- اصفهان		فرشاد نوریان اندیشه آریانا	هنرهای زیبا معماری و شهرسازی
۴ تحلیل مناسبات میان نهادی در مدیریت بازآفرینی شهری پایدار بافت‌های فرسوده مطالعه موردی کلان شهر اهواز	مصاحبه با مدیران نهادهای عضو ستاد بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری	محمدعلی فیروزی سعید امان پور جواد زارعی	مطالعات شهری
۵ تحلیلی برسیاست ها و برنامه‌های بهسازی و نوسازی شهری در برنامه‌های توسعه کشور	ارزیابی سیاست هاو برنامه‌های عمران شهری با توجه به اسناد ومدارک موجود	دکتر علی شمایی دکتر احمد پور احمد	پژوهش‌های جغرافیایی
۶ تدوین سازوکار به کارگیری بازآفرینی شهری در مواجهه با بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی: محله جولان شهر همدان	برداشتهای میدانی اسناد فرا دست و مصاحبه باساکنین	عاطفه صباغی	پژوهش‌های شهری هفت حصار
۷ رویکردها و سیاست‌های نوسازی شهری (ازباز سازی تا باز آفرینی شهری)	استخراج و تحلیل دیدگاههای اندیشمندان	سیدحسین بحرینی محمد سعید ایزدی مهرانوش مفیدی	مطالعات شهری هنر و معماری

در ادامه با مقایسه مفاهیم مختلف به این نتیجه رسیدیم که مفاهیم شفافیت اطلاعات و مکانیسم ارتباطی نهادها به صورت واضح که در مطالعات مختلف مطرح شده بود، اشاره به یک موضوع دارند که پس از انجام مقایسه‌های مداوم و در مفهوم‌پردازی در سطح بالاتری از انتزاع، برچسب ویژگی‌های نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری به آن تخصیص یافت. این روال برای تمام مطالعات صورت پذیرفت و نهایتاً نکات کلیدی برگرفته شده از محققین هر یک از مطالعات گذشته، بصورت زیر جدول بندی شد. ابتدا کدهای مرتبط با معیارهای اصلی بیان شدند و در جدول ۳ زیرمعیارهای مرتبط با هر معیار اصلی و کد آن نشان داده شده است:

جدول ۳- دسته بندی معیارهای اصلی (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

عوامل اصلی	کد گذاری معیارهای اصلی
عوامل مدیریتی	۱
برنامه ریزی سازمانی	۲
عوامل مشارکتی	۳
مسائل حقوقی و قانونی	۴
عوامل فردی و روانی	۵
مسائل مالی	۶
مسائل آموزشی	۷
عوامل اجتماعی	۸
عوامل ساختاری	۹

	U	T	S	R	Q	P	O	N	M	L	K	J	I	H	G	F	E	D	C	B	A
عوامل	۲	۲	۱	۱	۴	۲	۲	۱	۲	۲	۱	۱	۴	۵	۵	۲	۴	۱	۱	۲	
عنوان (۵.۱)	۲	۲	۲	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۲	۴	۵	۲	۲	۱	۱	۱	
عنوان (۵.۲)	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴	۵	۳	۳	۳	۳	۲	
عنوان (۵.۳)	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۴	۵	۳	۳	۳	۳	۲	
کد عوامل و دسته بندی	۲	۲	۲	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	

شکل ۱- نمونه کدگذاری در نرم افزار (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

در ادامه به بررسی ویژگی‌های کمی معیارهای شناسایی شده پرداخته شده است. در ابتدا با استفاده از آمار توصیفی معیارهای اصلی بررسی شدند و در نهایت تحلیل همبستگی و پیرسون معیارها ارائه شده است. جهت تحلیل توصیفی متغیرهای تحقیق از پارامترهای مرکزی (میانگین) و پارامترهای پراکندگی (انحراف معیار و دامنه تغییرات) مطابق جدول ۴، استفاده شده است. شاخص‌های تمرکز: مقادیر کمی یا کیفی که بیانگر میزان تمرکز داده‌ها هستند، شاخص‌های تمرکز - (معیارهای مرکزی) گفته می‌شوند. از معروف‌ترین شاخص‌های تمرکز می‌توان به میانگین - (مرکز ثقل داده‌ها - برآیند مقادیر)، میان - (مقدار میانی در صورتی که داده‌ها به ترتیب قرارگیرند) و نما - (ویژگی با بیشترین فراوانی) اشاره نمود. میانگین: مقدار برآیند یا مرکز ثقل داده‌ها توسط میانگین بیان می‌شود. برای محاسبه آن کافی است که همه داده‌ها را با هم جمع کرده و بر تعدادشان تقسیم کنیم. متوسط فاصله میانگین از داده‌ها برابر صفر است. به این ترتیب میانگین، برآیند داده‌ها را نشان می‌دهد. میانگین برای داده‌های کمی قابل محاسبه است. شاخص‌های تغییرات: تغییرات و پراکندگی داده‌ها توسط شاخص یا معیارهای پراکندگی قابل اندازه‌گیری است. با انجام محاسباتی، معیاری عددی برای میزان پراکندگی داده‌ها بدست می‌آید. هرچه مقدار این معیار بزرگتر باشد، نمایانگر پراکندگی بیشتر داده‌ها است و برعکس با کوچک بودن این معیار، متوجه می‌شویم که داده‌ها به یکدیگر نزدیک هستند.

واریانس و انحراف معیار: برای سنجش فاصله یا انحراف داده‌ها نسبت به میانگین، به جای قدر مطلق از مجذور فاصله نیز استفاده می‌شود. به این ترتیب متوسط مجذور فاصله نسبت به میانگین، معیار دیگری برای پراکندگی نامیده می‌شود که به آن واریانس گویند.

جدول ۴- آمار توصیفی معیارهای شناسایی شده (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
عوامل مدیریتی	3	1.94	2.56	2.3125	.33072
برنامه ریزی سازمانی	3	2.75	2.88	2.8229	.06505
عوامل مشارکتی	3	3.44	4.00	3.6667	.29536
مسائل حقوقی و قانونی	3	4.33	4.67	4.4444	.19245
عوامل فردی و روانی	3	4.00	5.00	4.3333	.57735
مسائل مالی	3	2.20	2.40	2.3333	.11547
مسائل آموزشی	3	3.50	4.00	3.6667	.28868
عوامل اجتماعی	3	2.00	2.67	2.2222	.38490
عوامل ساختاری	3	3.19	3.33	3.2698	.07274

ضریب همبستگی پیرسون که به نام‌های ضریب همبستگی گشتاوری و یا ضریب همبستگی مرتبه‌ی صفر نیز گفته می‌شود، توسط سر کارل پیرسون معرفی شده است. این ضریب برای تعیین میزان رابطه، نوع و جهت رابطه‌ی بین دو متغیر فاصله‌ای یا نسبی و یا یک متغیر فاصله‌ای و یک متغیر نسبی استفاده می‌شود.

H_0 : همبستگی بین متغیرها وجود ندارد.

H_1 : همبستگی بین متغیرها وجود دارد.

به منظور بررسی وجود رابطه، براساس سطح معناداری، اگر سطح معناداری آزمون کوچکتر از 0.05 باشد، فرض صفر رد شده و بین دو متغیر ارتباط معنی داری وجود دارد.

جدول ۵- ضرایب همبستگی پیرسون (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

عوامل مدیریتی	برنامه ریزی سازمانی	عوامل مشارکتی	مسائل حقوقی و قانونی	عوامل فردی و روانی	مسائل مالی	مسائل آموزشی	عوامل اجتماعی	عوامل ساختاری	
.866	.327	-.982	.982	.327	.327	.520	-.091	1	عوامل مدیریتی
-.577	-.971	.277	-.277	-.971	-.971	-.898	1	-.091	برنامه ریزی سازمانی
.877	.977	-.672	.672	.977	.977	1	-.898	.520	عوامل مشارکتی
.756	1.000**	-.500	.500	1.000**	1	.977	-.971	.327	مسائل حقوقی و قانونی
.756	1.000**	-.500	.500	1	1.000**	.977	-.971	.327	عوامل فردی و روانی
.945	.500	1.000**	1	.500	.500	.672	-.277	.982	مسائل مالی

عوامل مدیریتی	عوامل مشارکتی	مسائل حقوقی و قانونی	عوامل فردی و روانی	مسائل مالی	مسائل آموزشی	عوامل اجتماعی	عوامل ساختاری	
-945	1	1.000**	-500	-500	-672	.277	-982	مسائل آموزشی
.756	-500	.500	1.000**	1.000**	.977	-971	.327	عوامل اجتماعی
1	.756	.945	.756	.756	.877	-.577	.866	عوامل ساختاری

براساس نتایج به دست آمده در جدول ۵، بین عامل مدیریتی با عوامل مالی و ساختاری بالاترین رابطه همبستگی وجود دارد. بین عامل مشارکتی با عوامل حقوقی اجتماعی ساختاری مدیریتی بالاترین رابطه همبستگی مثبت وجود دارد. بین عامل حقوقی و عوامل مشارکتی، فردی و اجتماعی بالاترین رابطه همبستگی وجود دارد. بین عامل فردی عوامل مشارکتی و حقوقی بالاترین رابطه همبستگی وجود دارد. بین عامل مالی و عوامل ساختاری و مدیریتی بالاترین رابطه همبستگی وجود دارد. بین عامل اجتماعی با عامل مشارکتی بالاترین رابطه همبستگی وجود دارد. بین عامل ساختاری با عامل مشارکتی بالاترین رابطه همبستگی وجود دارد.

۵-۱- تحلیل عامل اکتشافی

با به کارگیری از تحلیل عاملی اکتشافی به متغیرهای پنهان یک مدل پی برده می‌شود. با تحلیل عاملی نشان داده می‌شود کدام دسته از عناصر و گویه‌های پرسشنامه با یکدیگر همبستگی بیشتری دارند و گویه‌های یک سازه پنهان را تشکیل می‌دهند. در یک مدل خوب طراحی شده، مجموعه سنجه‌های هر متغیر پنهان با یکدیگر همبستگی بالایی داشته و با سایر سنجه‌های پرسشنامه همبستگی پائینی دارند. اگر سنجه‌ای فاقد چنین مشخصاتی باشد و در هیچ دسته‌ای قرار نگیرد باید در مورد به کارگیری از آن سنجه بازنگری به خرج داد. در بسیار موارد با تحلیل عاملی می‌توان درباره صحت و پایایی یک مقیاس اظهار نظر کرد. تحلیل عاملی روشی بسیار منطقی است. در اینجا روش استخراج مولفه‌های اصلی (PCA) و چرخش واریماکس^۲ به کارگیری شده است. در این مطالعه موردی ابتدا گویه‌های سنجش متغیرهای پژوهش براساس مطالعات انجام گرفته و مصاحبه‌های تخصصی انجام شده، شناسایی شده است. در مجموع مقیاسی مرکب از ۹۹ پرسش طراحی شده است. برای خوشه بندی عناصر از روش تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شده است. گام‌های درستی این ادعا در نرم‌افزار SPSS به صورت زیر است.

۵-۲- محاسبه KMO

پیش از اقدام به به کارگیری از روش تحلیل عاملی باید از کافی بودن حجم نمونه جهت تحلیل عاملی اطمینان حاصل شود. یکی از روش‌های بررسی کفایت نمونه جهت تحلیل عاملی محاسبه شاخص کفایت نمونه است که آن را با نماد KMO نمایش می‌دهند. برون داد نرم‌افزار SPSS برای آماره KMO مانند زیر است.

1- Principal components

2- Varimax

جدول ۶- برونداد نرم‌افزار SPSS برای KMO (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

ضریب کی ام او برای تعیین بسندگی حجم نمونه		۰.۶۷۷
آماره آزمون بارتلت	آماره کای اسکور	۲۷۱۹,۳۷۶
	درجه آزادی	۷۱۹
	سطح معناداری	۰,۰۰۰

اگر مقدار شاخص KMO بیش از ۰/۷ باشد حجم نمونه برای تحلیل عاملی مناسب است. مقدار KMO نیز ۰/۷۲ و در بازه مورد قبول بدست آمد، بنابراین مرحله دوم شروع می‌شود.

۳-۵- استخراج مولفه‌ها

مرحله بعدی استخراج مولفه‌ها است. به این منظور باید بار عاملی محاسبه شود. همبستگی هر متغیر مشاهده‌پذیر (سنجه‌ها) با هر عامل (متغیر پنهان)، بار عاملی نامیده می‌شود و مقدار آن بین [۱+ و -۱] می‌باشد. واریانس تبیین شده توسط هر عامل برابر است با مجموع مجذور بارهای عاملی آن. این واریانس مقدار ویژه نامیده می‌شود که اولین مقدار ویژه همیشه بزرگتر از یک و برای عامل‌های بعدی کوچکتر می‌شود. هر متغیر برای قرار گرفتن در مقیاس باید حداقل یک بار عاملی غیر صفر داشته باشد و با چند متغیر همبستگی بالا داشته باشد.

نتایج تحلیل مؤلفه اصلی قبل از چرخش در برونداد نرم‌افزار SPSS مشابه جدول است. بر طبق این جدول ۹ عامل مقدار ویژه‌های بالاتر از ۱ دارند و در حدود ۷۲٪ از واریانس متغیر اندازه‌گیری شده را تبیین می‌کنند. برای استخراج مولفه‌ها از ماتریس مولفه‌ها به کارگیری می‌شود. ماتریس مولفه‌ها در برونداد نرم‌افزار SPSS در این مطالعه ۹ خوشه را شناسایی کرده است. یعنی مساله مورد بررسی دارای ۹ فاکتور است. شناسایی مولفه‌ها قبل از چرخش صورت می‌گیرد.

جدول ۷- شناسایی عوامل با تحلیل عاملی اکتشافی (ماخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸)

مقدار ویژه عامل	درصد واریانس تبیین شده توسط عامل	درصد کل واریانس تبیین شده
۱۱,۳۲۸	۲۹,۳۸۵	۲۹,۳۸۵
۱۱,۱۰۱	۲۷,۸۲۲	۵۷,۲۰۷
۱۰,۳۹۲	۲۴,۲۸۰	۸۱,۴۸۷
۹,۸۸۴	۲۳,۸۴۵	۱۰۵,۳۳۲
۹,۲۱۹	۲۳,۴۸۳	۱۲۸,۸۱۵
۸,۳۸۹	۲۱,۴۰۴	۱۵۰,۲۱۹
۷,۳۱۳	۱۹,۶۴۵	۱۶۹,۸۶۴
۶,۸۲۷	۱۷,۸۳۶	۱۸۷,۷
۶,۱۲۰	۱۷,۲۷۸	۲۰۴,۹۷۸

۴-۵- استخراج آیتم‌ها

استخراج آیتم‌ها پس از چرخش واریانس صورت می‌گیرد. برای استخراج آیتم‌ها پس از چرخش از جدول، استفاده می‌شود. با توجه به داده‌های مندرج در جدول‌های خروجی SPSS، گویه‌هایی که بارعاملی بزرگ‌تر از ۰/۳ با عامل مورد نظر را داشته‌اند انتخاب شده و از سایر گویه‌های صرف‌نظر می‌شود.

جدول ۸- سازه‌های پژوهش و توزیع گویه‌های هر یک از سازه‌ها قبل از تحلیل عاملی اکتشافی (ماخذ: یافته‌های

تحقیق، ۱۳۹۸)

سؤالات	تعداد گویه‌ها	ابعاد (عامل‌ها)	سؤالات	تعداد گویه‌ها	ابعاد (عامل‌ها)
۱۶-۱	۱۶	مسائل مالی	۶۳-۴۸	۱۶	عوامل مشارکتی
۴۷-۱۷	۳۱		۶۷-۶۴	۴	
۷۳-۶۹	۵	مسائل آموزشی	۶۷-۶۴	۴	مسائل حقوقی و قانونی
۷۶-۷۴	۳		۶۷-۶۴	۴	
۷۸-۷۷	۲	عوامل اجتماعی			
۹۹-۷۹	۲۱	عوامل ساختاری			

عوامل فردی و روانی	۱	۶۸		
--------------------	---	----	--	--

جدول ۹- خلاصه نتایج آماری و بررسی ساختار عاملی پس از تحلیل عاملی اکتشافی (ماخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۸)

عوامل فردی و روانی	گویه های حذف شده	تعداد گویه ها	شماره سؤالات
عوامل مدیریتی	۰	۱۶	۱-۱۶
برنامه ریزی سازمانی	۰	۳۱	۱۷-۴۷
عوامل مشارکتی	۰	۱۶	۴۸-۶۳
مسائل حقوقی و قانونی	۰	۴	۶۴-۶۷
عوامل فردی و روانی	۰	۱	۶۸
مسائل مالی	۰	۵	۶۹-۷۳
مسائل آموزشی	۰	۳	۷۴-۷۶
عوامل اجتماعی	۰	۲	۷۷-۷۸
عوامل ساختاری	۰	۲۱	۷۹-۹۹

براساس جدول، ۲۵ معیار براساس ضریب همبستگی که با هریک از ۹ عامل به دست آمده داشته اند، در عامل های مختلف قرار گرفته اند. هر کدام از معیارها که با عامل یاد شده همبستگی بالا و مثبت تری داشته باشد، در دسته بندیان عامل قرار می گیرد.

جدول ۱۰- نتایج حاصل از تحلیل عاملی اکتشافی (ماخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۸)

عامل	درصد واریانس تعیین شده	معیار
دسته ۱ مدیریتی	۲۹,۳۸۵	شبکه قدرت حاکم بر سازمان ها و نهادها / تنوع ساختاری مدیریتی کارایی / رویکرد حاکمیتی دولت / تداوم در تغییرات ساختاری / تهدید هویت فضاهای شهری / ارزیابی مستمر سیاستها / ارزیابی برنامه های عمران شهری اجرای دقیق سیاستها و برنامه ها به منظور توسعه / تقویت بهبود مدیریت شهرداریها تقویت سازمان های محلی بالا بردن توان مدیریتی و اجرایی شهرداریها / سردرگمی مدیران اجرایی و شهروندان / تضاد در سیاستها و رکود و بی رونقی یافتها / تصمیم گیری های سیاسی دولت مردان / استفاده از سلیق شخصی در روابط و تصمیم گیریها
دسته ۲ برنامه ریزی سازمانی	۲۷,۸۲۲	وجود متولیان مختلف / تنوع ساختاری مالکیتی / نوع در اهداف / نامشخص بودن مأموریت سازمان های مختلف / حضور بازیگران مختلف در عرصه باز آفرینی / همکاری و هماهنگی بین نهادهای دولتی / نقش سازمان های مردم نهاد / شراکت بخش های دولتی و خصوصی تمرکز بر روی راه حل های یکپارچه حرکت به سوی شکل جامع تری از سیاست گذاری / تقویت و تسلط رویکردهای یکپارچه / سازگار کردن باز آفرینی با اوضاع محیط جغرافیایی / ارائه کمک های تشویقی / دستیابی به توسعه منظم و از پیش اندیشیده شده / باز آفرینی با حفظ هویت / برقراری تعادل مطلوب بین شهرها / رفع مشکلات بافتها و دادن زندگی به آنها / توسعه / اقتصادی اجتماعی فرهنگی / سوق دادن شهرداریها به خود کفایی / ایجاد الگوهای مناسب مسکن اقتصادی / بازنده سازی بافت های مساله دار شهری / استقرار مجدد جمعیت در بافت های مساله دار / تدوین راهبردهای مداخله در شهرها / تناقض و تضادها در نظام برنامه ریزی / رها شدن یک برنامه و تدوین برنامه جدید / تطبیق سازمان فضایی بافت کهن با شرایط و نیازهای روز نگاه کالبدی و کارکردی / یکپارچگی بافت اجتماعی ساکن / رویکرد نو نهاد گرایی سرمایه اجتماعی میان نهادی / تغییر در مفهوم حکمروایی شهری / انسجام بین نهادی
دسته ۳ عوامل مشارکتی	۲۴,۲۸۰	وجود شبکه های تعاملی بین سازمان ها نقش مردم در باز آفرینی شهری / تقویت نهادهای مدنی و مشارکت مردمی / ایجاد حداکثر فرصت برای مشارکت بخش خصوصی / حمایت بخش خصوص در سرمایه گذاری / توجه به اصل مشارکت گروهها در ایجاد مختلف شهری / استفاده از پوشش اجتماعی مردم برای بهبود و ساماندهی / توجه به حضور و مشارکت مردم / حرکت به سوی توازن بیشتر میان بخش های دولتی و خصوصی گذر از ساختارهای متمرکز به رویکرد مشارکتی / تشریک مساعی نهادی در مدیریت شهری / تعامل نهادهای رسمی و غیر رسمی / ارتباط و همکاری میان کنشگران / ضعف هم افزایی نهادی سازمانی / جایگزینی تقابل نهادی به جای تعامل نهادی / استفاده از مدل های مشارکتی به جای مدیریت متمرکز
دسته ۴ حقوقی و قانونی	۲۳,۸۴۵	قوانین و مقررات لازم جهت ساماندهی اصلاح قوانین و یا ایجاد تغییر در ضوابط و مقررات قانون مداری
دسته فردی و	۲۳,۴۸۳	استفاده از طرح های روانبخشی

۵	روانی		
دسته ۶	مالی	۲۱,۴۰۴	افزایش بهره‌وری فنی و اقتصادی در امر خدمات و عمران شهری هماهنگی بین حجم سرمایه‌گذاری سطوح ملی و منطقه‌ای / تعادل و هماهنگی در سرمایه‌گذاری در مناطق کشور ساختار اقتصادی مالی تعریف شده / پایین بودن اعتبارات دولت در زمینه باز آفرینی
دسته ۷	آموزشی	۱۹,۶۴۵	استفاده از نقش فرهنگ در جامعه / حفظ ارزش‌های فرهنگی معماری و بومی بافت‌ها
دسته ۸	اجتماعی	۱۷,۸۳۶	امنیت فضاهای شهری / تأمین امنیت اجتماعی / توجه به ساختار اجتماعی محلات
دسته ۹	ساختاری	۱۷,۲۷۸	استفاده بهینه از سرمایه‌های کالبدی مقاوم سازی شهر از درون / رفع پدیده نابسامان کالبدی / وجود شکاف و بی‌عدالتی بین مناطق کشور وجود رکود و عقب ماندگی در بافت قدیم شهری / کمبود یا فقدان نیروی متخصص در امور برنامه ریزی / هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی و برنامه ریز / راهبردها و اندیشه‌های متفاوت سازمان‌ها / توجه صرف به مفهوم کالبدی باز آفرینی / تعریف مناسب از حجم اقدامات در مقابل توان اجرایی تعدد نهادهای مدیریتی و عدم وجود ساختار و تشکیلات منسجم / تعریف روشن از موضوعات مطرح در نظام سلسله مراتبی طرح‌های توسعه / واقع نگری ارکان مختلف نارسایی تخصص‌های لازم در ارکان ساختاری / پیوند منسجم مراکز علمی تحقیقاتی و ارگان‌های اجرایی / ادغام و یکپارچه سازی رویکردهای بخشی دولت / حکمروایی خوب شفافیت / پاسخگویی تسهیلاتی برنامه‌های دولت / پیچیدگی در نقش و عوامل سازمان‌ها

۶- نتیجه‌گیری

نتیجه اینکه در حوزه نقش حاکمیت در بازآفرینی شهری می‌توان به بالا بودن وزن و ضرائب همبستگی سه دسته از عوامل از میان ۹ دسته بندی صورت گرفته، نام برد که شامل عوامل مشارکتی، عوامل ساختاری و عوامل مدیریتی می‌باشند که از بیشترین میزان همبستگی برخوردار بوده و بالاترین امتیاز را در بین دیگر عوامل دارا می‌باشند.

با توجه به اینکه بازآفرینی بافت‌های ناکارآمد شهری مستلزم تلاش همراستا و هماهنگ بازیگرانی با ساختار و سازمان‌های متفاوت و با اهداف متفاوت و یا حتی متضاد است. همچنین نکته قابل توجه در این بازیگران، تنوع ساختاری، مالکیتی و مدیریتی و اهداف و مأموریت‌های متنوع آنها است که در این حوزه، سازمان‌های دولتی با ساختارهای تمرکزگرا و بروکراتیک با مأموریت حاکمیتی و مدیریتی دولتی، سازمان‌های مردم‌نهاد با ساختار شورایی و مأموریت غیر انتفاعی تا شرکتهای بخش خصوصی با مدیریت متمرکز و مأموریت انتفاعی قراردادند و با توجه به ماهیت این نوع برنامه‌ها که دارای ذینفعان متعدد و پروژه‌های گوناگون است، رویکرد حاکمیت دولتی کارا نیست و باید این نوع برنامه‌ها را در قالب مشارکتهای عمومی، خصوصی و مردمی دانست که پیشبرد پروژهها از طریق تعامل بین ذینفعان بخش دولتی مثل شهرداریها، بخش خصوصی مثل سازندگان و مردم حاصل می‌شود. لذا در برنامه ریزی‌های صورت گرفته در حوزه حاکمیت و بازآفرینی شهری می‌بایست به عوامل ذکر شده توجه ویژه نموده شود و با بررسی ریز عامل‌ها در این سه زمینه همچون تعدد نهادهای مدیریتی و عدم وجود ساختار تشکیلاتی منسجم و هماهنگی برنامه ریزی و اجرای امر ساماندهی و بی‌توجهی به حضور و مشارکت مردم به عنوان اصلی‌ترین رکن ساماندهی و خود بازسازی بافت و ... از دیدگاه حاکمیتی توجه نموده شود چون بیشترین تأثیر و نقش را در حاکمیت و بازآفرینی شهری خواهند داشت، لذا در برنامه ریزی‌های صورت گرفته در خصوص مسائل مربوط به حاکمیت و باز آفرینی شهری نیاز و توجه ویژه به این سه مقوله بیش از بیش احساس می‌گردد و نیاز است اقدامات راهبردی مؤثر در این خصوص صورت پذیرد.

منابع

۱. امین زاده گوهرریزی، بهناز و راضیه رضاییگانی (۱۳۹۱)، ارزیابی جایگاه مشارکت در طرح‌های منظر شهری به منظور ارائه فرایند مناسب بازآفرینی بافت‌های آسیب دیده. هنرهای زیبا معماری و شهرسازی، ۳(۱۷).
۲. ایستگلدی، مصطفی، شکوهی، محمد. (۱۳۹۲). بررسی تحلیل عوامل زمینه ساز حکمروایی خوب، نمونه مطالعاتی: شهر بندر ترکمن. ۱۴: ۳۱-۵۰.
۳. بحرینی، سیدحسین، ایزدی، محمد. مفیدی، مهرانوش. (۱۳۹۲). رویکردها و سیاست‌های نوسازی شهری. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری. ۱۷: ۱-۱۵.
۴. حمحبی فر، امیرحسین. صبحیه، محمدحسین، رفیعیان، مجتبی، (۱۳۹۶). حاکمیت برنامه بازآفرینی بافت ناکارآمد شهر تهران با رویکرد شبکه. مجله علمی پژوهشی پژوهش‌کننده هنر معماری و شهرسازی. ۱۴: ۵-۱۴.

۵. شفیعی دستجردی، مسعود. ۱۳۸۷. طرح های نوسازی و بهسازی بافت فرسوده شهری با رویکرد تحقق پذیری و مشارکتی. ماهنامه فنی و تخصصی سازمان نظام مهندسی استان اصفهان، ۱۶۳-۱۶۴، ۵۲-۶۴
۶. شفیعی دستجردی، مسعود. ۱۳۹۱. دفاتر تسهیلگری نوسازی؛ راهکار تحقق پذیری طرح های نوسازی بافت های فرسوده شهری. ماهنامه فنی و تخصصی سازمان نظام مهندسی استان اصفهان، ۲۰۳-۲۰۵، ۱۰۲-۱۰۶
۷. شفیعی دستجردی، مسعود. ۱۳۹۲. نوسازی بافت های فرسوده و ضرورت تغییر نگرش در تهیه و اجرای طرح های جامع و تفصیلی نمونه موردی: شهر اصفهان. مجله باغ نظر، ۱۰(۲۴)، ۹۱-۱۰۴
۸. شفیعی دستجردی، مسعود. ۱۳۹۴. مدل سازی روش مکان گزینی در بازآفرینی محلات فرسوده شهری. مطالعه موردی: محدوده زینیه اصفهان. فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، ۳(۱۲)، ۱۳۷-۱۵۴
۹. شمعی، علی. پوراحمد، احمد. (۱۳۸۳). تحلیلی بر سیاستها و برنامه‌های بهسازی و نوسازی شهری در برنامه‌های توسعه کشور. پژوهش‌های جغرافیایی، ۱۴: ۱۸۱-۲۰۴.
۱۰. صباغی، عاطفه. (۱۳۹۲). تدوین سازوکار به کارگیری بازآفرینی شهری در مواجهه با بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی: محله جولان شهر همدان. پژوهش‌های شهری هفت حصار، ۴: ۴۵-۵۷.
۱۱. عباچی، اعظم، یوسفی، علی، کرمانی، مهدی. (۱۳۹۷). رویکرد دولت مدار به بازآفرینی شهری و اعیانی سازی وابسته: تحلیل عملکرد دینفغان کلیدی در نوسازی بافت پیرامون حرم مطهر در مشهد. ۱: ۷۵-۹۴.
۱۲. فیروزی، محمدعلی. امان پور، سعید. زارعی، جواد. (۱۳۹۶). تحلیل مناسبات میان نهادی در مدیریت بازآفرینی شهری پایداری بافت‌های فرسوده. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، ۱۹: ۱-۱۲.
۱۳. نوریان، فرشاد، آریانا، اندیشه. (۱۳۹۱). تحلیل چگونگی حمایت قانون از مشارکت عمومی در بازآفرینی شهری، مطالعه موردی: میدان امام علی-عتیق اصفهان. هنرهای زیبا و معماری و شهرسازی، ۱۷: ۱۵-۲۸.
14. Bae, J. H. and J. H. Kim. (2014). China's Strategic Environment and External Relations in the Transition Period. Korea Institute for National Unification.
15. Dixon, T., et al. (2011). Critical success factors in urban brownfield regeneration: an analysis of 'hardcore' sites in Manchester and Osaka during the economic recession (2009-10). Environment and Planning A, 43(4): 961-980.
16. Güzey, Ö. (2009). Urban regeneration and increased competitive power: Ankara in an era of globalization. Cities, 26(1):27-37.
17. Hansen, A. & Mouritsen, J. (2014). Strategies and organizational problems: constructing corporate value and coherence in balanced scorecard processes. Oxford: Oxford University Press.
18. Kaplan, R. S. & Norton, D. P. (2017). The balanced scorecard: translating strategy into action. Harvard: Harvard Business Press.
19. Kendall, G. I. & Rollins, S. C. (2015). Advanced project portfolio management and the PMO: multiplying ROI at warp speed, J. Boca Raton, FL: Ross Publishing.
20. Sarkis, J. (2003). Quantitative models for performance measurement systems—alternate considerations. International Journal of Production Economics, 86 (1): 81-90.

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

سال سوم، شماره ۳ (پیاپی: ۱۲)، پاییز ۱۳۹۹، جلد دو

مقایسه تطبیقی محله در شهرهای ایرانی اسلامی و محله در نهضت نوشهرگرایی نمونه موردی: محله پایین خیابان و محله ولیعصر شهر مشهد

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۲۹

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۰۱

کد مقاله: ۱۵۰۶۹

شیمای عابدی^{۱*}، الهام هنرمند^۲، عمیدالاسلام ثقه الاسلامی^۳

چکیده

اسلام به‌عنوان دین و شریعت بر پایه جهان‌بینی توحیدی در فضای فکری، رفتاری و کالبدی انسان تأثیرگذار است. محله دارای تاریخچه کهن در نظام شهرسازی ایران و جهان دارد که به‌عنوان یک واحد اصلی روابط اجتماعی در شهرهای اسلامی بوده است، اصول شهرسازی اسلامی به زمان و مکان خاصی محدود نمی‌شود بلکه در زمان و مکان با توجه به ویژگی‌های خاص خود تجلی کالبدی می‌یابد. رشد شهر و شهرنشینی در دهه‌های اخیر و عدم توجه به انسان در فضای شهری سبب کم‌رنگ شدن تأثیرگذاری اصل دین اسلام بر روند ساخت‌وساز شهرها گردیده است بنابراین نهضت نوشهرگرایی در جهت رفع مشکلات ناشی از فرسودگی و زوال مراکز شهری و با تأکید بر جایگاه ویژه انسان در فضای شهری به وجود آمد. هدف از این پژوهش مقایسه تطبیقی محله در شهر ایرانی اسلامی و نهضت نوشهرگرایی می‌باشد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی است و با استفاده از مشاهدات عمیق میدانی گردآوری گردیده است. نتایج حاکی از آن است: مقایسه ویژگی‌های محله با سبک ایرانی اسلامی ارزش‌های نهفته و مشترک از بطن این دو مکتب مستخرج می‌شود که در شکل‌دهی به محلات پایدار تأثیر به‌سزایی می‌گذارد.

واژگان کلیدی: بازسازی، پیاده‌مداری، محله، نوشهرگرایی.

۱- دانشجوی دکترا، گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)
shimaabedi67@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

۳- استادیار، گروه شهرسازی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

اولین حضور فیزیکی انسان در مسکن و محیط مسکونی خوش می‌باشد که نشستگاه بنیان خانواده و شاکله اصلی خانوار در فضای سرزمینی است. اولین ارتباطات انسان‌ها در خانواده و اولین ارتباط خانواده با همسایگان و مجموعه‌ای همسایگان محله را تشکیل می‌دهند. انسان هرگاه قدم بر دنیای واقعیت بر می‌دارد محله اولین پاسخ‌دهنده به رفتار وی است. هرچقدر عناصر فضایی (اجتماع، فرهنگ، اقتصاد، کالبد) محله منسجم‌تر، رفاه و تأمین نیازهای انسان آسان‌تر مهیا می‌گردد. فضای محله توانایی آن را دارد که محیط دل‌پذیر، ایمن، آرام و زیبایی را برای زیست انسان مهیا نماید تا تمام نیازهای مادی و معنوی بشر متمم را مطابق با شاخصه‌های الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی به بهترین نحو در دنیای فانی تأمین نماید. لیکن در یک‌صد سال اخیر، ضعف مفاهیم محله به خصوص در سکونتگاه‌های شهری موجی از بحران‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی در شهرها ایجاد کرده است (سورشجانی، ۱۳۹۵). ورود تفکر مدرنیته و روند معماری و شهرسازی مدرن در ایران، همانند بسیاری از کشورهای جهان سبب کم‌رنگ شدن هویت بومی و اصیل ایرانی و البته اسلامی در این کشور شده و شهرها و فضاهای شهری امروزی حاصل تقلید و تکرار ناقص الگوهای غربی می‌باشند. این در حالیست که شهرسازی امروز ما نیازمند الگویی مناسب برای توسعه و خلق فضاهای شهری جدید و با هویت و در تطابق با نیازها و تفکر نوین شهروندان و با تأکید بر اصول پایداری برای زندگی امروز و آینده بوده و از طرفی علیرغم فراموشی نسبی اصول و ارزشهای بومی و کهن ایرانی و اسلامی، همچنان این اصول قابلیت‌بازایی در ساخت شهرهای امروز را دارند (صادقی، ۱۳۹۳).

در شهرهای سنتی، نواحی مسکونی به محله‌های مختلف می‌شدند و افراد با علایق مشابه در محله‌های خود برای تأمین راحتی، حمایت و امنیت بیشتر گرد هم می‌آمدند. با توجه به اینکه محلات شهرهای اسلامی، روزگاری محل تبلور پویایی اجتماعی و اقتصادی در حیات شهری بوده‌اند و اکنون به سبب عدم معاصر سازی کالبد و فعالیت‌های موجود، با آسیب‌های متعددی روبرو شده‌اند (صفری چابک، ۱۳۹۲).

۱-۱ بیان مسئله

در دهه ی ۱۹۸۰، شمار بسیاری از معماران و شهرسازان آمریکایی، از فرسودگی و زوال مراکز شهری و افزایش فزاینده ی جوامع محلی پراکنده و متفرق که به اتومبیل وابسته بودند و با مراکز شهری فاصله داشتند، اظهار نارضایتی کردند. در سال‌های پایانی دهه ی ۱۹۸۰ و ابتدای ۱۹۹۰، این نارضایتی به پیدایش جنبش نوشهرگرایی که به طراحی محلات سنتی و محلات نئو سنتی مشهور است اصول برنامه ریزی است که محلات زیست پذیر و قابل پیاده روی در محیط مساعد پیاده روی را به وجود می‌آورد (معماری، ۹۴). با رشد و افزایش ابعاد شهرنشینی در طی چند سال اخیر شهر و شهرسازی با مشکلات جدیدی مواجه شده است. تسلط اقتصادی، وسایل حمل و نقل و رشد جمعیت شهری از یک طرف معلول کاهش مرگ و میر و بهبود شرایط اقتصادی و از طرف دیگر معلول مهاجرت‌های روستا-شهر می‌باشد که باعث به وجود آمدن مشکلات فراوانی شده که از جمله می‌توان به گسترش افقی شهرها و از هم پاشیدگی محلات شهری شده اشاره کرد (مرآتی، ۹۵). بازتاب هر دینی را می‌توان، در ساخت‌های فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جغرافیایی تحت قلمرو آن دین مشاهده کرد. در چنین ساختاری، هم آوایی اجزای مادی و معنوی در خدمت وحدت در کثرت باید محقق شود، به گونه ای که در شهر آرمانی اسلام، فضایل انسانی موج می‌رند و البته دقیقاً در نگاه به کالبد هرگز از فضیلت‌ها غفلت نمی‌کند و به نوعی فضاها به گونه ای ساخته می‌شوند که برای انسان فضیلتی و تذکری همراه آن باشد. امروزه نبود الگویی متناسب با بستر اجتماعی، اقتصادی کشور و تکیه بر الگوهای وارداتی، برنامه ریزان را با مشکل روبرو کرده است. (شبانای و ایزدی، ۱۳۹۶). در دهه‌های گذشته توجه و علاقه مندی به ایجاد محله‌های پایدار با انگیزه‌های زیست محیطی، سلامتی و محورهای اقتصادی وجود داشته است زیرا محله رکن اصلی کالبد شهری است و آینده ی تعادل زندگی اجتماعی در شهرها بستگی بسیار زیادی به حفظ واحد محله دارد (باغبانی، ۹۶). محله در شهراسلامی، سکونتگاه گروه‌های قومی، نژادی، مذهبی و صاحبان پیشه هاست. در شهرهای بزرگ گاهی هر محله برای خود شهری بود، نیمه مستقل با بازارها، مساجد و سازمان اداری مشخص. از طرف دیگر همکاری و تعاون بین افراد یک محله و حمایت اجتماعی و اقتصادی آنان از همدیگر آنقدر بود که فقدان قوانین و مقررات برای تأمین امنیت اجتماعی فرد را تا حدودی جبران میکرد. محله به‌عنوان یک واحد اصلی روابط اجتماعی در شهرهای اسلامی بوده که از اجزای اصلی و فرعی تشکیل شده و عوامل فضایی، فرهنگی و اقتصادی در آن دخالت داشته است. محلات شهرهای اسلامی که شکلی از همبستگی بر مبنای سکونت در آن بوده‌اند، اکنون به دلیل عدم بازنده سازی کالبد و فعالیت از رونق افتاده‌اند. این آسیبها سبب شده تا محلات کهن این شهرها از جمعیت اصلی خود خالی شده و جمعیت ساکن در آنها به نقاط دیگری از شهر که معمولاً بافت تازه توسعه یافته شهری، آن هم با الگوهای مدرن است، جابجا شوند. این نقاط سکونتگاهی جدید در بهترین حالت، الگوهای کلاسیک تقسیمات شهری چون واحد همسایگی را مورد توجه قرار داده و بی

اعتنا به پیشینه بلندمدت محلات ایرانی توسعه یافته اند. این بافت های جدید به سبب عدم برخورداری از مختصات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و فضایی محله به هیچ وجه دارای ماهیت محله ای نبوده اند (لطیفی و چابک، ۱۳۹۳).

۲-۱ ضرورت و اهمیت تحقیق

هر کشوری فرهنگ، آداب و رسوم و باورهای دینی خود را داراست و همین عناصر هستند که روش زندگی مردمان آن کشور را رقم می زنند. به بیانی دیگر، شیوه های زیستن و معاشرت هر ملتی بسته به موقعیت جغرافیایی، فرهنگ، باورها بسیار متمایز می باشد. نفوذ معیارهای یاد شده ی کشورها در قلمرو یکدیگر، روش های زندگی را تحت تأثیر قرار داده و عناصر بیگانه را به اشتراک می گذارند. حال اتفاقی که در این میان می افتد، هضم نشدن این عناصر تحت شرایط زندگی متفاوت با دیدگاه ها و عقاید به دور از هم می باشد که ناسامانی های جبران ناپذیری را به بار می آورد و لطمه ی اساسی به ریشه های فرهنگی، تاریخی زند (بی باکی، ۱۳۹۵). اکنون با ورود به عصر صنعت و فراتر از آن، تمامی افتخارات تاریخی بشر، از جمله در حوزه شهر اسلامی، مستقیم و غیر مستقیم دچار تأثیرات عمیق یا سطحی شده است؛ که حاصل آن از بین رفتن تمایزات و ویژگی هایی است که هر جامعه به واسطه آنها شناخته می شد (صفایی پور و سجادیان، ۱۳۹۴). ورود تفکر مدرنیته و روند معماری و شهرسازی مدرن در ایران، سبب کم رنگ شدن هویت بومی و اصیل ایرانی و البته اسلامی در این کشور شده و شهرها و فضاهای شهری امروزی حاصل تقلید و تکرار ناقص الگوهای غربی می باشند. شهرسازی امروز ما نیازمند الگویی مناسب برای توسعه و خلق فضاهای شهری جدید و با هویت و در تطابق با نیازها و تفکر نوین شهروندان و با تأکید بر اصول پایداری برای زندگی امروز و آینده بوده و از طرفی علیرغم فراموشی نسبی اصول و ارزش های بومی و کهن ایرانی و اسلامی، همچنان این اصول قابلیت بازیابی در ساخت شهرهای امروز را دارند. بسیاری از شاخصه ها و ویژگیهای معماری و شهرسازی ایرانی در ساخت وسازهای امروز رنگ باخته و یا از میان رفته است و هویت اسلامی در شهرها صرفاً به ساختن چند مسجد در نقاط مختلف و یا کپی برداری های ناشیانه از گنبد و طاق در معماری فرم و فضاهای شهری محدود شده است (صادقی، ۱۳۹۳). بدین ترتیب مسأله اصلی که این پژوهش در پی آن است، مطالعه تطبیقی شهرسازی ایرانی-اسلامی و اصول نوشهرگرایی می باشد. سعی بر آن است اصول منتج شده از این دو سبک سبب پیدایش نمودی که می تواند مخاطب را برانگیزد و تداعی دوباره و نوتر از هویت و اصالت گذشته ی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی را به وجود آورد و ضمن پاسخگویی به نیازهای شهروندان با اصول توسعه پایدار برای زندگی امروز و آینده مطابقت داشته باشد.

۲-۲ مبانی نظری

۱-۲ محله

به نظر کوین لینچ محله قسمت نسبتاً بزرگی از شهر است که واجد خصوصیات یکدست و مشابه باشد. (لینچ، ۱۳۳۸: ۸۳) در فرهنگ لغت محله به عنوان بخشی از شهر، محدوده ای با خصوصیات مشخص، مکانی که تامین کننده نیازهای مادی و معنوی انسان باشد تعریف شده است. (رفیعیان، ۸۹) قلمروی مسکونی که با مفاهیم اجتماعی و کالبدی فضایی تعریف می شود و هر دو این مفاهیم در تعریف محله نقش دارند، مفاهیم اجتماعی و کالبدی فضایی در تعامل باهم بوده و بریکدیگر تأثیر می گذارند. هرچه این مفاهیم در محله قوی تر و توأم با یکدیگر باشند، ادراک ساکنین نیز از محله شان قوی تر است و هرچه این مفاهیم در محله ضعیف تر باشند ادراک ساکنین نیز از محله شان ضعیف تر است. مفهوم اجتماعی در تعریف محلات سهم بیشتری از مفهوم کالبدی فضایی دارد، زیرا مفهوم اجتماعی به صورت تعاملات و ارتباطات اجتماعی قوی بین ساکنین در قلمرو محله به عنوان یک مکان مشخص شکل می گیرد (عمید الاسلام ثقه الاسلامی، ۱۳۹۱).

۲-۲ نوشهرگرایی

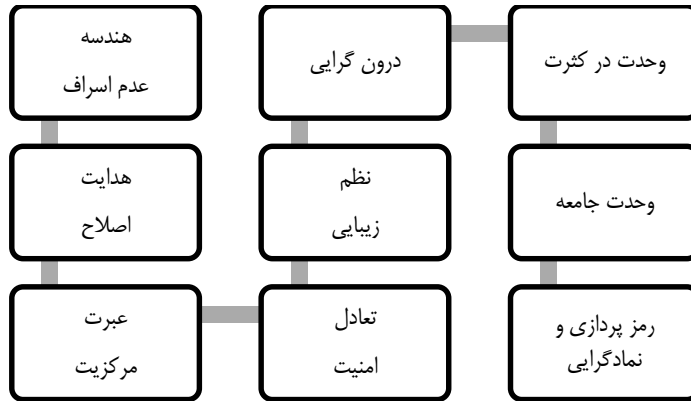
نوشهرگرایی (که به طراحی محلات سنتی و طراحی محلات نئو سنتی مشهور است) اصول برنامه ریزی است که محلات قابل زیست و قابل پیاده روی را در یک محیط مساعد قابل پیاده روی را به وجود می آورد. واکنشی به پراکندگی شهری و یک راه موثر برای مقابله با جوامع وابسته به اتومبیل است (گودرزی، ۹۰). مهم ترین جنبش طرح ریزی در قرن اخیر است. این جنبش عبارت است از خلق یک زندگی بهتر برای آینده همه ما و یک حرکت بین المللی برای اصلاح طراحی محیط انسان ساخت و ارتقای کیفیت زندگی ما و معیارهای زندگی بوسیله ایجاد مکانی بهتر برای زندگی. (اصغرزاده یزدی، ۸۹)

۳-۲ اصول نوشهر گرایی

۱-قابلیت پیاده روی ۲- ارتباط پذیری ۳- کاربری های مختلط و متنوع ۴- گوناگونی مسکن ۵- کیفیت معماری و طراحی شهری ۶- ساختار سنتی محله ها ۷- تراکم افزایشی ۸- حمل و نقل هوشمند ۹- پایداری ۱۰- کیفیت زندگی (فروزنده، ۱۳۹۲).

۴-۲ شهر ایرانی اسلامی

متشکل از مبانی نظری و تئوری های مربوط به اصول و ارزش هایی است که باید در طراحی و برنامه ریزی و ایجاد محیط زندگی مسلمانان رعایت شوند و بر روابط انسان با محیط (طبیعی و مصنوعی) و با سایر هم نوعان خویش حاکم باشند. این اصول و ارزش ها از تعالیم اسلامی استخراج خواهند شد و دربردارنده عوامل مهم فرهنگ ملی اند (که با آن ها در تضاد و تناقض نباشند). اجمالا باید گفت که منبع اصلی اصول حاکم بر کلیه اعمال مسلمانان و از جمله شهرسازی آن ها قرآن کریم و سنت پیامبر(ص) است (نقی زاده، ۱۳۷۹)



نمودار ۱- ویژگی ها و بایدهای شهر اسلامی، جهان بخش و دل زنده، ۱۳۹۳

۵-۲ اصول شهر ایرانی اسلامی

اصل سلسله مراتب، اصل کثرت، اصل وحدت، اصل تمرکز، اصل عدم تمرکز، اصل تجمع، اصل تباین، اصل اتصال، اصل توزان، اصل تناسب، اصل تداوم، اصل قلمرو، اصل سادگی، اصل پیچیدگی، اصل ایجاز، اصل ترکیب، اصل استقرار، اصل زمان، مردم داری، نیارش، خودبسندگی، درون گرایی (برومند و امینی، ۱۳۹۳).

۶-۲ چارچوب نظری

جدول ۱- چارچوب نظری

شهر ایرانی اسلامی		
معیار	زیر معیار	شاخص
توحید	فلسفه طراحی، اجتماعی، مدیریتی، کالبدی	اهتمام در وحدت عناصر، وحدت مدیریتی، پیشگیری از تضاد و تقابل
عدل	کالبدی، اجتماعی، عملکردی	پیشگیری از قطب بندی اجتماعی، دسترسی مناسب به امکانات
هویت	کالبد، عملکرد	هویت مکان، هویت اجتماعی، حس مکان
هماهنگی	کالبدی، عملکردی، مدیریتی	هماهنگی فرم، هماهنگی مدیریتی
تذکر دهی معنوی	کالبدی، عملکردی	تسلط عناصر مذهبی، نمادها و نشانه
نوشهرگرایی		
معیار	زیر معیار	شاخص
اختلاط کاربری های متنوع	ترکیب انواع کاربری های سازگار / ترکیب کاربری های در یک سایت	حذف کاربری های ناسازگار / ترکیب فروشگاه ها، ادارات و آپارتمان ها در یک سایت
ساختار سنتی محلات	وجود فضاهای عمومی در مرکز وجود قلمروها با کیفیت	مرکز محله و لبه قابل تشخیص متمایز / اتصال سریع محلات به یکدیگر
تراکم بالا	تراکم بالا ساختمان ها / کاهش پراکنندگی	خدمات نزدیک تر به یکدیگر برای تسهیل پیاده روی
شبکه ارتباطی و قابلیت پیاده روی	ایمنی پیاده / فاصله / تفکیک سواره و پیاده	کاهش ترافیک و تسهیل حرکت پیاده جدایی سواره از پیاده

۳- روش پژوهش

با توجه به موضوع و هدف تحقیق روش بررسی در مقاله حاضر بیشتر روش تحلیلی-توصیفی از نوع کیفی بوده است روش انتخاب نمونه موردی ها براساس مطالعات میدانی صورت پذیرفته است. محله پایین خیابان این محله در سال ۱۳۹۰ دارای ۲۶۶۳ نفر جمعیت می باشد که این محله در قطاع ۲ از منطقه ۱۳ (ثامن) در حوزه مرکزی واقع می باشد. محله ولیعصر در حوزه شمال غربی غربی، منطقه ۱۰ واقع می باشد. که در سال ۱۳۹۰ مجموع جمعیت این محله برابر با ۱۴۰۴۳ نفر می باشد در این روش گرد آورنده دخالتی در کالبد شهر ندارد و فقط به مقایسه تطبیقی سبک شهرسازی ایرانی اسلامی و نوشهرگرایی در محلات پایین خیابان و ولیعصر شهر مشهد پرداخته شده است.

ابتدا به جمع آوری اطلاعات از کتب مختلف در رابطه با محله، نوشهرگرایی، شهرهای اسلامی و شهرسازی ایرانی اسلامی پرداخته شده است. همچنین استفاده از اینترنت و سایت های معتبر داخلی و خارجی پرداخته شده است در این راستا به منظور گردآوری داده ها از مشاهدات میدانی، بازدید سایت استفاده می شود علاوه بر روش کتابخانه ای از روش میدانی نیز در گردآوری اطلاعات استفاده شده است که از طریق مشاهده و بازدید از سایت (محله پایین خیابان و محله ولیعصر) و بررسی زیرمعیارهای مربوطه به اصول شهرسازی اسلامی و اصول نوشهرگرایی پرداخته شده است. علاوه بر مطالعات میدانی و تحلیل اصول شهرسازی اسلامی و مقایسه تطبیقی با اصول نوشهرگرایی در محلات عکس هوایی تهیه شده و به بررسی ویژگی های محله بر اساس شهرسازی ایرانی اسلامی و نهضت نوشهرگرایی پرداخته شده است.



شکل ۱- معرفی محلات

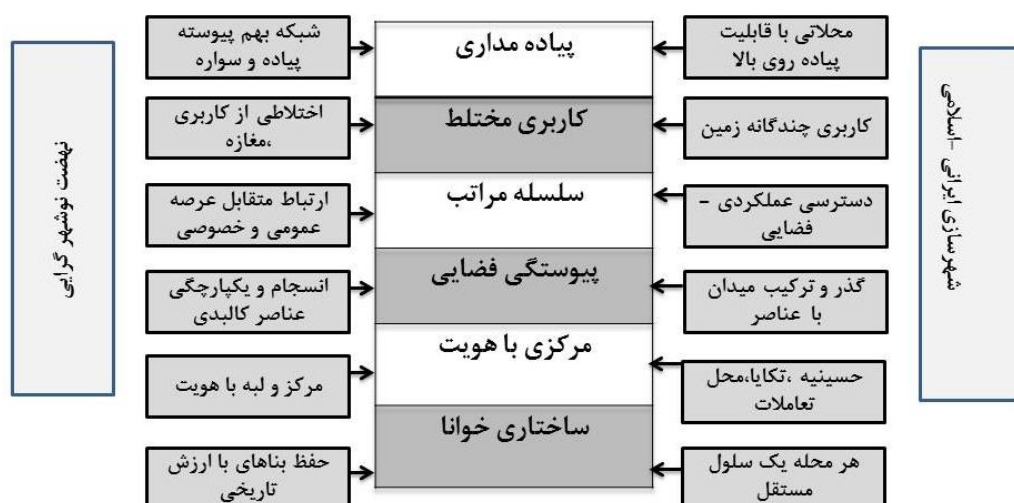


شکل ۲- روند مطالعه و دستیابی به معیارهای مقایسه تطبیقی شهرسازی ایرانی و اسلامی و نوشهرگرایی

جدول ۲- مقایسه تطبیقی محله در شهرسازی ایرانی اسلامی و نوشهرگرایی

محله در شهر ایرانی اسلامی	محله در نوشهرگرایی
<ul style="list-style-type: none"> - فضاهای عمومی و مراکز محلات شامل حسینیه یا تکایا یا میدان محل بروز تظاهرات اجتماعی و صحنه برخورد و تعاملات مردم و بروز شور و نشاط زندگی 	<ul style="list-style-type: none"> - سرزندگی و محبوبیت در میداين و خیابان ها - ارتباط متقابل بین عرصه خصوصی ساختمانی و عرصه جمعی شهرها
<ul style="list-style-type: none"> - هر محله به صورت یک سلول مستقل و پیشروی به صورت درختی از مرکز محله به سمت کوچه های بن بست - شکل گیری ارگانیک بافت محلات با توجه به تفاوت های اقلیمی، ویژگی های فرهنگی و الزامات امنیتی 	<ul style="list-style-type: none"> - درگیری و ارتباط مداوم، تدریجی و یکپارچگی با محیط کالبدی پیرامون - کشف و احیای اصول بر مبنای سنت های ملی منطقه ای در صورت داشتن قابلیت احیای دوباره - ارتباط متقابل عرصه خصوصی و عرصه جمعی
<ul style="list-style-type: none"> - تأثیر مطلوب ویژگی های ارتباط فضایی در محلات بر ارتباطات اجتماعی - شناخت ساکنین محله از یکدیگر و حمایت از اجتماعات محلی 	<ul style="list-style-type: none"> - خیابان های محلی متعلق به ساکنین دارای مدیریت و تحت کنترل - فضاهای شهری ایمن، منظم، تحت مراقبت و قابل کنترل
<ul style="list-style-type: none"> - ارتباط پذیری در محله وسیله گذرهای اصلی بازارها و فضاهای ارتباط دهنده مانند میدان، تکیه، حسینیه و حیاط مسجد جامع - تمرکز کاربری ها در محلات مسکونی و رفع نیازهای روزمره درون مرزهای آن 	<ul style="list-style-type: none"> - طراحی خیابانهای مسکونی ایمن: - آرام سازی آمد و شد - نظارت ناخودآگاه - کاربریهای مختلط مسکونی
<ul style="list-style-type: none"> - وفاداری به اقلیم، تاریخ، مقیاس انسانی و احترام به متن، مهمترین معیارهای شکل دهنده معماری و فضاهای شهری بافت محلات 	<ul style="list-style-type: none"> - شناخت و دفاع از مشخصه های بارز محلی (اقلیم، شکل زمین، تاریخ و روش های ساختوساز) - تجلی اصل منطقه گرایی، فرهنگ بومی و هویت خاص یک مکان در معماری و طراحی منظر
<ul style="list-style-type: none"> - موقعیت و معماری ویژه و با هویت بناها و فضاهای عمومی 	<ul style="list-style-type: none"> - ساختن ساختمان های عمومی با ادبیات معماری کلاسیک و ساختمان های خصوصی به شکل متعارف یا بومی
<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از روشهای طبیعی برای گرمایش و سرمایش - پرهیز از آلوده کردن آب و خاک به علت پایبندی به آموزه های فرهنگی و مذهبی - کم کردن سطح تماس با گرما و ایجاد سایه با استفاده از حیاط مرکزی، کوچه های باریک و ساباط در جهت کاهش اثرات نامطلوب آب و هوای نامناسب 	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش آگاهی ساکنین یک ساختمان از جهان بیرون از طریق دسترسی به نور و هوای طبیعی - ساختمان انسان مدار و سازگار با محیط طبیعی

معیارهای طراحی محله مستخرج از مقایسه تطبیقی



نمودار ۲- معیارهای طراحی محله مستخرج از مقایسه تطبیقی

۴- تحلیل یافته ها

به منظور تحلیل اطلاعات در ابتدا تصاویر تهیه شده از محلات از طریق آمار توصیفی مورد تحلیل قرار گرفتند و سپس با بررسی های میدانی به تحلیل معیارهای مستخرج از مقایسه تطبیقی در سطح محلات مختلف پرداخته شد.

جدول ۳ و ۴- تحلیل معیارهای مستخرج از مقایسه تطبیقی

محللات	پیاده مداری	کاربری مختلط	ساختار خوانا
پایین خیابان	*	*	*
وضع موجود			
ولیعصر	*	*	
وضع موجود			

محللات	سلسله مراتب (دسترسی و عملکردی)	مرکزی با هویت	پیوستگی فضایی
پایین خیابان		*	*
وضع موجود			
ولیعصر	*	*	
وضع موجود			

با توجه به این که بافت قدیمی و تاریخی پایین خیابان به عنوان گستره‌ای از مجموعه های ارزشمند تاریخی در جوار حرم مطهر امام رضا علیه السلام و در قطب گردشگری شهر مشهد قرار گرفته لذا با بررسی های صورت گرفته از جمله عوامل مورد بررسی پیرامون مبحث شهرسازی ایرانی اسلامی می توان به معیارهایی همچون خوانایی محله به واسطه وجود حسینیه ها و تکایا و همچنین شاخص ترین عنصر محدوده حرم مطهر اشاره نمود لذا از جمله معیارهای مورد توجه در بافت هویتمند پایین خیابان می توان به هویت در مرکز این محدوده اشاره نمود. با توجه به حفظ برخی از عناصر تاریخی موجود در بافت این هویت دوجندان گردیده است. از جمله ویژگی های بسیار بارز این محله می توان به دسترسی هایی که در جهت پیاده مداری برای شهروندان و گردشگران در نظر گرفته شده است اشاره نمود.

با بررسی های عمیق تر در محله ولیعصر با توجه به اینکه این محله از محلات نوین شهر مشهد می باشد لذا با بررسی های دقیق تر با توجه به اینکه این محدوده بر اساس اصول نوشهرگرایی ساخته شده است لذا از جمله ویژگی های قابل توجه در این محله پیاده مداری و داشتن سلسله مراتب عملکردی و دسترسی می باشد که محله ای امن و با کیفیت را برای شهروندان محیا نموده است از جمله عناصر هویتمند موجود در بافت این محله نیز می توان به مساجد و فضاهای سبز شاخص که در سطح محدوده وجود دارند.

۵- نتیجه گیری

ارزش های شهرسازی ایرانی اسلامی تا حد زیادی با اصول نوشهرگرایی منطبق است. نظریه هایی که امروزه در شهرسازی جهان کاربرد دارد در شهر های سنتی ما نیز استفاده می شده است. اصول شهرسازی ایرانی اسلامی را می توان مانند اصول شهرسازی نوین (نوشهرگرایی) به صورت پویا در نظر گرفت و آن را تنها با محدودیت های زمانی و مکانی بررسی نکرد. استفاده

آگاهانه از اصول جدید در کنار ارزش‌های سنتی و تکامل آنها با نگاه نو و فهم وسیع بستر مناسبی برای توسعه شهرهای امروزی فراهم خواهد کرد. نوشهرسازی به‌عنوان یکی از مهمترین نهضت‌های شهرسازی قرن اخیر با انتقاد از شهرسازی معاصر که دارای الگوی پراکنده غیر انسانی و ماشینی است که می‌کوشد تا از طریق بازگشت به هنر ساختن مکان‌ها و روش‌های سنتی برنامه‌ریزی و طراحی شهرها، محیطی پایدار متنوع و برخوردار از کیفیت محیطی و کیفیت زندگی خلق نماید. البته لازم به ذکر است که استفاده از اصول نوشهرسازی در احیای محلات سنتی ایرانی به معنای الگوبرداری موبه‌مو از این اصول نمی‌باشد، بلکه بازیابی الگوها و هویت محلات سنتی ایران با ابزارهای جدید طراحی شهری که نوشهرسازی در اختیار ما قرار می‌دهد، است. می‌توان اینگونه نتیجه گرفت در طراحی توسعه‌های جدید شهرها از معیارهای نوشهرسازی به منظور جلوگیری از توسعه پراکنده و تقویت محیط شهری و ارتقاء کیفی آن در راستای پاسخگویی به نیازهای اساسی امروزین این شهروندان محله بهره‌مند شد.

برنامه‌ریزی برای بافت‌های محلات شهرهای سنتی ایران مانند بافت محله ولیعصر و محله پایین خیابان باید با توجه به عناصر و فضاهای ارزشمند تاریخی ایرانی-اسلامی و امکانات جدید و به روز جهان باشد. بهره‌گیری از اصول شهرسازی نوین با احترام به شرایط بومی نیز می‌تواند بستر ارائه راهبردها سیاست‌ها و پیشنهادها طراحی محله‌های شهری را فراهم کند. اصول شهرسازی سنتی ایرانی با اصول نوین شهرسازی جهانی سازگاری زیادی دارد. بنابراین با در نظر گرفتن این اصول در محلات مورد مطالعه و کاربری آنها علاوه بر اینکه بر ارزش‌ها و فرهنگ شهری احترام گذاشته شده به نیازهای امروز شهروندان نیز پاسخ داده شده است.

منابع

۱. تاجیک، آرزو و پروین، پرتوی (۱۳۹۳)، «مدل مفهومی و چارچوب تحلیلی پیاده‌مداری با تأکید بر رویکرد نوشهرسازی، مطالعه موردی: فاز چهارم مهرشهر کرج»، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری، شماره نهم، زمستان ۱۳۹۳.
۲. عمید الاسلام ثقه الاسلام، (۱۳۹۱)، «مفهوم محله در شهرهای معاصر ایران»، انتشارات سخن گستر، چاپ اول، زمستان ۹۱، ص ۲۰۰.
۳. عمید الاسلام ثقه الاسلام، بهناز امین زاده (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به کار رفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غربی»، نشریه علمی پژوهشی هویت شهر، شماره سیزدهم، سال هفتم.
۴. جهان بخش، حیدر، دل زنده، علی (۱۳۹۵)، «تبیین جایگاه پیوست‌نگاری و بهره‌گیری از نظام مدیریت فرهنگی در شهر اسلامی-ایرانی»، فصلنامه پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره سیزدهم، زمستان.
۵. حیدری سورشجانی، رسول (۱۳۹۵)، «بررسی لزوم فرا مفهوم محله ایرانی اسلامی در الگوی پایه پیشرفت»، پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پایه پیشرفت؛ بیست و نهم و سی ام اردیبهشت ماه.
۶. خدایی، تقوایی (۱۳۹۰)، «شخصیت‌شناسی شهر اسلامی با تأکید بر ابعاد کالبدی شهر اسلامی»، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، شماره چهارم.
۷. صادقی، شهرزاد (۱۳۹۳)، «شکل‌گیری فضاهای نوین شهری مبتنی بر الگوی پایدار شهر اسلامی نمونه موردی: شهر بیرجند»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
۸. فروزنده، محسن (۱۳۹۲)، «نوشهرگرایی و راهکارهای احیای بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی: محله سنگلج تهران»، نشریه اینترنتی نوسازی، سال چهارم، شماره ۲۳، اسفند ماه.
۹. لطیفی، غلامرضا و نداء، صفری چابک (۱۳۹۲)، «بازآفرینی مفهوم محله در شهرهای ایرانی-اسلامی بر پایه اصول نوشهرگرایی».
۱۰. هاشم نژاد، هاشم و بتول، ملکیان (۱۳۹۰)، «بررسی رویکردهای محله‌گرا در طراحی توسعه‌های جدید شهری (با تأکید بر نوشهرسازی)»، ماهنامه علمی-تخصصی-پژوهشی عمران، معماری، شهرسازی، شماره ۵۵، سال یازدهم، آذر ماه.

طراحی رویداد در فضاهای شهری با رویکرد به مکان‌سازی خلاق

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۱۰

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۱۵

کد مقاله: ۱۲۴۴۳

ثمینه ابراهیمی دهکردی^{۱*}، الناز خدادادی چمگردانی^۲

چکیده

فضاهای شهری به مثابه صحنه‌ای برای رخ داد رویدادهای زندگی هر روزه شهروندان، نقش مؤثری بر ایجاد و کیفیات این رویدادها دارند. ویژگی‌های هر فضای شهری بر ادراک و نتیجتاً تجربه کاربران آن تأثیر گذاشته، تصویر و معنای منحصر به فردی ایجاد می‌کنند. از این روی فضاهای شهر می‌بایست همواره بستر رویدادهای مختلفی باشند که با وقوعشان به فضا معنا ببخشند و موجب درگیری مخاطب با فضا شوند و یک فضا را در اذهان شهروندان با تجربه و خاطرات پیوند دهند. لذا طراحان و برنامه‌ریزان شهری می‌بایست با نظر به خلق رویدادها و امکان شکل‌گیری تجربه و خاطره در فضاهای شهر، طراحی را به سوی خلق مکان‌های شهری خلاق، امکان‌گرا، و تجربه‌پذیر، رهنمون سازند و بستری منعطف، خلاق و سرزنده با امکان رخ داد رویدادهای گوناگون را برای زندگی روزمره مردم در شهر فراهم آورند. یکی از رهیافت‌های مناسب برای نیل به این هدف، رویکرد مکان‌سازی خلاق و جلب مشارکت مردمی در این مسیر می‌باشد. در این نوشتار ابتدا به مطالعه مفاهیم رویداد شهری، مکان‌سازی و ادبیات مکان‌سازی خلاق پرداخته می‌شود و پس از تعریف لغوی و معنایی واژه‌های مکان‌سازی و خلاقیت، دیدگاه اندیشمندان و محققان، عناصر اصلی مکان‌سازی خلاق شناسایی و اصول موجود در منابع بررسی می‌شود. دیدگاه نظریه پردازان مکان‌سازی خلاق بررسی شده و اصول اصلی استخراج می‌شوند. پس از آن نمونه‌های موردی به منظور بست مفاهیم و مطالعات مبانی نظری تحلیل می‌شوند.

واژگان کلیدی: فضای شهری، رویداد، مکان‌سازی، مکان‌سازی خلاق

۱- کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، ایران (نویسنده مسئول)

Samin_brahimii@yahoo.com

۲- کارشناس ارشد معماری، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، ایران

۱- مقدمه

فضاهای شهری امروز با توجه به الگوهای جدید زندگی مدرن، کمتر به نیازهای انسان به عنوان یک موجود اجتماعی توجه می‌کنند؛ به این سبب فضاهای شهر به جای آنکه بستری برای مکث و حضور مداوم و فعال شهروندان، مکانی برای رخ دادهای مختلف، تعاملات اجتماعی و تجربه برخورد با دیگران باشند، غالباً به مسیری صرفاً عبور بدل گشته اند. یکی از راهکارهایی که برای حل این مشکل مطرح می‌شود خلق رویداد و امکان ایجاد تجربه‌های جدید و ناب برای کاربران فضا می‌باشد که رویکرد مکان‌سازی خلاق برای دست‌یابی به این هدف، راهگشا به نظر می‌رسد. با تشویق شهروندان به حضور، فعالیت پویا در فضاهای شهری و درگیری و مشارکت در رخ داد رویدادها و شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی، محیط‌های شهری به مکان‌هایی خلاق و سرزنده، امکان‌گرا، تجربه‌پذیر و پاسخ‌دهنده بدل می‌شوند.

در مکان‌سازی فضاهای شهر امروز برای جوامع انسانی مدرن، آنچه اهمیت می‌یابد مشاهده و ارزش نهادن به تک‌تک مردمی است که برای محل زندگی‌شان و دخالت در سرنوشت آن ارزش قائل هستند. مکان‌سازی می‌تواند برای بهبود همه فضاهایی که در یک جامعه محلی پتانسیل مکان‌شدن دارند، مورد استفاده قرار گیرد. هدف از مکان‌سازی، خلق مکان‌هایی است که مردم را به تعامل هرچه بیشتر با یکدیگر دعوت کرده و در عین حال اجتماعی‌سالم‌تر و از حیث اقتصادی پویاتر را ترغیب و ترویج کند.

۲- پیشینه پژوهش

پیرامون پژوهش در باب رخ داد رویدادها در فضاهای شهر، ریچاردز و پالمر (۲۰۱۰)، بیان کردند که شهرها نیاز دارند که «رویدادمدار»^۱ شوند تا بدین منظور به رقابت رو به رشد برای منابع و توجه بپیوندند. لوفر نیز در مطالعاتش به نقد زندگی روزمره می‌پردازد و نشان می‌دهد که ضرورت‌های زندگی روزمره چگونه ایجاد می‌شوند. او علیه این ضرورت‌ها طرح اتهام می‌کند و معتقد است که زندگی روزانه در پروژه فوریدیستی به روزمرگی بدل گشته است (دودانگه، ۱۳۹۲). در نظر او می‌بایست با ارزش‌گذاری سوژکتیویته در فضای زندگی روزمره و تلاش برای ایجاد فضاهایی که به افراد اجازه دهند خودشان وضعیت را ساماندهی کنند و آزادی لازم را برای بروز خلاقیت در اختیار عموم قرار دهند، معنا می‌یابد. (Lefebvre, 1992).

اهمیت موضوع مکان‌سازی خلاق و شهر خلاق با مطالعات گسترده افراد بسیاری نمایان شد. برای اولین بار ریچارد فلوریدا^۲ (۲۰۰۲) در تحقیقاتش به طبقه خلاق اشاره کرد. چارلز لندری^۳ (۲۰۰۰)، نیز در تحقیق خود برای ارزیابی شاخص‌های شهر خلاق، از شاخص‌های ده‌گانه استفاده کرده است.

در میان مطالعات انجام شده با این موضوع در داخل ایران نیز می‌توان از کتاب شهر خلاق، نوشته مشکینی و همکاران اشاره داشت که در آن، نظریه شهر خلاق را الگویی نوین برای توسعه دانش بنیان در حوزه مدیریت شهری معرفی نموده‌اند و همچنین مفاهیم، ویژگی‌ها، ارکان و اصول نظریه طبقه خلاق فلوریدا و شهر خلاق را تشریح کرده‌اند. ربانی و همکاران نیز در تحقیق خود به بررسی جایگاه تنوع اجتماعی در ایجاد شهرهای خلاق و نوآورانه پرداخته‌اند و بر نقش مشارکت فعال و خلاق تمام‌گروه‌های شهروندان در این فرایند تاکید کرده‌اند.

۳- رویداد در فضاهای شهر

رویدادها، پدیده‌های فضایی، موقتی و هدف‌دار هستند و از آنجا که حاصل تعامل میان مردم، فضا و مدیریت رویدادها هستند، منحصر به فرد بوده و هر کدام تجربه‌ای جدید را ارائه می‌دهند (Getz, 2008, 404). رویدادها به واسطه ایجاد تصویر ذهنی مثبت، تقویت تعاملات اجتماعی و مشارکت افراد، افزایش سلامت جسمی و روانی شهروندان و ... اهمیت بسیاری را در کیفیت فضای شهری دارا می‌باشند، لذا در دهه‌های اخیر با مد نظر قرار گرفتن ابعاد اجتماعی و فرهنگی در طراحی فضاهای شهری، مقوله رویدادپذیری فضا به کیفیتی واجد ارزش در عرصه‌های همگانی بدل شده است، به طوری که در پژوهش‌های انجام شده در این حوزه اغلب به رویدادها به عنوان یک محرک موثر در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... توجه شده است. همچنین وجود رویدادهای شهری مانند هنرهای مردمی در سطح شهر، برپایی مراسم مذهبی، جشنواره‌ها و فستیوال‌ها و .. در عرصه عمومی می‌تواند باعث تحریک یک یا چند حس شده و نظر شهروندان را به خود جلب کند.

1- Eventful
2- Richard Florida
3- Charls Landri

هر چقدر یک رویداد از غنای حسی بیشتری در فضای شهری برخوردار باشد، بیشتر جلب توجه کرده و رابطه حسی قویتری با شهروندان ایجاد خواهد کرد. در این راستا فضاهای شهری با کیفیات و ویژگی های مناسب، قادرند تا مجالی برای رخ داد فرایند ها و رویدادهایی که سودای بازتاب ارزش های اجتماعی مشترک را در سر دارند، باشند. (Hall and Robertson, 2001)

۴- فرایند مکان سازی

اصطلاح "مکان سازی"^۱ در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در زمینه های برنامه ریزی و طراحی شهری مطرح شد. « مکان سازی رویکردی است که با استفاده از تکنیک ها و توصیه های خاص سعی در ارتقای تلاش معماران، شهرسازان و مدیران شهری برای ایجاد مکان دارد. مکان سازی در واقع در نقطه مقابل کلی تلقی کردن و توده ای دیدن مردم است. در مکان سازی آنچه اهمیت می یابد مشاهده و ارزش نهادن به تک تک مردمی است که برای محل زندگیشان و دخالت در سرنوشت آن ارزش قائل هستند. مکان سازی می تواند برای بهبود همه فضاهایی که در یک جامعه محلی پتانسیل مکان شدن دارند، مورد استفاده قرار گیرد.» (طبرسا و حاجیپها، ۱۳۹۵: ۴). «مکان سازی هم یک فرایند و هم یک فلسفه است. مکان سازی تمرکز بر دیده ها، گوش دادن و پرسیدن سؤال هایی از مردم که در آن مکان زندگی می کنند، کار می کنند و در یک فضای خاص بازی می کنند برای فهمیدن نیازهایشان و استفاده از آن برای فضا و جامعه به عنوان یک مجموع. کار کردن با جامعه و خلق یک چشم انداز در اطراف مکان هایی که آنها برای زندگی اجتماعی و تجربیات روزمره آنها اهمیت دارد.» (placemaking-booklet, 2016:18).

مکان هایی که در این فرایند شکل می گیرند، می توانند تعامل قویتری بین مردم ایجاد کنند و با پتانسیل رویداد مداری خود، بستری مناسب جهت ایجاد تعاملات اجتماعی و شکل گیری رویدادهای شهری را فراهم آورند و شهروندانی سالم تر، اجتماعی تر و جامعه ای ماندگارتر پرورش دهند. «هدف از مکان سازی خلق مکان هایی است که مردم را به تعامل هر چه بیشتر با یکدیگر دعوت کرده و در عین حال اجتماعی سالم تر و از حیث اقتصادی پویاتر را ترغیب و ترویج کند. در واقع جریان مکان سازی، برای مقابله با مسائلی بود که رویکردهای ماشینی و یکنواختگرایانه مدرنیست ها در شهرها به بار آورده بود و بسیاری از جنبه های شهری را تحت الشعاع خود قرار داده بود.» (طبرسا و حاجیپها، ۱۳۹۵: ۴).

۴-۱- مکان سازی خلاق

مکان سازی خلاق مفهومی است که با رنگ و بوی هنر و فرهنگ در شهرها آغاز می شود و با وارد کردن مؤلفه خلاقیت در طراحی، برنامه ریزی و مدیریت شهر، راهی جدید برای تمام افراد جامعه یافته تا با حضور پر رنگ در عرصه های همگانی شهر ضمن ارتقاء احساس رضایتمندی و مشارکت مدنی در کیفیت بخشی به ابعاد مختلف فضای شهری، پاسخی به نیازهای متعالی انسان همچون خودشکوفایی، زیبایی و جز آن ارایه دهد. (مسگرانی و جلالی، ۱۳۹۳، ص. ۱). «در مکان سازی خلاق، شرکای دولتی، خصوصی، نیمه دولتی و جامعه، ماهیت فیزیکی و اجتماعی یک محله، شهر یا منطقه را در حیطه ی هنر و فعالیت های فرهنگی شکل می دهند. مکان سازی خلاق به فضاهای عمومی و خصوصی روح می دهد ساختار و فضای خیابان را روح می دهد زنده ماندن کسب و کار محلی را بهبود می دهد و امنیت اجتماعی به ارمغان می آورد. و افراد مختلف را برای جشن و الهام بخشیدن و الهام گرفتن کنار یکدیگر جمع می کند» (Markusen and Gadwa, 2010:3).

می توان اظهار داشت که اصل کلیدی در مکان سازی خلاق این است که ساختار اجتماعی و مدنی و روابط در جامعه باید حفظ شوند. «عمل مکان سازی، با هنرهای مشارکتی و تعهدی برای ساختن سرمایه اجتماعی تکمیل می شود. فرهنگ و خلاقیت می توانند و باید مرزهای قومی، اقتصادی، حرفه ای و دیگر را متصل و به نیرویی مقاوم تبدیل کند» (Borrupt, 2016:5).

همچنین مکان سازی خلاق در تمام طیف های مقیاس قابل اجرا می باشد؛ «مکان سازی خلاق می تواند در مقیاس بزرگ مثل یک منطقه چند دولتی و یا کوچک به عنوان یک شهر روستا یا شهرستان رخ دهد. و در همه ی آن ها بحث در مورد چگونگی استفاده از منابع کمیاب آن محیط ها برای ایجاد یک محیط خلاق متمایز می باشد.» (Markusen and Gadwa, 2010:6).

مکان سازی خلاق می تواند در مقیاس های کوچک نیز نظیر یک خیابان یا بخشی از یک فضای شهری هم انجام شود. در جدول زیر، نظریه اکثر نظریه پردازان در ارتباط با مکان سازی خلاق گردآوری و به طور خلاصه ارایه شده است.

جدول ۱- توضیح مکان‌سازی خلاق از دیدگاه نظریه پردازان. (منبع: نگارندگان)

نظریه پرداز	توضیح
(NEA) 2009	در سال ۲۰۰۹، صندوق ملی هنر (NEA) تصمیم گرفت تمرکز بر نقش سازمان‌های هنری، هنرمندان و طراحان برای ایجاد مکان‌های بهتر داشته باشد و آن را مکان‌سازی خلاق نامید.
Gadwa, Anne and Markusen, Ann., Creative Placemaking, National Endowment for the Arts, 2010	در مکان‌سازی خلاق، شرکای دولتی، خصوصی، نیمه دولتی و جامعه، ماهیت فیزیکی و اجتماعی یک محله، شهر یا منطقه در حیطه هنر و فعالیت‌های فرهنگی را شکل می‌دهند. مکان‌سازی خلاق به فضاهای عمومی و خصوصی روح می‌دهد ساختار و فضای خیابان را روح می‌دهد زنده ماندن کسب و کار محلی را بهبود می‌دهد و امنیت اجتماعی به ارمغان می‌آورد. و افراد مختلف رو برای جشن و الهام بخشیدن و الهام گرفتن کنار یکدیگر جمع می‌کند.
Dehlberg, 2011	مکان‌سازی خلاق مجموعه‌ای از فرآیندها و استراتژی‌های طراحی شده برای ترویج توسعه اقتصادی و جامعه برای هنرها و بهبود محیط برای خلاقیت است. بستری جدید که روش‌های اثبات شده را به توسعه فرهنگی، اجتماعی و توسعه اقتصادی متصل می‌کند. کاری که خلاقیت در یک مکان را افزایش می‌دهد نه اینکه صرفاً هنرها را بیاورد.
Hecht, 2012	بستر مکان‌سازی خلاق در حال ظهور، مجموعه‌ای متفاوت اما کامل از سرمایه‌هاست. مکان‌سازی خلاق توانایی را به سوی اداره کردن مسائل حاد هدایت می‌کند تا جامعه‌ای سرزنده و موفق و موفق خلق کند، مرکز اجتماعی را تجهیز فعالیت‌های مشارکتی و اجرایی را به فضای عمومی آورد و شاید مهم‌تر از همه ظرفیت به چالش کشیدن تعصبات درباره‌ی آنچه یک شهر قرار است به نظر رسد و چگونه کار می‌کند را به ارمغان آورد.
Vazquez, 2012	مکان‌سازی خلاق بیشتر در مورد نیت است تا عمل. هنر عمومی، مناطق فرهنگی و مراکز اجرای هنری نتایج مکان‌سازی خلاق نیست آن‌ها استراتژی هستند و موفقیت این استراتژی‌ها بستگی به توانایی آن‌ها برای بهبود کیفیت و استانداردهای زندگی و بهبود محیط برای بیان فرهنگی در سراسر یک مکان است. در واقع مکان‌سازی خلاق، مانند همه‌ی اشکال برنامه‌ریزی به منظور کاهش خطرات و هزینه طراحی شده است.
Gadwa Nicodemus, 2013	مکان‌سازی خلاق ایده‌ای است که در عرصه هنر و فرهنگ به دست‌آمده و حتی موقعیت‌های جدید شغلی از جمله این هدف در توصیف شغلی ایجاد می‌شود. آثار و پروژه‌های مرتبط با جابجایی خلاق ممکن است جدید نباشند، اما فریم، علاقه و منابع موجود تازه هستند و به سرعت در حال رشد هستند
Wyckoff, 2014	مکان‌سازی خلاق تجدید حیات با طرح‌های خلاقانه است که مکان را تحریک و توسعه اقتصادی را نمایان می‌کنند. این مفهوم در پاسخ به مقابله کردن شهرها، حومه‌های شهر و شهرهای کوچک آمریکا با تغییرات ساختاری و ریشه‌کن مسکونی ایجاد شد و در نتیجه سود در قابلیت زندگی، تنوع، شغل و درآمد، محصولات نوآورانه و خدمات برای صنایع فرهنگی ایجاد کرد.
Rodriguez, 2015	مکان‌سازی خلاق به عنوان عملیاتی است که در آن، هنرمندان مشغول به کار در تمام بخش‌ها آماده هستند تا نقش مهمی در شکل دادن به زندگی در جوامع بازی کنند. به عنوان یک مفهوم و یک عمل، کار مکان‌سازی خلاق نشان دهنده‌ی چیزی از یک روند در این برهه ذهن است.
Rapson 2013 Borup, 2016	در زمینه‌ی مکان‌سازی خلاق، خلاقیت در هنر و فرهنگ مداخله می‌کند.
J. Bennett, J., personal correspondence, March 2017	در ایالات متحده، تعریف مکان‌سازی خلاق در میان بازیگران اصلی متفاوت است؛ با این حال یکی از آرزوهای مشترک، بهبود کیفیت زندگی برای همه شهروندان را از طریق استفاده عمدی از استراتژی‌های مبتنی بر هنر تقویت می‌کند که ساکنان محلی را قادر می‌سازد و اهرم‌های فرهنگی متمایز جوامع را تقویت کند.

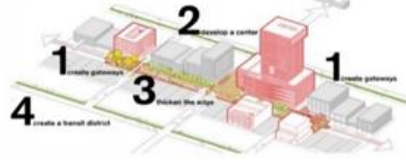
۵- نمونه‌هایی از طراحی‌های شهری با رویکرد مکان‌سازی خلاق

به منظور بست مفاهیم و مطالعات مبانی نظری رویکرد مکان‌سازی خلاق، به بررسی نمونه‌هایی موردی طراحی کریدور خلاق در موقعیت مکانی لیتل راک^۱، آرکانزاس^۲ و پارک پوگو واقع در کالیفرنیا، می‌پردازیم. مباحث اصلی طرح کریدور خلاق: خیابان اصلی لیتل راک عمود بر رودخانه آرکانزاس است که در سال‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ صنعت اسکله را در بر داشت و بسیار پر رونق بود. به مرور زمان و در طول چند دهه، در سال ۱۹۷۰ افول رونق اقتصادی و کاهش شدید جمعیت و نتیجتاً فروپاشی خیابان اتفاق افتاد.

1- Creative Corridor

2- little rock

3- Arkansas



تصویر ۱: کریدور خلاق، منبع: URL۱

جدول ۲- اقدامات مکانسازی و طراحی رویداد در کریدور خلاق. منبع: نگارندگان

طراحی رویداد با رویکرد مکان سازی خلاق یک خیابان در یک شهر متوسط	
بعد کالبدی	ایجاد سایبان‌ها و طراحی فضای متباین، بهبود نورپردازی و طراحی بستر زندگی و رویدادهای شبانه، ایجاد پیاده راه و پلازای عمومی، محلی برای رخ داد رویدادهای شهری، ایجاد فضای سبز، آملی تئاتر باز و LCD شهری، پابون، تکمیل میلمان شهری، استفاده از هنر عمومی و مؤلفه خلاقیت در ایستگاه‌ها و دروازه‌ها
بعد فعالیتی - عملکردی	ایجاد کاربری آموزشی، تفریحی، فرهنگی برای شهروندان در راستای ایجاد بستری برای شکل‌گیری خلاقیت، ایجاد مرکز حمل و نقل، ایجاد بلوار دوچرخه و ارتقای سرزندگی و اجتماع پذیری، ایجاد فضاهایی برای استفاده در شب از جمله خیمه‌ی نورپردازی، فضای آموزشی و تولید برای سمفونی، باله، مرکز هنر، هنرمندان بصری، تئاتر و رقص، و همچنین ایجاد یک فضای اقتصاد هنر آشپزی
بعد اجتماعی و نقش مشارکت و سیاست‌ها	جلسات و کارگاه‌های آموزشی برای ذینفعان، مالکان، گروه‌های هنری و تیم طراحی و یافتن استراتژی‌های دیگر در راستای ایجاد بستری برای شکل‌گیری خلاقیت در راستای طراحی با رویکرد مکان سازی خلاق
نقش هنر و فرهنگ و خلاقیت	جمع آوری هنرهای فرهنگی منطقه در محل، جمع آوری چراغ‌های قدیمی منطقه و تشکیل خیمه‌ی نور (یک رویداد شهری)
نتایج	مکانی سرزنده، اجتماع پذیر و رویدادمدار، مشارکت مردمی و تقویت حس رضایتمندی و هویت میان ساکنان و عابران، سرمایه گذاری روی آلودگی‌های منابع خود و ساماندهی آب باران، پاداش پیاده روی، اجتماعی بودن، و ایجاد امنیت در تمامی طول روز و شب و تمامی روزهای هفته.

مباحث اصلی طرح پارک پوگو: «این پروژه قصد دارد یک فضای فیزیکی را به نحوی تغییر دهد که بتواند اثرات تکان دهنده در سراسر جامعه داشته باشد. استفاده از پارک به عنوان یک نقطه ورود کاتالیزوری برای رسیدگی به نگرانی‌ها و نیازهای جامعه در یک راه جامع بود. در خیابان اصلی نبود و کمبود دید از معضلات بود. در اغلب جوامع فضاهای کوچک یا فضای بازی به راحتی فراموش می‌شوند. این اتفاق ممکن است ناامنی زیادی ایجاد کند، و فضای نفوذ خشونت- به دلیل استفاده زیاد از مواد مخدر در جامعه و همچنین میزان بالای جرم و جنایت- فضای بازی مانند این را بی‌استفاده می‌کند» (Clarke, 2017: 90-91).



تصویر ۳: پارک پوگو. (منبع: Clarke, 2017)



تصویر ۲: پارک پوگو. (منبع: Clarke ۲۰۱۷:۹۱)

جدول ۳- اقدامات مکان‌سازی خلاق و ایجاد بستری برای رخ داد رویدادهای شهری در پوگو پارک. منبع: نگارندگان

بازآفرینی پوگو پارک	
بعد کالبدی	بازسازی و رنگ آمیزی نیمکت‌های قدیمی، اضافه کردن امکانات تیر و کمان، اسباب بازی های متحرک و فواره ها و دیگر مبلمان، ساخت محلی برای ماسه‌بازی
بعد فعالیتی- عملکردی	فعال کردن پارک، فعال کردن پیاده روها، ایجاد یک محیط امن برای کمک به تکالیف بعد از مدرسه‌ی بچه ها و پرورش تخیل کودکان
بعد اجتماعی و نقش مشارکت و سیاست‌ها	تلاش برای طراحی بستری مناسب برای شکل گیری رویدادهای شهری و ارتقاء سرزندگی، جمع آوری بودجه از بنیادها و صاحبان کسب و کار اجتماعی، کمک‌های مالی از طرف شهر ریچموند، راهنمایی های یک استودیو هنر در طراحی، ساخته شدن قطعات موجود در پارک دست ساز و توسط مردم محلی تا حد امکان، متخصصان محلی، کارگاههای نجاری و افراد برخی سازمان‌ها برای ایجاد عناصر پارک، شورای همسایگی محل گام کلیدی در روابط محلی، استفاده از روش فتوویس فرآیندی مشارکتی
نقش هنر و فرهنگ و خلاقیت	فرصت دادن به هنرمندان محلی برای کار در پروژه و امکان ارائه‌ی هنر هنرمندان زیرزمینی به صورت عمومی، استفاده از هنر و صنایع دستی، استفاده از روش فتوویس برای اولین بار در طرح‌های بازآفرینی
نتایج	افزایش سرزندگی و حضورپذیری پارک، طراحی و ساخت فضاهای نمایش کودکان، ایجاد فضای تفریحی ارزشمند و فضای جمعی پویا، ایجاد راه های جدید برای فراهم کردن شغل و مهارت، افزایش ۱۷۵ درصدی کاربران در پارک پوگو طبق بررسی محققان دانشگاه کالیفرنیا برکلی برای شمارش تعداد بازدیدکنندگان پارک قبل و بعد از تغییر، کمک به بازآفرینی دنیای اطراف و دلیل تغییرات بیشتر

جمع بندی

آفرینش مکان‌های خلاق مستلزم کشف و به کارگیری سرمایه‌های بومی است، به کارگیری این سرمایه‌ها در فرآیندی خلاق و مرتبط با محیط می‌باشد که تنها با نگاه مسئولان قابل انجام نیست و مشارکت مردمی را می‌طلبد که خود جزئی از این جامعه و سرمایه هستند. مکان های شهری خلاق افزون بر زیباسازی و سرزنده و با نشاط کردن فضای شهر، به فضاهای شهری احساس و معنا می بخشد. همچنین این گونه مکان ها موجب نفوذ جریان سیال خلاقیت در کالبد شهرها می شوند و کیفیت محیط را تحت تأثیر قرار می دهند و در ارتقای کیفیت زندگی شهری و شکل گیری رویدادهای جمعی نقش مهمی ایفا می کنند، رویدادهایی که فضاهای شهری را تجربه مند نموده و این فضاها را برای حضور اقشار مختلف مردم، به دور از تکرارها و روزمرگی های زندگی شهری امروز مهیا می سازند. در زیر راهکارهایی مؤثر در مکان سازی خلاق به منظور بستر سازی برای رویدادهای اجتماعی شهری را که با تحلیل و بررسی نمونه های موردی بدست آمده را ارایه می دهد.

اقدامات در بعد کالبدی: ارتقاء محیط با بهره از مشارکت و خلاقیت شهروندان، ارتقاء محیط با هنر عمومی برای راحتی و آسایش و جذابیت، بازسازی بناها پیاده روها و مبلمان قدیمی اضافه کردن امکانات و مبلمان جدید، ساخت بناهای مورد نیاز، بهبود نورپردازی شب و ارتقاء سرزندگی و رویداد های شبانه، حفظ و برجسته سازی عناصر تاریخی به عنوان یک بخش اساسی تغییر کاربری بناهای بی استفاده، ایجاد پیاده راه و تقویت پیاده‌روها به عنوان اصلی ترین فضای عابری، ایجاد پلازای عمومی برای رویدادهای شهری، احیا بناهای تاریخی، اهمیت دادن به منظر و فضای سبز، استفاده از نورپردازی‌ها و تزیینات در برخی از مراسمات و اعیاد، ساخت پوشش سقف یا دیوار و ... در فضا های باز با متریا ل موقت و مقرون به صرفه برای رویداد معماری، استفاده از رنگ‌ها و نقاشی بر دیوارها و عناصر، استفاده از یک مونومان تاریخی یا فرهنگی

اقدامات در بعد فعالیتی-عملکردی: فعال کردن پیاده روها و دیگر فضاها، افزودن عملکردهای جدید، افزودن فضاها برای گروه‌های سنی مختلف، ایجاد یک فضای منسجم مورد نیاز جامعه (آموزشی، فرهنگی و ...) و به دنبال آن باززنده سازی محل، جمع آوری هنرهای فرهنگی منطقه در محل، افزایش امکان پیاده روی برای حضور مردم

برنامه ریزی رویداد ها در جشن ها و اعیاد، توجه به رویدادهای بومی، حفاظت و استفاده مجدد از بناهای تاریخی

اقدامات در بعد اجتماعی و نقش مشارکت و سیاست‌ها: جمع آوری بودجه دولتی و خصوصی، ارزش گذاری بیشتر بر روی رویدادهای مذهبی، فصلی و ...، جشنواره ها و فستیوال ها، فرصت دادن به هنرمندان محلی، استفاده از هنر و صنایع دستی، احترام به میراث سایت، سرمایه گذاری‌های فرهنگی برای ایجاد مشاغل دائمی، ایجاد کسب و کار جدید و گسترش کسب و کارهای موجود، جمع آوری هنرهای فرهنگی منطقه در محل، توجه به کاربری‌های فرهنگ و هنر محور که می توانند لنگر فعالیت‌ها و

جذب جامعه باشند، استفاده از راهنمایی های هنرمندان در طراحی، استفاده از نیروی محلی برای ساخت تا حد امکان، فعالیت متخصصان محلی کارآفرینان، دانشجویان و جذب استعداد ها، جلسات شورای همسایگی محل (گام کلیدی در روابط محلی ایجاد نقطه ای برای شناخت شخصیت های مهم در جامعه و استخدام مردم از آن جامعه)، استفاده از روش های مشارکتی از زمان بررسی وضعیت تا ساخت، جلسات و کارگاه های آموزشی برای ذینفعان، مالکان، گروه های هنری و تیم طراحی و یافتن استراتژی ها، نظارت مداوم

منابع

۱. دودانگه، زهره، ۱۳۹۲، مؤلفه زمان و فضا در مطالعه زندگی روزمره شهری، <http://anthropology.ir/node>
۲. طبرسا، محمدعلی، و حاجیها، هاله. (۱۳۹۵). خلق فضاهای با کیفیت شهری پیاده مدار با رویکرد مکان سازی (نمونه مطالعه: خیابان شهرداری تهران منطقه یک). پژوهش های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی، شماره دوم، ۲۲-۱.
۳. کلانتری، محسن، و رجایی، سیدعباس، و فتوحی مهربانی، باقر. (۱۳۹۵). تحلیلی بر برخورداری کلان شهرهای ایران از شاخص های شهر خلاق. پژوهش های جغرافیایی برنامه ریزی شهری، زمستان ۴، شماره ۴، ۶۱۲-۵۸۷.
۴. قره بگلو، مینو، و کارگر، طناز. (۱۳۹۵). بینشی نوین در خوشه های خلاق شهری (پتانسیل های فضای واسط میدان نقش جهان و دانشگاه هنر اصفهان به عنوان مکان جاذب طبقه خلاق). باغ نظر، سال سیزدهم، شماره ۴۵، ۶۰-۴۶.
۵. مسگرانی، نونا، و جلالی، آزاده. (۱۳۹۳). طراحی فضای شهری خلاق، رهیافتی بر بازآفرینی و خلق مکان نمونه موردی: باغ چشمه مشهد)، اولین همایش بین المللی علمی-راهبردی توسعه گردشگری جمهوری اسلامی ایران، کد مقاله ۲۲۱
6. Borrup, Tom. (2016), Creative Placemaking: Arts and Culture as a Partner in Community Revitalization. A Chapter in Fundamentals of Arts Management, University of Massachusetts.
7. Clarke, Matthew. 2017. FIELD GUIDE FOR CREATIVE PLACEMAKING IN PARKS, The Trust for Public Land and The City Parks Alliance
8. Getz, Donald. 2008. Event tourism: Definition, evolution, and research. Tourism Management, 29 (3): 403-428.
9. Hall, Tim and Robertson, Iain, 2001, Public art and urban regeneration, adocacy, claims and critical debates. Landscape Research .26, 5-26
10. Lefervre, Henry (1992), Rhythm analysis (space, time & everyday life), translated by Stuart Elden & Gerald Moore, continuum, 2004
11. Markusen, Ann & Gadwa Nicodemus, Anne. (2010). Creative Placemaking. National Endowment for the Arts. Markusen Economic Research Services and Metris Arts Consulting.
12. Markusen, Ann & Gadwa Nicodemus, Anne. (2016). Creative Placemaking: How to Do It Well. Community Development INVESTMENT REVIEW 36
13. placemaking-booklet. (2016). Retried 16-Oct. Available at: <https://uploads-ssl.webflow.com/-placemaking-booklet.pdf>
14. Placemaking, Retried November Available at: <http://ssrn.com/abstract=2474862>
15. URL 1: https://www.mayorsinnovation.org/images/uploads/pdf/3_-_Little_Rock_Creative_Corridor_for_print.pdf

مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری

سال سوم، شماره ۳ (پیاپی: ۱۲)، پاییز ۱۳۹۹، جلد دو

شناسایی همبستگی مولفه های موثر بر منظر شهری، با هدف ارتقاء کیفیت محیطی محله گوهردشت کرج

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۰۴

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۲۷

کد مقاله: ۷۷۲۴۹

حمیده گودرزی^۱

چکیده

با قبول شهر به عنوان موجودی زنده، دیگر نمی توان تنها به ابعاد ظاهری آن نگریست. منظر شهر به عنوان مجموعه ای از عناصر طبیعی و مصنوع اعم از کالبد و فضاهای شهری، انسان ها، رفتارها، فعالیت های آنها به عنوان نخستین جلوه از شهر، آینه تمام نمای ویژگی های تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و طبیعی شهر است. هدف این نوشته شناسایی ارتباط مولفه های موثر بر منظر شهری، با هدف ارتقاء کیفیت محیطی محله گوهردشت کرج می باشد. از اینرو پس از طبقه بندی مبانی نظری برای آزمون فرضیات و ارائه چارچوب طراحی شهری، خیابان اصلی محله گوهردشت مورد واکاوی قرار گرفت. برای بررسی، فرضیات پرسشنامه ای توسط ۳۸۳ نفر از اهالی محله گوهردشت تکمیل و داده های حاصل از روش همبستگی میان متغیرهای اصلی پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفت. در این پژوهش سطح اطمینان ۹۵ درصد و آلفای کرونباخ ۰,۷۴۵ تحلیل شد و بر اساس آن میزان همبستگی میان مدت اقامت و مطلوبیت برای ۰/۷ استخراج شده است. از اینرو اثبات شد با افزایش طول مدت اقامت اهالی گوهردشت میزان احساس رضایتمندی در ایشان افزایش پیدا می کند، اما در خصوص مدت اقامت و مولفه های عملکردی، این رابطه برقرار نیست. میزان همبستگی میان مولفه های معنایی و مدت اقامت نیز موید این مورد است که با افزایش مدت اقامت میزان معیارهایی چون هویت، تعلق و خوانایی افزایش پیدا می کند.

واژگان کلیدی: منظر شهری، کیفیت محیطی، گوهردشت کرج، همبستگی

۱- مقدمه

شهر با نگاه نخست به منظر، خود را در معرض دید و قضاوت ناظران قرار میدهد. در واقع منظر شهری مانند نمای ظاهری و پوسته بیرونی هر شهر است که نگاه هر بیننده ای را در وهله نخست متوجه خود میکند و نخستین چیزی است که شهروند در شهر با آن ارتباط برقرار می‌سازد و به صورت بی وقفه وی را تحت تأثیر قرار میدهد. بهم ریختگی منظر شهر بیانگر بی نظمی ساختار برنامه‌ریزی و رفتار شهری است و منظر زیبا نشان دهنده رابطه ای مناسب میان شهر و شهروند می‌باشد. (وحدت، ۱۳۹۴: ۱۸).

منظر یک شهر مجموعه‌ای از عوامل طبیعی و مصنوع است که تحت تأثیر ویژگی‌های خاص طبیعی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آن شهر خاص شکل گرفته و محل به عینیت درآمدن مشخصات خاص آن شهر است. منظر شهری به عنوان مقوله ای مطرح در کیفیت و مطلوبیت شهرها، واقعی و عینی بوده و حاصل مشاهده و درک مظاهر گوناگون و ملموس شهر اعم از بناها، فضاها، فعالیت‌ها، صداها، بوها هنگام مواجه شهروند با پدیده شهر (در مقیاس‌های مختلف، اعم از دیدن شهر از دور دست یا هنگام قرار گرفتن در شهر و یا حتی استقرار در بناها) است (محملی ایبانه، ۱۳۹۰: ۹۶).

در این میان تعامل انسان و پدیده شهر از طریق منظر شهری شکل گرفته و جایگاه منظر شهری در ارتباط چند سویه انسان - محیط بسیار حائز اهمیت است. ویژگی‌های محیط شهری بخش قابل تأملی از دانش و عواطف محیطی شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ادراک، شناخت و شیوه‌های ارزیابی افراد نیز از محیط به طریق متعددی صورت می‌گیرد. بدین منظور در این پژوهش سعی شده ابعاد و عوامل مؤثر در خوانش منظر محله گوهردشت کرج تبیین و اولویت هر یک از عوامل نسبت به مکان‌های مورد مطالعه از دیدگاه شهروندان در راستای ارتقای کیفی منظر فضاهای شهری مورد بررسی قرار گیرد.

۲- مبانی نظری

۱-۲- مفهوم منظر

«منظر»، نه به سادگی «مشاهده»، نه فقط واقعیت طبیعی، نه فقط فیزیکی است؛ مهم‌ترین اصل در کانسبت منظر، سنتز بین عینیت و ذهنیت، بین وجود طبیعی و ایدئولوژی یک جامعه خاص است؛ دیگر نتیجه مهم که نه می‌توان نادیده و نه دست کم گرفت، این واقعیت است که چنین «دیدگاهی» به سادگی قابل اندازه‌گیری و دید مستقیم (اگرچه در تاریخ و علم ممکن است) نیست و صفات پیچیده‌ای دارد. بنابراین قابل تجزیه به اجزا داخلی نیست. (تاگلیامبگ، ۲۰۰۸).

محیط و منظر در اشکال طبیعی و انسان ساخت، از مولفه‌هایی تشکیل شده است که در انتقال اثر از دو دید بصری و فکری سرچشمه می‌گیرد. اصولاً منظر و مولفه‌های آن به عنوان یک زبان به حساب آمده و زبان آن زبان بومی است (طیبیان، ۱۳۸۲: ۲۰). ماینیک بیان می‌دارد که «هر محیط و منظر نه تنها از آنچه در برابر چشمان ما قرار دارد، بلکه از آنچه در فکرمان میگذرد تشکیل شده است» محیط و منظر، فضای بیرونی هر مکانی که در میدان دید باشد و در چشم انداز واقع شود که شامل مجموعه ای از اطلاعات بصری مانند زمین و اشیا و ساختارهای مصنوع و همچنین پوشش گیاهی و آب و آسمان باشد، جلوه ای از محیط و منظر شناخته می‌شود (ماتلاک، ۱۳۸۸).

به عقیده آرنولد برلینت، محیط همه چیز است. ترکیبی از طبیعت، فرهنگ و انسان‌ها که در سامانه ای با ارتباطات متداخل قرار گرفته اند. محیط همه چیز را در بر می‌گیرد، اما منظر جزئی از آن است که زمینه فعالیت‌های فعلی ما محسوب می‌شود. منظر بخشی از محیط است که می‌توان در یک زمان خاص به آن توجه کرد و یا بسترش در محیط ارتباط داد. در واقع، منظر آن قسمت از محیط است که ما در آن ساکن بوده و به واسطه ادراکمان آن را درک می‌کنیم (یل، ۱۳۸۲).

۲-۲- منظر شهری

برای منظر تعاریف مختلف و متفاوتی ارائه شده است (به عنوان مثال لنگ، ۱۳۸۶؛ تیلور، ۱۳۸۵؛ محمودی، ۱۳۸۵؛ منصوری، ۱۳۸۲؛ فرجامی، ۱۳۸۵؛ گلکار، ۱۳۸۵؛ برک، ۱۳۸۷) منظر شهری در مقیاس کلان هنگامی مطرح می‌شود که ناظر به واسطه حضور در مکانی خاص، کل شهر و یا بخش وسیعی از آن را مشاهده میکند. منظر شهری در این مقیاس به طور مشخص در رابطه با ویژگی‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی شهر قرار می‌گیرد. آنچه در این مقیاس دیده می‌شود ترکیب کلی بافت شهر و نظم و استقرار آن، توده‌های ساختمانی، فضاهای باز اصلی، رنگ، شکل خط آسمان یا عناصر طبیعی شاخص است (محملی ایبانه، ۱۳۹۰: ۴۵). منظر شهری در مقیاس کلان هنگامی مطرح می‌شود که ناظر به واسطه حضور در مکانی خاص، کل شهر و یا بخش وسیعی از آن را مشاهده می‌کند. منظر شهری در این مقیاس به طور مشخص در رابطه با ویژگی‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی شهر قرار می‌گیرد (شعبان‌جولا و زندیه، ۱۳۹۴). کوین لینچ سه عامل ادراکی، فیزیکی و عملکردی را در منظر شهری با اهمیت می‌داند. وی

با تأیید نظریات کالن، جنبه ادراکی را به ابعاد منظر شهری اضافه می‌کند. بهزادفر در فرهنگ "واژه نامه مفاهیم طراحی شهری" اجزای تشکیل دهنده منظر شهری را در سه بخش عوامل کالبدی، غیرکالبدی و فعالیت‌های انسانی مورد بررسی قرار می‌دهد (وحدت، ۱۳۹۴). بهزادفر، بستر دانش طراحی شهری را با معماری منظر یکی دانسته و اعلام می‌دارد که بستر آن‌ها هندسه فضا، کالبد و به عبارت دیگر، فرم کالبدی است (بهزادفر، ۱۳۸۶). پاکزاد منظر را به عنوان فرستنده که اطلاعات متفاوتی را به انسان مخابره می‌نماید، تعریف کرده و اجزای آن را به دو دسته فیزیکی/کالبدی و انسانی تقسیم می‌کند. گلکار منظر را بخش متجلی و ملموس فرم معرفی می‌کند که در آن تبلور بصری، کارکردی و معنایی چیزهایی که فضا را شکل می‌دهند، دیده می‌شود (وحدت، ۱۳۹۴: ۹۶).

۲-۳- عوامل موثر بر ادراک منظر شهری

در نخستین گام، ادراک منظر شهری ادراکی محسوس است که موجب لذت، نشاط، آزرده‌گی، ترس و سایر واکنش‌های حسی آدمی می‌شود. نحوه ادراک محیط یکی از مباحث و مفاهیم کلیدی در حوزه مطالعات متقابل انسان - محیط در مقیاس‌های کلان و خرد است. (براتی و سلیمانی نژاد، ۱۳۹۰). ادراکات محسوس از منظر شهر، تنها در زمینه عناصر بصری نبوده، بلکه سر و صدای محیط، بو و سایر عوامل تاثیرگذار بر حواس انسانی نیز در شکل دهی به آن ایفای نقش می‌کنند. از سوی دیگر منظر به داده‌های محسوس جهان اطراف ما خلاصه نمی‌شود. بلکه پیوسته در ارتباط با ذهنیت ناظر، تشخیص می‌یابد: ذهنیتی که بیش از یک نگاه بصری معمولی است. ویژگی اصلی مفهوم منظر شهری آن است که به عنوان یک پدیده «عینی - ذهنی» انسانی - کالبدی و یک ساختار اجتماعی - فضایی مطرح می‌گردد. به عبارت دیگر منظر شهری پدیداری است که تنها از طریق تجربه انسانی و در تعامل میان انسان و محیط آشکار می‌شود. این مفهوم از مفهوم فضایی و سه بعدی کالبد فراتر رفته و با لحاظ گردیدن، بعد «معنا» یک تحول چارچوبی از پارادیم «فضا» به پارادیم «مکان» دانست. (منصوری، ۱۳۹۰). فرد در مواجهه با محیط خود با سلیلی از اطلاعات روبرو است که برای درک آن به مرتب کردن آن‌ها می‌پردازد و هر جز از این اطلاعات را در محل خود قرار می‌دهد. در این راستا، فرد با کمک اندام‌های حسی خود اطلاعات دریافتی (فضا) را تجزیه و تحلیل کرده و در نهایت آنان را درک می‌کند آن بخش از محیط یا فرم شهر که بر روی کنش و واکنش شخص و نتایج اعمال وی موثر است، منظر شهری نامیده می‌شود در واقع در منظر شهری است که بخشی از اطلاعات محیط بالقوه به کیفیتی مستقیماً محسوس (و یا اطلاعات بالفعل) تبدیل می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۳۵).

۲-۴- مولفه‌های ارزیابی منظر شهری

در این پژوهش بر اساس تعاریف و ابعاد مفهومی منظر شهری ارائه شده توسط اندیشمندان مختلف، منظر شهری در دو بعد عینی و ذهنی و سه مؤلفه: ۱- مؤلفه عینی و کالبدی ۲- معنایی - ادراکی و ۳- عملکردی - فعالیتی طبقه‌بندی شده است. مؤلفه عینی و کالبدی: پیتورسک با تأکید بر معمارانه بر جنبه‌های بصری - هنری منظر از جمله توجه به کثرت و تنوع، مقیاس انسانی، طبیعت‌گرایی و نظمی ارگانیک در فرم و ترکیب رنگ، توسط افرادی چون زیته، گیبرد و هالپیرین رواج می‌یابد (امین‌زاده، ۱۳۸۹). در یک تقسیم بندی که آلدورسی (معمار ایتالیایی) انجام داده، عناصر تشکیل دهنده منظر کالبدی شهر را به دو قسمت به شکل زیر دسته بندی می‌کند: الف- عنصر انسان ساخت که به دو گونه عناصر ثابت و عناصر متغیر قابل تفکیک است و ب- عناصر طبیعی، بستر کالبدی که شهر اشغال می‌کند و با عوامل طبیعی تعاریف می‌شود (روسی، ۱۹۸۴). پاکزاد عناصر فیزیکی و کالبدی منظر شهری را به دو قسمت عناصر طبیعی و مصنوع طبقه بندی کرده و اجزای تشکیل دهنده منظر فضاهای شهری را بدنه‌های شهری، کف، مبلمان و تجهیزات شهری، پوشش گیاهان، آب و... نام می‌برد (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۴۳). مؤلفه معنایی - ادراکی: گرچه معانی مکان ریشه در محل فیزیکی و فعالیت درون آن دارد اما تنها محصول این عوامل نیست و انتظارات اولیه و تجربه انسان به عنوان ناظر و استفاده کننده فضا نقش عمده ای دارد. ما بر محیط اثر می‌گذاریم و از آن تأثیر می‌پذیریم، برای ایجاد چنین ارتباط متقابلی بایستی محیط را مشاهده و آن را درک کنیم (کامرون، ۲۰۰۳). راپورت توضیح می‌دهد که ادراک یک فرآیند کلیدی برای ارتباط و وصل نمودن مردم در محیط پیرامون است که به انسان و محیط مربوط است. به طور خلاصه می‌توان گفت، مردم یک فضا را از طریق دیدن و فهم اطلاعات حاصل از محیط شهری درک می‌کنند، در حالی که شناخت نیازمند تفکر، تدبیر و نگه داشتن اطلاعات است (یورک لای و همکاران، ۲۰۱۳: ۶۲).

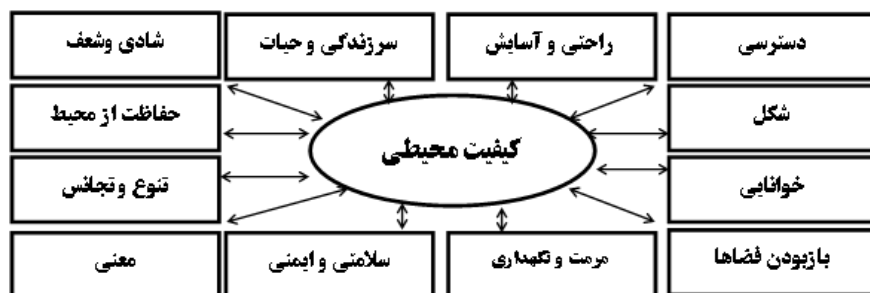
هویت کالبدی به معنای صفات و خصوصاتی است که جسم شهر «یا مکانی» را از غیر متمایز کرده و شباهت‌ها را با خودی آشکار می‌کند. این صفات باید به گونه‌ای باشند که جسم شهر یا «مکان» در عین حفظ تداوم زمانی، در حال تحول و تکامل نیز باشند و نهایتاً به پیدایش یک کل منجر شوند. در این راستا یکی از مواردی که موجب درک هویت در محیط مصنوع می‌شود، نگاه

به آثار به مثابه ابزار شناخت و فهم مکان است؛ به صورتی که این فهم موجب تعلق انسان و آثار ساخته شده به یک مکان باشد (وحدت، ۱۳۹۴).

مؤلفه عملکردی-فعالیتی: در بعد عملکردی، فضاها باید نیازهای اولیه را پاسخگو باشند که از آن جمله می‌توان به درگیر شدن فعالانه با محیط و امکان کشف محیط اشاره کرد. برای درگیر شدن با فضا به شکل غیرفعال، نصب فواره ها، ایجاد دیدهای مناسب، بکارگیری المان‌های هنر عمومی و برگزاری نمایش‌های مختلف، فرصت‌ها را بوجود می‌آورند. به همین دلیل در راستای درگیر شدن فعالانه با محیط، ساماندهی المان‌های مختلف، نیمکت‌ها، تلفن‌ها، آب‌نماها، مجسمه‌ها و غرفه‌های فروش کم و بیش می‌توانند به تقابل اجتماعی بینجامند. کشف محیط نیز ممکن است شرکت در برنامه‌های نمایشی و شرکت در جمع را شامل شود مانند نمایشگاه‌های هنری، نمایشگاه‌های خیابانی، جشنواره‌ها، نمایش‌ها و مراسم گوناگون (کامرون، ۲۰۰۳: ۲۶).

۲-۵- کیفیت محیط

کیفیت محیط کالبدی، از جمله مفاهیمی است که در دهه‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. شاید بتوان گفت برای اولین بار توجه به کیفیت محیط کالبدی، در نوشته کوین لینچ، مطرح شد. وی در مورد کیفیت محیط شهرها می‌گوید: شهر خانه ای است بزرگ و همانگونه که خانه باید از صفات و مزایایی برخوردار باشد تا سکونت و زندگی را مطلوب سازد، شهر نیز باید دارای کیفیات و ویژگی‌هایی مانند محیطی گرم، صمیمی و دلپذیر برای تأمین آسایش و راحتی ساکنانش باشد (لینچ، ۱۳۷۴). وی رابطه متقابل و تأثیر کیفیت محیط شهری بر سلامت زندگی ساکنان شهرها را مورد تأکید قرار داده است. لینچ معتقد است، اگر بناسط برنامه ریزی و طراحی شهری مفید واقع گردد، بنابراین باید قادر باشد تا با اعتلای کیفیت محیط کالبدی، به اعتلای سلامت و زندگی انسان یاری رساند (گلکار، ۱۳۷۸). ساوت ورت نیز دوازده معیار کلی را به‌عنوان عوامل اصلی مؤثر در کیفیت محیط شهری مطرح می‌کند (شکل ۱).



شکل ۱. معیارهای کیفیت محیط شهری از دیدگاه ساوت ورت (مأخذ: بحرینی و طیبیان، ۱۳۷۷: ۲۵)

۳- ادبیات پژوهش

۳-۱- پیشینه

بررسی ادبیات منظر، بیانگر وسعت موضوع، مفاهیم و تعاریف گوناگون آن است. برای دست‌یابی به تعریف درست و همچنین حوزه تحت نفوذ منظر شهری، در ابتدا آرای برخی صاحب‌نظران در این حوزه مورد بررسی قرار می‌گیرد. به طور کلی در آرای صاحب‌نظران همواره دو جنبه متفاوت از این واژه مورد نظر بوده است. برخی از متخصصان منظر شهری را واقعیتی عینی می‌دانند، در حالی که عده‌ای دیگر معتقدند، منظر شهری در ذهن شهروندان و از نگاه آنان قابل تعریف است، گروه کثیری نیز هر دو جنبه عینی و ذهنی را از خصوصیات بارز منظر شهر می‌دانند و در تعریف این واژه معتقدند، عین و ذهن لازم و ملزوم یکدیگر هستند. لینچ، در سال ۱۹۶۱، مفهوم تصور ذهنی شهر با انتشار کتابی با عنوان سیمای ذهنی شهر ارائه نمود. لینچ در این کتاب ابعاد ذهنی منظر شهری را مطرح کرد، بدین ترتیب اگر کالان بیشتر بر ابعاد عینی منظر تأکید داشت، لینچ ابعاد ذهنی آن را موکدانه مورد توجه قرار داد. لینچ سه عامل ادراکی، فیزیکی و عملکردی را در منظر شهری با اهمیت می‌داند و وی برای مطالعه تصویر ذهنی شهر، هر محیط شهری را شامل سه جز می‌داند: هویت، ساختار و معنی.

۳-۲- سوالات و فرضیات

هدف اصلی این نوشته «تبیین نقش منظر شهری در ارتقای کیفیت محیطی محله گوهردشت کرج و شناسایی مولفه‌های مؤثر بر آن است» از اینرو لازم است تا به این سوال پاسخ داده شود که «آیا میان مولفه‌های مؤثر در منظر شهری و رضایت شهروندان

از محله گوهردشت ارتباطی وجود دارد؟ همچنین میان مدت سکونت و میزان کیفیت منظر گوهردشت از نظر اهالی ارتباط معنا داری وجود دارد؟»

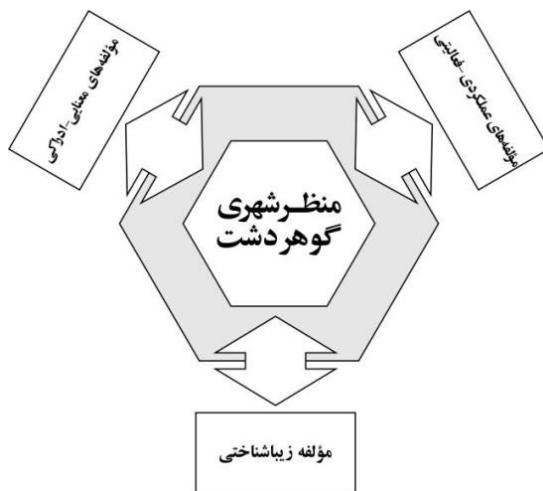
نظر به هدف و سوالات پژوهش فرضیات زیر مورد آزمون قرار می‌گیرد:

فرضیه ۱: به نظر می‌رسد بین مولفه‌های منظر (زیباشناختی، معنایی و عملکردی) و کیفیت محیطی محله گوهردشت ارتباط برقرار است.

فرضیه ۲: گمان می‌رود میان مدت سکونت در گوهردشت و معیارهای معنایی (هویت، تعلق و خوانایی) ارتباط معناداری برقرار است.

۳-۳- روش پژوهش

تحقیق حاضر در بدو امر به کندوکاو در تعاریف و مفاهیم منظر شهری، حرکت ناظر و ادراک آن با هدف استخراج معیارها و شاخص‌های مرتبط پرداخته که نتایج آن در قالب معیارهای اصلی و شاخص‌های زیر مجموعه آنها مشخص می‌گردد. سپس برای آزمون فرضیات پژوهش بررسی خواهد شد، آیا گروه‌های اصلی معیارهای شناسایی شده در مطالعات نظری پژوهش از نظر شهروندان بر مطلوبیت کیفیت محیط و منظر شهری تأثیری دارد.



شکل ۱. ساختار بررسی عوامل موثر بر منظر شهری گوهردشت (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

ابزار اصلی در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخت است که بر مبنای بررسی ارتباط میان مولفه‌های سه گانه منظر شهری بد شهروندان تنظیم شده است. جهت نگارش پرسشنامه ابتدا باید موضوع مورد بررسی به مولفه‌های آن تجزیه شود. هر یک از این مولفه‌ها یک فرضیه یا سوال تحقیق را می‌سازند. در مرحله بعد باید برای هر مولفه یک مجموعه آیتم را شناسایی کرد. سپس سوالات پرسشنامه بر اساس این اهداف ذیل سه مؤلفه زیباشناختی، معنایی-ادراکی و عملکردی-فعالیتی طرح شد. شکل ۱ نمودار ارتباط مولفه‌های موثر پژوهش را نمایش می‌دهد.

پرسشنامه در سه بخش، شامل ۳۰ سوال است. بخش نخست مربوط به اطلاعات شخصی فرد پرسش شوند، بخش دوم مربوط سوالات بسته پاسخ و بخش سوم سوالات با پاسخ باز است.

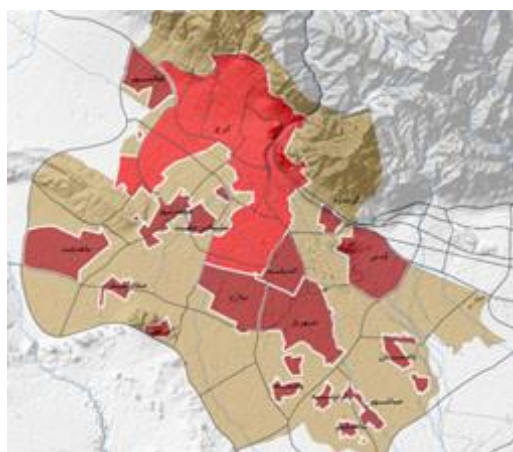
با توجه به پرسشنامه‌هایی که در میان شهروندان محله گوهردشت کرج توزیع گردید و جمع‌بندی و تحلیل نظرات آنها امتیازهای ذیل ملاک وزن‌دهی و تصمیم‌گیری‌ها واقع شد. در ابتدا گزینه‌های هر سوال که به صورت طیف لیکرت هستند، امتیاز بندی شده است. بدین ترتیب که بسیار زیاد=۵، زیاد=۴، نظری ندارم=۳، متوسط=۲، ضعیف=۱ کدگذاری می‌گردد. به صورت خلاصه در طراحی پرسشنامه به این صورت عمل شد که برای هر یک از شاخص‌ها تعدادی پرسش در قالب پرسشنامه طرح گردید. سپس پرسشنامه‌ها در میان ۳۸۳ نفر از شهروندان توزیع و اطلاعات آنها جهت ارزیابی شرایط محیطی محدوده مطالعه استخراج و تحلیل گردید. برای مشخص کردن حجم نمونه منظور از روش "شارل کوکران" استفاده شده است. با توجه به تغییرات احتمالی ساکنان محله و عدم امکان محاسبه افرادی که به علل مختلف در محله تردد کرده و یا به کار مشغولند از فرمول زیر برای محفظه کارانه ترین حالت ممکن استفاده شده است. برای این پژوهش سطح اطمینان ۹۵ درصد ($Z=1/96$) و d خطای مورد پذیرش با توجه به سنجش امنیت محله با روش‌های دیگر از جمله تحلیل‌های پژوهشگر ۰/۰۵ در نظر گرفته شده است. که در نتیجه تعداد حجم نمونه ۳۸۳ استخراج شده است. ضریب اطمینان پژوهش حاضر را ۹۰ درصد در نظر می‌گیریم. به عبارت دیگر احتمال پنج درصد خطا در نتیجه پژوهش پیش‌بینی و تحمل شده است. بدین ترتیب ضریب خطا برابر ۰/۱ است. قابلیت اعتماد یکی از ویژگی‌های فنی ابزار اندازه‌گیری است. مفهوم یادشده با این امر سروکار دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تاجه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. از جمله تعریف‌هایی که برای قابلیت اعتماد ارائه شده است می‌توان به تعریف ارائه شده توسط ایبل و فریسی (۱۳۸۹) اشاره کرد: «همبستگی میان یک مجموعه از نمرات و مجموعه دیگری از نمرات در یک آزمون معادل که به صورت مستقل بریک گروه آزمودنی به دست آمده است.» برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌ها یا آزمون‌هایی که خصیصه‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کند بکار می‌رود. در این گونه ابزارها، پاسخ هر سوال می‌تواند مقادیر عددی

مختلف را اختیار کند. برای محاسبه ضریب آلفای کرونیخ ابتدا باید واریانس نمره‌های هر زیر مجموعه سوال های پرسشنامه (یا زیر آزمون) و واریانس کل را محاسبه کرد. مقدار صفر این ضریب نشان دهنده عدم قابلیت اعتماد و +۱ نشان دهنده قابلیت اعتماد کامل است. (سرمد، ۱۳۷۶) از آنجایی که مقدار ضریب آلفای کرونیخ ۰/۷۴۵ بدست آمده و بزرگتر از ۰/۷ می‌باشد و در سطح مناسبی قرار دارد، بنابراین قابلیت اعتماد (پایانی) این پرسشنامه مورد تایید و قابل قبول می‌باشد. (جدول ۱)

جدول ۱. مقدار آلفای کرونیخ پرسشنامه (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

تعداد آیتم‌ها	آلفای کرونیخ بر اساس آیتم‌های استاندارد شده	آلفای کرونیخ
۸	۰,۷۴۵	۰,۷۴۵

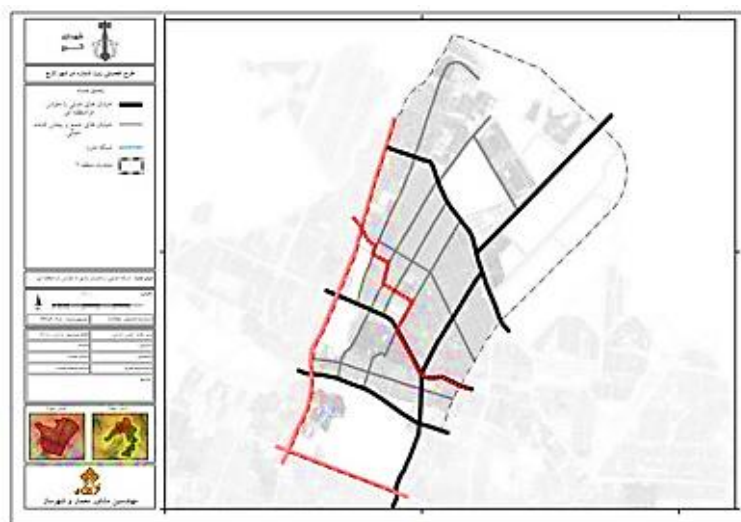
۴- معرفی محدوده مطالعه



کرج با ۱۶۲ کیلومتر مربع وسعت در ۳۵ کیلومتری غرب استان تهران و در دامنه جنوبی رشته کوه های البرز قرار دارد. جلگه ی پهناور کرج با ارتفاع متوسط ۱۳۲۰ متر از سطح دریا در مسیر راه ارتباطی وسایط نقلیه حامل کالاهای وارداتی و صادراتی از مرز ترکیه و آذربایجان و به مقصد تهران و بالعکس است. کوه های البرز استان مازندران و کرج را از هم جدا کرده‌است. دهستان کرج در میان دره‌های پریچ و خم البرز و در اطراف جاده چالوس قرار دارند. از تونل کندوان تا روستای مراد تپه در غرب اشتهارد، حوزه فرمانداری کرج را تشکیل می‌دهد. حوزه فرمانداری کرج در سال ۱۳۳۷ برای جمعیتی در حدود ۳۵ هزار نفر و با وسعتی در حدود ۵۸۳۰ کیلومتر مربع بنیاد شد (رضایی، ۱۳۹۴).

شکل ۲- موقعیت شهر کرج
(ماخذ: طرح جامع کرج ۱۳۸۷)

منطقه ۷ شهر کرج به دلیل شروع ساخت و ساز از دهه ۱۳۴۰ به بعد دارای بافتی نوساز است و تنها عناصر و هسته‌های اولیه شکل گیری این منطقه قبل از دهه، ۱۳۴۰ مربوط به محله‌های بهجرد و حیدرآباد و اراضی کشاورزی پیرامون آن‌ها، نهرهای رستم، معمار و کمال آباد و چند رشته قنات به عنوان سیستم‌های آبرسانی به این محله ها و عبور جاده قدیم برغان و بخش جنوبی بلوار باغستان به عنوان اصلی ترین محور مواصلاتی از درون آن است.



شکل ۳- شبکه اصلی استخوان بندی با مقیاس فرمانداری در منطقه ۷ شهر کرج (ماخذ: طرح تفصیلی سال ۱۳۹۴ منطقه ۷ کرج)

گوهردشت دارای یک خیابان اصلی است که از سه‌راه گوهردشت (پل گوهردشت) تا بلوار مؤذن ادامه دارد و خیابان آزادی نام‌گذاری شده است. این خیابان بعد از فلکه اول به صورت یک‌طرفه ادامه می‌یابد. خیابان اصلی گوهردشت خود چهارده خیابان فرعی دارد. این خیابان به عنوان اصلی‌ترین محور خیابان منطقه هفت، در میان ساکنین منطقه و حتی شهر کرج شناخته می‌شود. خیابان آزادی در میان ساکنین به خیابان اصلی گوهردشت معروف است، از فلکه اول گوهردشت شروع و به بلوار مؤذن ختم می‌شود. در ابتدای این خیابان، فلکه اول، گشودگی فلکه (شکل ۵) و سینما ساویز (شکل ۶) به عنوان یک کانون اجتماعی، مخاطب را به حضور در فضا دعوت می‌کند. در حالیکه برج نیکامال (شکل ۷) با ارتفاع زیاد، در ضلع جنوب شرقی و ایستگاه تاکسی در ضلع شمال شرقی موجب اغتشاش بصری در این فلکه و سایه اندازی شده است. با ورود به خیابان اصلی گوهردشت (آزادی) کفسازی نامناسب، عرض کم پیاده رو، ناهماهنگی تابلوها، حضور پیاده در این فضا را تضعیف می‌کند. گشودگی دوم فضا، فلکه دوم است که با کنج‌های تعریف شده به ویژه در قسمت غربی، فضای بخصوصی را تعریف می‌کند، اما در نهایت محصوریت مطلوبی ندارد و بدنه جبهه شرقی آن نیز نازیبا طراحی شده است.



تصویر ۶. برج نیکامال
(ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۸)



شکل ۵. سینما ساویز
(ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۸)



شکل ۴. فلکه اول گوهردشت
(ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۸)

بررسی منظر شبانه نشان می‌دهد که بیشتر روشنایی خیابان اصلی از طریق نور مغازه‌ها تامین می‌شود و در نیمه شب با کمبود روشنایی مواجه هست. در خیابان‌های فرعی و در بقیه خیابان‌های محدوده بیشتر روشنایی توسط مغازه‌ها تامین شده و از روشنایی کافی در شب برخوردار نیست. در ساعاتی از شب که کاربری‌های تجاری فعالیتی ندارند امنیت کافی برای حضور و رفت و آمد شهروندان وجود ندارد به ویژه در خیابان‌های فرعی که غالب کاربری مسکونی می‌باشد. تنها در برخی محورهای اصلی و کانون‌های فعالیتی شاخص در محدوده به تامین روشنایی توجه شده است از جمله این فضاها خیابان اصلی گوهردشت و فلکه اول است. در قسمت‌هایی که از روشنایی کافی برخوردار نیستند در کنار ساختار اجتماعی باعث فراهم شدن زمینه برای افزایش رفتارهای مجرمانه شده است لذا برخی نواحی محدوده از امنیت کافی در شب برخوردار نیستند. مهمترین عوامل که در شکل‌گیری منظر شبانه نقش مهمی دارند، وجود محورهای فعال در شب با پتانسیل شکل‌گیری فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی در آن است مثل خیابان اصلی گوهردشت (بدنه تجاری فعال در شب و حضور دستفروش‌ها).

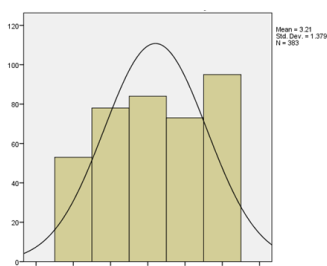
۵- بحث و یافته‌ها

بنا به مطالب بیان شده در خصوص ارتباط بین فرضیات و معیارها و شاخص‌های تعریف پرسشنامه، سوالات پرسشنامه با هدف سنجش ارتباط و تاثیر متغیرهای محیطی و شاخص‌های اصلی منظر محله گوهردشت کرج طراحی شده است. در پژوهش حاضر، شیوه اجرای پرسشنامه‌ها نیز می‌تواند یکی از محدودیت‌های تحقیق باشد. همکاری کامل نداشتن پاسخ‌دهندگان، محدودیت زمان و احتمال بی‌حوصله و بی‌دقت خواندن سوالات موجب می‌شود تا پاسخ‌ها به طور دقیق، معرف نگرش پاسخ‌دهنده نباشد. جدول ۲ داده‌های توصیفی مربوط به سوالات ۱ تا ۵ که مربوط به اطلاعات فردی پاسخ‌دهندگان بوده است و پاسخ‌های ایشان به هریک از مولفه‌های اصلی را نمایش می‌دهد.

همانطور که پیش از این بیان شد پنج سوال اول مربوط به اطلاعات فردی پرسش‌شوندگان است که در بررسی فرضیه دوم این پژوهش مورد استفاده قرار خواهد گرفت. جدول ۳ و نمودار ۱ مدت اقامت پرسش‌شوندگان را نشان می‌دهند.

جدول ۲- میانگین کمی سوالات پرسشنامه (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

		سن	جنسیت	تحصیلات	مدت اقامت
تعداد	اعتبار	۳۸۳	۳۸۳	۳۸۳	۳۸۳
	از دست رفته	۰	۰	۰	۰
میانگین		۲,۸۷	۱,۵۶	۳,۵۸	۳,۲۱
میان		۳,۰۰	۲,۰۰	۴,۰۰	۳,۰۰
انحراف معیار		۱,۳۳۰	۰,۴۹۷	۱,۳۸۶	۱,۳۷۹
واریانس		۱,۷۶۸	۰,۲۴۷	۱,۹۲۰	۱,۹۰۲
کمینه		۱	۱	۱	۱
بیشینه		۵	۱	۶	۵



نمودار ۲. توزیع پرسش‌شوندگان از نظر مدت اقامت (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

جدول ۳- تعداد و درصد مدت اقامت پرسش‌شوندگان (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

درصد تجمعی	درصد	تعداد		
13.8	13.8	53	<5	Valid
34.2	20.4	78	5-10	
56.1	21.9	84	10-15	
75.2	19.1	73	15-20	
100.0	24.8	95	>20	
	100.0	383	Total	

جهت آزمون فرضیات داده‌های کیفی تبدیل به اعداد می‌شوند و از آنجایی که هر مولفه برگرفته از برآیند چند سوال پرسشنامه است، میانگین مجموع امتیازات سوالات مرتبط را که به شیوه فوق کدگذاری شده اند، محاسبه می‌نماییم. بدین ترتیب به یک رشته از اعداد می‌رسیم. برای بررسی ارتباط بین متغیرهای پژوهش در معابر لازم است تا میزان همبستگی این متغیرها سنجیده شود. تحقیقات همبستگی، شامل کلیه تحقیقاتی است که در آنها سعی می‌شود رابطه بین متغیرهای مختلف با استفاده از ضریب همبستگی، کشف یا تعیین شود. (دلور، ۱۳۹۰: ۱۹۹) در این پژوهش برای بررسی فرضیات همبستگی میان پاسخ‌های مربوط به معیارهای مؤلفه زیباشناختی، مؤلفه های معنایی- ادراکی، مؤلفه‌های عملکردی- فعالیتی و مطلوبیت سنجیده شده است. همبستگی عمدتاً مربوط به یافتن رابطه بین متغیرها و نیز شدت این رابطه است. زمانی که این دو متغیر با یکدیگر تغییر می‌کنند، می‌توان نتیجه گرفت که به یکدیگر همبسته‌اند. بدین ترتیب مطالعات همبستگی تلاش می‌کنند تا میزان ارتباط دو یا چند متغیر را دریابند. (نیکنام و فراهانی، ۱۳۹۱: ۹۹) در این پژوهش برای سنجش همبستگی میان متغیرهای مورد مطالعه از روش همبستگی گشتاوری اسپیرمن استفاده شده است. این روش زمانی به کار می‌رود که متغیرهای مورد مطالعه (دو متغیری که قصد محاسبه ضریب همبستگی بین آن‌ها را داریم) به صورت پیوسته باشد. (دلور، ۱۳۹۰). برای بررسی فرضیه اول پژوهش (به نظر می‌رسد بین مولفه‌های منظر و کیفیت محیطی محله گوهردشت ارتباط برقرار است) همبستگی متغیرهای مربوط استخراج شد. بدین منظور همبستگی متغیرها در سه گروه به صورت زوجی تنظیم و در انتها به وسیله تحلیل واریانس و استخراج میانگین همبستگی دو مولفه از نظر شهروندان مورد ارزیابی قرار گرفت. در گام نخست همبستگی میان "متغیرهای عینی" که زیرگروه مولفه زیبایی‌شناختی محسوب می‌شوند و میزان رضایتمندی و مطلوبیت (جدول ۴) محاسبه شد. میزان همبستگی اسپیرمن میان این دو متغیر برابر ۰.۶۷۲ محاسبه گردید.

جدول ۴. میزان همبستگی میان مطلوبیت و رضایتمندی و معیارهای عینی (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

		معیارهای عینی	مطلوبیت و رضایتمندی
همبستگی اسپیرمن	معیارهای عینی	ضریب همبستگی	۰.۶۷۲
		سطح معناداری	۰.۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مطلوبیت و رضایتمندی	ضریب همبستگی	۰.۶۷۲
		سطح معناداری	۰.۰۰۰
		تعداد	۳۸۳

در گام بعد همبستگی میان "متغیرهای خوانایی و تعلق" که زیرگروه مولفه معنایی محسوب می‌شوند و میزان رضایتمندی و مطلوبیت محاسبه شد. میزان همبستگی اسپیرمن میان این دو متغیر برابر ۰٫۶۱۵ محاسبه شد.

جدول ۵. میزان همبستگی میان مطلوبیت و رضایتمندی و معیارهای خوانایی و تعلق (مولفه معنایی) (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

		خوانایی و تعلق	مطلوبیت و رضایتمندی
همبستگی اسپیرمن	خوانایی و تعلق	ضریب همبستگی	۰٫۶۱۵
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مطلوبیت و رضایتمندی	ضریب همبستگی	۰٫۶۱۵
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳

در گام سوم نیز همبستگی میان "مولفه عملکردی-فعالیتی" و میزان رضایتمندی و مطلوبیت محاسبه شد. میزان همبستگی اسپیرمن میان این دو متغیر برابر ۰٫۵۶۹ محاسبه شد.

جدول ۶. میزان همبستگی میان مطلوبیت و رضایتمندی و مولفه عملکردی-فعالیتی (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

		عملکردی-فعالیتی	مطلوبیت و رضایتمندی
همبستگی اسپیرمن	عملکردی-فعالیتی	ضریب همبستگی	۰٫۵۶۹
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مطلوبیت و رضایتمندی	ضریب همبستگی	۰٫۵۶۹
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳

و انتها در جدول ۷ میزان همبستگی سه گروه از مولفه‌های اصلی پژوهش که سازنده منظر محله گوهردشت می‌باشند با میزان رضایتمندی و مطلوبیت شهروندان سنجیده شد.

جدول ۷. میزان همبستگی زوجی میان مطلوبیت و رضایتمندی و مولفه‌های دیگر پژوهش (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

		مطلوبیت و رضایتمندی	
همبستگی اسپیرمن	مؤلفه زیباشناختی (معیار عینی)	ضریب همبستگی	۰٫۶۷۲
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مؤلفه‌های عملکردی-فعالیتی	ضریب همبستگی	۰٫۶۱۵
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مؤلفه‌های معنایی-ادراکی	ضریب همبستگی	۰٫۵۶۹
		سطح معناداری	۰٫۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مطلوبیت و رضایتمندی	ضریب همبستگی	۱٫۰۰۰
		سطح معناداری	۰
		تعداد	۳۸۳

بنا بر تحلیل‌های مستخرج از پرسش‌نامه متغیرهای این فرضیه دارای رابطه همبستگی هستند. همانطور که بیان شد، ترکیب متغیرهایی که ضرایب آنها بین ۰٫۳۵ تا ۰٫۶۵ قرار دارند، با قبول چند درصد خطا در پیش‌بینی‌های فردی قابل استفاده‌اند. در پاسخ به سوال متناظر فرضیه ول بر اساس آزمون T تک متغیره، چون مقدار P-value کوچکتر از ۰٫۰۵ می‌باشد، برای پاسخگویی به

این سوال که میانگین جامعه بزرگتر از ۰,۳۵ (حداقل مقدار همبستگی مورد پذیرش) است یا کوچکتر از آن، باید به مقدار انحراف معیار نگاه کنیم، با توجه به این که مقدار اختلاف میانگین ۰,۰۵۱ است، لذا می‌توان نتیجه گرفت، میانگین متغیرهای موجود دارای همبستگی بالاتر از ۰,۶ هستند. از اینرو فرضیه اول پژوهش تایید می‌گردد.

جدول ۸- میانگین همبستگی زوجی متغیرهای موثر در فرضیه اصلی پژوهش با آزمون T تک نمونه‌ای (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

شرح همبستگی	میانگین	تعداد	سطح معناداری	انحراف معیار	واریانس
همبستگی	۰,۶۱۹	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵۱	۰,۰۰۵۳

برای بررسی فرضیه دوم پژوهش (گمان می‌رود میان مدت سکونت در گوهردشت و معیارهای معنایی/هویت، تعلق و خوانایی) ارتباط معناداری برقرار است، همبستگی متغیر "مدت اقامت" و با میزان "مطلوبیت و رضایتمندی"، "مؤلفه‌های عملکردی-فعالیتی" و "مؤلفه‌های معنایی-ادراکی" در پرسش شونده‌گان بررسی شد. میزان همبستگی میان مدت اقامت و مطلوبیت برای ۰/۷ استخراج شده است. همانطور که پیش از این بیان شد، با همبستگی‌هایی که ضرایب آن‌ها بین ۰/۶۵ تا ۰/۸۵ قرار دارد می‌توان پیش بینی گروهی دقیق انجام داد. با افزایش ضریب همبستگی در این دامنه، دقت پیش بینی گروهی نیز به همان نسبت افزایش پیدا می‌کند. از اینرو می‌توان گفت با افزایش طول مدت اقامت اهالی گوهردشت میزان احساس رضایتمندی در ایشان افزایش پیدا می‌کند، اما در خصوص مدت اقامت و مؤلفه‌های عملکردی این رابطه برقرار نیست. میزان همبستگی میان مؤلفه‌های معنایی و مدت اقامت نیز موید این مورد است که با افزایش مدت اقامت میزان معیارهایی چون هویت، تعلق و خوانایی افزایش پیدا می‌کند.

جدول ۹- میزان همبستگی میان مدت اقامت و مؤلفه‌های اصلی پژوهش (ماخذ: نگارنده، ۱۳۹۹)

		مدت اقامت	
همبستگی اسپیرمن	مؤلفه زیباشناختی (معیار عینی)	ضریب همبستگی	۰,۷۰۰
		سطح معناداری	۰,۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مؤلفه‌های عملکردی-فعالیتی	ضریب همبستگی	۰,۱۳۰
		سطح معناداری	۰,۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مؤلفه‌های معنایی-ادراکی	ضریب همبستگی	۰,۵۸۳
		سطح معناداری	۰,۰۰۰
		تعداد	۳۸۳
	مدت اقامت	ضریب همبستگی	۱,۰۰۰
		سطح معناداری	۰
		تعداد	۳۸۳

در تفسیر اندازه ضرایب همبستگی نیز می‌توان گفت همبستگی‌هایی که ضرایب آن‌ها بین ۰/۲۰ تا ۰/۳۵ است، نشان دهنده همبستگی بسیار پایینی در بین متغیرها هستند، حتی اگر ضرایب مورد بحث از نظر آماری معنادار باشد، ضریب ۰/۲۰ فقط ۴ درصد از تغییرات مشترک بین دو متغیر را تبیین می‌کند. ضرایبی که در دامنه فوق‌تر قرار دارند فقط در تحقیقاتی که هدف آن‌ها کشف روابط بین متغیرها است مفید واقع می‌شوند و در تحقیقات پیش‌بینی هیچگونه ارزشی ندارند. همبستگی‌هایی که ضرایب آن‌ها بین ۰/۳۵ تا ۰/۶۵ قرار دارند، غالباً از نظر آماری در سطح ۰/۰۱ معنادار هستند. با ضریب همبستگی ۰/۵ امکان پیش‌بینی موفقیت‌آمیز گروهی وجود دارد. ضریب همبستگی ۰/۵ تنها می‌تواند ۲۵ درصد از تغییرات مشترک بین متغیرها را تبیین کند. کاملاً روشن است که اینگونه پیش‌بینی‌ها با خطا همراه است. ضرایبی که در دامنه مورد بحث قرار دارند، وقتی قابل استفاده هستند که با متغیرهای دیگری ترکیب شوند. ترکیب متغیرهایی که ضرایب آن‌ها بین ۰/۳۵ تا ۰/۶۵ قرار دارند، با قبول چند درصد خطا در پیش‌بینی‌های فردی قابل استفاده‌اند.

با همبستگی‌هایی که ضرایب آن‌ها بین ۰/۶۵ تا ۰/۸۵ قرار دارد می‌توان پیش‌بینی گروهی دقیق انجام داد. با افزایش ضریب همبستگی در این دامنه، دقت پیش‌بینی گروهی نیز به همان نسبت افزایش پیدا می‌کند. با ضرایب همبستگی بالا در این محدوده (۰/۶۵ تا ۰/۸۵) امکان پیش‌بینی انفرادی دقیق نیز وجود دارد. ضرایب همبستگی بالای ۰/۸۵ نشان دهنده همبستگی بسیار

نزدیک در بین متغیرها هستند. در تحقیقات علوم انسانی به ندرت می‌توان به این ضریب(۰/۸۵) دست یافت (دلوری، ۱۳۹۰: ۲۳۳-۲۳۳).

۶- نتیجه‌گیری

در این نوشته پس از تبیین داده‌های توصیفی پژوهش که از پرسشنامه مستخرج شده، فرضیات مورد آزمون قرار گرفته است. برای آزمون فرضیات میان متغیرهای پژوهش (متغیرهای عینی، متغیرهای خوانایی و تعلق، رضایتمندی و مطلوبیت و مولفه عملکردی-فعالیتی) همبستگی گرفته شد. در فرضیه اول پژوهش (به نظر می‌رسد بین مولفه‌های منظر و کیفیت محیطی محله گوهردشت ارتباط برقرار است) همبستگی متغیرها در سه گروه به صورت زوجی استخراج و در انتها به وسیله تحلیل واریانس و استخراج میانگین همبستگی دو مولفه از نظر شهروندان مورد ارزیابی قرار گرفت.

برای بررسی فرضیه دوم پژوهش (گمان می‌رود میان مدت سکونت در گوهردشت و معیارهای معنایی (هویت، تعلق و خوانایی) ارتباط معناداری برقرار است)، همبستگی متغیر "مدت اقامت" و با میزان "مطلوبیت و رضایتمندی"، "مؤلفه‌های عملکردی-فعالیتی" و "مؤلفه‌های معنایی-ادراکی" در پرسش‌شوندگان بررسی شد. میزان همبستگی میان مدت اقامت و مطلوبیت برای ۰/۷ استخراج شده است. از اینرو اثبات شد با افزایش طول مدت اقامت اهالی گوهردشت میزان احساس رضایتمندی در ایشان افزایش پیدا می‌کند، اما در خصوص مدت اقامت و مولفه‌های عملکردی این رابطه برقرار نیست. میزان همبستگی میان مولفه‌های معنایی و مدت اقامت نیز موید این مورد است که با افزایش مدت اقامت میزان معیارهایی چون هویت، تعلق و خوانایی افزایش پیدا می‌کند.

منابع

- ۱- بحرینی، سید حسین، طیبیان، منوچهر (۱۳۷۷)، مدل ارزیابی کیفیت محیط زیست شهری، مجله محیط‌شناسی، شماره ۲۲-۲۱، صص ۴۱-۵۶.
- ۲- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶) «سیر اندیشه‌ها در شهرسازی (۲) از کمیت تا کیفیت»، انتشارات شرکت عمران شهرهای جدید.
- ۳- پاکزاد، جهان‌شاه، (۱۳۸۶)، «مبانی نظری و فرایند طراحی شهری»، چاپ دوم، وزارت مسکن، صص ۱۰۱.
- ۴- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵)، «سیمای شهر: آنچه کوبین لینچ از آن می‌فهمید»، فصلنامه آبادی، سال شانزدهم، شماره ۵۳، صص ۲۰-۲۶.
- ۵- دلور، علی (۱۳۸۸) «روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی»، تهران: نشر ویرایش
- ۶- دلبری، سیدعلی و داودی، سیدعلی‌رضا (۱۳۹۱) «کاربرد تکنیک فرآیند تحلیل سلسله مراتبی در رتبه‌بندی شاخص‌های ارزیابی جاذبه‌های توریستی» مجله تحقیق در عملیات و کاربردهای آن، سال نهم، شماره دوم (پیاپی ۳۳)، تابستان ۹۱، صص ۷۹-۵۷.
- ۷- رضایی، مهران (۱۳۹۴) «طراحی الگوی سیما و منظر شهری مهرشهر کرج با رویکرد ایجاد حس تعلق به مکان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین.
- ۸- شعبان‌جولا الهه، زندیه مهدی (۱۳۹۴) «ارزیابی نقش منظر شهر در تامین امنیت شهروندان نمونه موردی: شهر قزوین» فصلنامه باغ نظر، شماره ۳۲، سال ۱۲، صص ۹۱-۱۰۲.
- ۹- عطاری گرگری، مجید و براتی، ناصر (۱۳۹۲) «تدوین و الویت‌بندی راهبردهای ارتقاء کیفیت زندگی شهری در محلات مسکونی کلانشهرها، با استفاده از مدل‌های SWOT و ANP نمونه موردی: کلانشهر تبریز» نشریه مطالعات شهری، دوره ۲، شماره ۸، پاییز ۱۳۹۲، صص ۶۹-۵۹.
- ۱۰- فرجامی، امیر (۱۳۸۵) «سیمای شهر، منظر شهری». فصلنامه آبادی، شماره ۵۳، صص ۴ و ۵.
- ۱۱- گلکار کوروش (۱۳۸۷) «طراحی شهری سیاست‌گذار و طراحی شهری طرح ریز الگوهایی عملیاتی برای تدوین ابزارهای هدایت و کنترل در ایران» نشریه صفا، دوره ۱۷، شماره ۴۶، صص ۶۶-۵۱.
- ۱۲- گلکار، کورش (۱۳۸۰)، مولفه‌های سازنده کیفیت در طراحی شهری، نشریه صفا شماره ۳۲.
- ۱۳- گلکار، کورش (۱۳۸۵)، مفهوم منظر شهری، فصل‌نامه آبادی، سال شانزدهم، شماره ۵۳، صص ۳۸-۴۸.
- ۱۴- گلکار، کورش. ۱۳۸۷. محیط بصری شهر سیر تحول از رویکرد تزیینی تا رویکرد پایدار. مجله علوم محیطی سال ۵. شماره ۴. انتشارات تهران.
- ۱۵- لنگ، جان (۱۳۸۶)، آفرینش نظریه معماری، نقش علوم رفتاری در محیط، ترجمه علیرضا عینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- ۱۶- لینچ، کوبین (۱۳۸۷)، سیمای شهر، ترجمه منوچهر مزینی، چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

- ۱۷- لینچ، کوین (۱۳۸۱)، تئوری فرم شهر، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، تهران.
- ۱۸- منصوری، الهام و همکاران (۱۳۹۰) «بازتعریف فضای شهری» مجله مدیریت شهری. شماره ۲۷.
- ۱۹- مامفورد، لوییز (۱۳۸۵)، «فرهنگشهرها» ترجمه عارف اقوامی مقدم، تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، تهران.
- ۲۰- محملی ایبانه، حمیدرضا (۱۳۹۰) «ارزیابی مفهوم منظر در طرح‌های شهری، مقایسه تطبیقی سیر تکوین طرح‌های جامع تهران با تجارب جهانی» فصلنامه باغ نظر، شماره هفده، سال هشتم، صص ۹۵-۱۰۴.
- ۲۱- مهندسین مشاور باوند (۱۳۹۴)، طرح تفصیلی منطقه ۷ کرج.
- ۲۲- نکونام، جعفر (۱۳۸۶) «روش تحقیق با تأکید بر علوم اسلامی»، چاپ چهارم، قم: انتشارات دانشگاه قم.
- ۲۳- نیکنام، م و فراهانی، مجید (۱۳۹۱) «تحلیل آماری با SPSS تهران، موسسه آموزش عالی غزالی، انتشارات ترمه، چاپ اول.
- ۲۴- وحدت، سلمان و همکاران (۱۳۹۴) «تبیین ابعاد موثر بر منظر خیابان در جهت ارتقای خوانش منظر فضاهای شهری، مطالعه موردی، خیابان های بافت مرکزی شهر همدان» فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۱۵، صص ۳۵-۱۷.
- 25- Appleyard, Donald (1976), Planning A Pluralistic City, the MIT Press.
- 26- Carmona, Mattew; Heath. Tim; Oc. Taner; Tiestess. Stive; (2003). Public place and urban space. Architectural press, London.
- 27- Gehl, Jan; (1987); Life between Buildings: Using Public Space; Van Nostrand Reinhold.
- 28- Gifford, R; (2002); Environmental Psychology: Principles and Practice, Canada: Optimal Books.
- 29- Lang, J. (1987). Creating architectural theory: The role of the behavioral sciences in environmental design. Van Nostrand reinhold, New York.

تحلیل و ارزیابی کیفیت خدمات شهری در مناطق شهری کلان شهر اهواز

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۲۲

کد مقاله: ۶۱۶۰۰

سید عبدالحسین حسینی^۱

چکیده

در این پژوهش هدف تحلیل و ارزیابی کیفیت خدمات شهری در مناطق شهری کلان شهر اهواز می باشد. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و از نظر روش، ترکیبی از روش های توصیفی-تحلیلی است و در گردآوری داده ها از شیوهی کتابخانه ای و میدانی استفاده شده است. برای سنجش کیفیت خدمات شهری از ابزار پرسش نامه محقق ساخته استفاده شده است. تعیین حجم نمونه آماری آن با استفاده از روش کوکران ۳۵۰ نفر و روش نمونه گیری با استفاده از روش تصادفی ساده بدون جایگزینی انجام شد. سپس برای تجزیه و تحلیل داده ها از ابزار آماری SPSS و ترسیم نمودار از نرم افزار EXCEL استفاده گردیده است. نتایج نشان داده که در منطقه ۱، شاخص های فرهنگی-ورزشی و تأسیسات و تجهیزات در اولویت بیشتری برای بسترسازی قرار دارند. در منطقه ۲، خدمات بهداشتی-درمانی، آموزشی و حمل و نقل در وضعیت مناسبی قرار دارند و شاخص هایی چون پارک و فضای سبز و تأسیسات و تجهیزات در این منطقه از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند. در منطقه ۳، شاخص مسکونی و آموزشی وضعیت مناسب تری نسبت به شاخص های دارند. در منطقه ۴، مؤلفه های تجاری و مسکونی نسبت به دیگر مؤلفه های خدمات شهری وضعیت بهتری دارند. در منطقه ۶، وضعیت حمل و نقل و تا حدودی فرهنگی-ورزشی در سطح مناسبی قرار دارند. در منطقه ۷، وضعیت شاخص های خدمات شهری نامناسب می باشد و در بررسی شاخص ها در منطقه ۸، نشان می دهد که شاخص مسکونی و حمل و نقل وضعیت مناسب تری نسبت به دیگر شاخص ها دارند.

واژگان کلیدی: کیفیت، خدمات شهری، مناطق شهری، کلان شهر اهواز

۱- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه پیام نور اهواز و شهردار شهر شوش (نویسنده مسئول)
abdulhossein.hosseini20@gmail.com

۱- مقدمه

یکی از اساسی‌ترین عناصر شهری جهت افزایش سطح رفاه اجتماعی مردم شهر، وجود خدمات شهری است. امروزه مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست‌محیطی، جابه‌جایی جمعیت و ... باعث شده است که توزیع خدمات شهری یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی اغلب کشورهای توسعه یافته باشد (کامران و همکاران، ۱۳۸۹: ۱). از مهم‌ترین پیامدهای رشد شتابان شهرنشینی و توسعه کالبدی شهرهای کشور در دهه های اخیر از هم پاشیدگی نظام توزیع مراکز خدماتی شهر بوده که زمینه ساز نابرابری اجتماعی شهروندان در برخورداری از این خدمات شده است. خدمات عمومی شهری ساختار دهنده ی شکل و ماهیت کالبدی، اجتماعی و فضایی شهر است لذا بی عدالتی در نحوه توزیع آن، تأثیر جبران ناپذیری بر ساختار، ماهیت شهر و جدایی گزینی طبقاتی محلات شهر گذاشته و مدیریت شهری را با چالش های جدی روبرو می کند (نظم فر و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). با توجه به رشد شتابان نظام شهرنشینی در کشور ما، نابرابری در برخورداری از خدمات و تسهیلات و دوگانگی و تضاد بین محلات یک چالش عمده در شهرها محسوب می شود. از این رو مهم‌ترین مسئولیت برنامه ریزان و دست اندرکاران شهری، باید تلاش برای دستیابی به فرصت های برابر در دسترسی گروه های مختلف جامعه شهری به خدمات و از بین بردن تضاد تأمین فرصت ها باشد (کریمیان و مولایی، ۱۳۹۱: ۴۰). شهر اهواز به‌عنوان یکی از هفت کلان‌شهر اول کشور چالش‌های عدیده‌ای از جمله افزایش روزافزون جمعیت و متعاقب آن توسعه ناهنجار کالبد شهری، افزایش حاشیه‌نشینی و در دنباله آن فقر شهری در بعضی از مناطق آن و شکاف در برخورداری از خدمات شهری و سرانه‌های مربوط به کیفیت زندگی در داخل مناطق شهری آن روبرو می‌باشد که چنین چشم‌اندازی در راستای دستیابی به عدالت فضایی به‌عنوان یکی از مفاهیم اصلی توسعه‌ی پایدار شهری نامناسب می‌باشد؛ بنابراین توجه و پرداخت به وضعیت مناطق شهری کلان‌شهر اهواز از لحاظ برخورداری از شاخص خدمات شهری از منظر عدالت فضایی و شناسایی نقاط ضعف و قوت آن می‌تواند در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های آینده‌ی توسعه شهری راهگشا باشد.

۲- پیشینه پژوهش

در چند دهه‌ی اخیر تعدادی از پژوهشگران مفهوم عدالت اجتماعی را موردبررسی قرار داده‌اند. بیشتر این تحقیقات با تأکید بر بعد فضایی و کاربری هرکدام از خدمات شهری بر اساس عدالت اجتماعی، صورت گرفته است. تسو^۱ و همکاران (۲۰۰۵) در پژوهشی به سنجش شاخص یکپارچه‌ی دسترسی محور در ارتباط با عدالت فضایی در خدمات عمومی شهری دریکی از شهرهای تایوان پرداخته‌اند، نتایج یافته‌های آن‌ها، بیانگر توزیع ناعادلانه خدمات عمومی شهری در این شهر بوده است. لانتگفورد و همکاران (۲۰۰۸) در پژوهشی، مدل توزیع جمعیت و بررسی تغییرات در دسترسی به تعدادی از خدمات عمومی در شهر کاردیف ولز جنوبی را موردبررسی قرار داده‌اند، مدل تحلیلی تحقیق نشان دارد که تمایل عمومی مردم این است که دسترسی کمتر به خدمات را گزارش دهند. گافرن ۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی به بررسی عدالت زیست‌محیطی در قالب تولید گازهای گلخانه‌ای ناشی از حمل‌ونقل جاده‌ای، سروصدا، ذرات و گازها در مناطق شهری پرداخته است. این پژوهش نشان داد محل سکونت مردم و الگوهای استفاده از زمان می‌تواند در تعیین میزان قرار گرفتن در معرض گاز ناشی وسایل نقلیه مؤثر باشد. بهروزی (۱۳۹۳) در پایان‌نامه خود، مناطق ده‌گانه شهر تبریز را از لحاظ عدالت فضایی در بهره‌مندی از خدمات عمومی شهری موردسنجش قرار داد، نتایج بیانگر آن است که مناطق ۱ و ۱۰ در همه مدل‌های مورداستفاده در تحلیل داده‌ها، از خدمات عمومی شهری برخورداری کامل رادارند، درحالی‌که مناطق ۶ و ۸ از این لحاظ فاقد حداقل برخورداری می‌باشند. یوسفی (۱۳۹۳) در پایان‌نامه خود به ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در تحقق عدالت فضایی در مناطق شهری یزد پرداخته، نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش بیانگر نابرابری در میزان دستیابی ساکنین مناطق به خدمات می‌باشد. به‌طوری‌که مرکز شهر دارای بالاترین سطح دستیابی به خدمات می‌باشد، درحالی‌که حاشیه شهر سطح برخورداری کمتری از منابع و خدمات دارد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- خدمات شهری

خدمات شهری بخشی از خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی است که در چارچوب نظام سلسله‌مراتب مراکز شهری، نیازهای عمومی اجتماعی را برآورده می‌سازد و در یک واحد نسبتاً مستقل و واحد سیاسی تصمیم‌گیرنده به‌منظور رفاه زندگی شهری ارائه می‌شود (هاشمی و یحیی پور، ۱۳۹۰: ۱۷). خدمات شهری صرفاً خدماتی نیست که توسط شهرداری‌ها ارائه می‌شوند. بلکه خدماتی که در یک شهر ارائه می‌شوند و طیف بسیار وسیعی از خدمات را شامل می‌شود. به‌رحال خدمات شهری دارای مفهومی گسترده،

پیچیده و فاقد تعریف واحد و یکسان است. پس این گونه می‌توان گفت که هرگونه خدماتی که در یک شهر ارائه شود را می‌توان در دسته خدمات شهری دسته‌بندی کرد.

۳-۲- کیفیت خدمات شهری

بدین منظور یکی از مشخصه های وضعیت مطلوب در شهر، برآورده شدن انتظارات شهروندان از خدمات ارائه شده توسط شهرداری هاست. با بررسی شکاف بین وضع موجود و وضع مطلوب می‌توان آن را تعیین نمود. هر چه شکاف بین انتظارات و خدمات ارائه شده کمتر باشد، نشان دهنده کیفیت مطلوب خدمات ارائه شده است. بدون شک با شناخت انتظارات شهروندان و بررسی نقاط قوت و ضعف خدمات ارائه شده می‌توان استراتژی‌ها و راهبردهای مناسب را برای حذف و یا لااقل کاهش این شکاف اتخاذ نمود (کریایی و رودباری، ۱۳۸۳: ۱). در این صورت، نه تنها اولویت گذاری آگاهانه و تخصیص منابع استراتژیک تسهیل می‌شود، بلکه مبنایی فراهم می‌گردد تا بتوان کیفیت خدمات ارائه شده را بهبود بخشید؛ به طوری که ضمن اثر بخشی خدمات، رضایت بیشتر دریافت کنندگان را نیز فراهم آورد (Karydis et al, 2001: 32). هم اکنون ارزیابی کیفیت خدمات، از جمله گام های اساسی در تدوین برنامه های ارتقای کیفیت محسوب می‌شود (Lim and Tang, 2000).

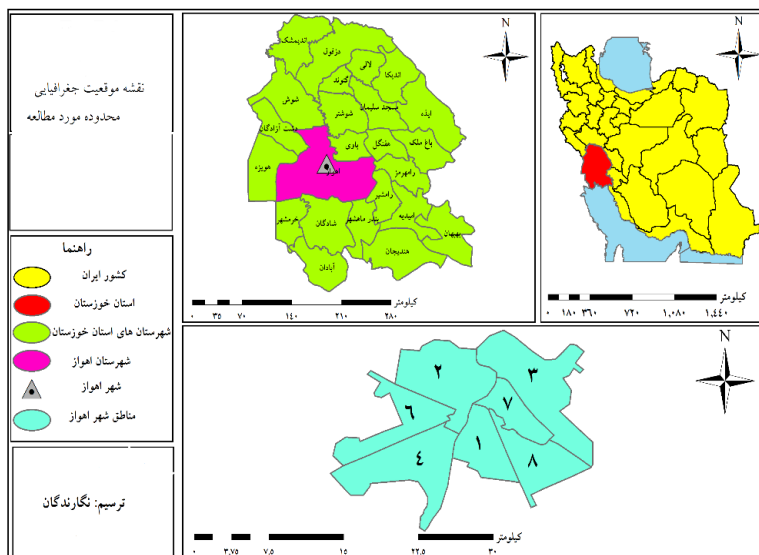
بر این اساس و با توجه به شرایط توصیف شده، در بررسی شکاف بین خدمات و انتظارات شهروندان باید دیدگاه جامع و کلی نگری مد نظر قرار گیرد تا ضمن تبیین شرایط موجود، مسؤولان را به سویی رهنمون گردد تا اولویت ها را به گونه ای بازنگری کنند که خواسته های دقیق و واقعی مردم را هدف قرار داده، از اعتبارات موجود حداکثر بهره اقتصادی و اجتماعی را به دست آورند (حسینی شه پریان، ۱۳۹۴: ۴۲).

۳-۳- رضایتمندی از خدمات شهری

خدمات شهری یکی از ابعاد زندگی شهروندان است که سطح کیفی آن سطح رضایتمندی را تعیین می‌کند. در محیط شهری، کیفیت خدمات و سهولت دسترسی به خدمات از متغیرهای تعیین کننده رضایتمندی است؛ اما بار معنایی کیفیت خدمات عمومی با رضایتمندی متفاوت است. کیفیت خدمات دارای مفهوم عینی، سنجشی و شناختی است، در حالی که رضایت عنصری ذهنی مبتنی بر احساسات و انفعالی است. احساس رضایت شهروندان از محیط شهر و خدماتی که شهرداری ارائه می‌دهد، عامل مهمی در جهت ایجاد انگیزه در مردم برای مشارکت در توسعه شهری و بهبود کیفیت محل سکونت خویش است. علاوه بر این، رضایت شهروندان از عملکرد مدیریت شهری موجب ترغیب آنان برای همکاری با نهادهای شهری در جهت انجام بهتر وظایف و ارائه خدمات در سطح شهر می‌شود. ایجاد حس رضایت در شهروندان و مشارکت دادن آنها در اداره شهر نیازمند برنامه ریزی منظم و همه جانبه است که مدیریت شهری را قادر می‌سازد با ارائه تصویری مطلوب از شهرداری و ایجاد تعاملی مؤثر، شهروندان را در عرصه های فعالیت های شهری امیدوار سازد. گام اول در این زمینه، طراحی ساز و کار مناسب به منظور شناسایی و درک چگونگی نگرش مردم نسبت به عملکرد شهرداری و میزان رضایت آنان از ارائه خدمات شهری است (برگ پور، ۱۳۹۰: ۲۰۴).

۴- محدوده مورد مطالعه

شهر اهواز به‌عنوان یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز شهرستان اهواز و استان خوزستان از نظر جغرافیایی در ۳۱ درجه و ۲۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۸ درجه و ۴۰ دقیقه طول شرقی قرار گرفته است. این شهر با مساحت ۲۲۰ کیلومتر مربع دومین شهر وسیع ایران پس از تهران می‌باشد. شهر اهواز از سمت شمال به شهرهای شیبان، ویس، ملائانی، شوشتر، دزفول و شوش؛ از شرق به شهرستان رامهرمز؛ از غرب به شهر حمیدیه و دشت آزادگان و از سمت جنوب به شهرهای شادگان، بندر ماهشهر، خرمشهر و آبادان محدود می‌گردد. وسعت شهر اهواز در محدوده‌ی قانونی شهری ۲۲۲ کیلومتر مربع، در محدوده‌ی خدماتی ۳۰۰ کیلومتر مربع و در محدوده‌ی استحفاظی ۸۹۵ کیلومتر مربع می‌باشد. این شهر تا سال ۱۳۹۰ دارای هشت منطقه‌ی شهرداری بوده که هر یک سه یا چهار ناحیه را شامل می‌شد ولی در سال ۱۳۹۱؛ منطقه پنج ۱ آن از دیگر مناطق شهری جدا و شهر اهواز به هفت منطقه شهری تقسیم شده است.



شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهر اهواز

۵- روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف گذاری کاربردی و از لحاظ روش‌شناسی به صورت «توصیفی - تحلیلی» می‌باشد. به منظور جمع آوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. بدین صورت که برای سنجش کیفیت خدمات شهری از ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته (در طیف ۵ گزینه ای لیکرت) استفاده شده است. تعیین حجم نمونه آماری آن با استفاده از روش کوکران ۳۵۰ نفر و روش نمونه‌گیری با استفاده از روش تصادفی ساده بدون جایگزینی انجام شد. سپس برای تجزیه و تحلیل توصیفی و استنباطی اطلاعات حاصل از پرسشنامه‌ها از ابزار آماری SPSS و ترسیم نمودار از نرم‌افزار EXCEL استفاده گردیده است.

۶- بررسی کیفیت خدمات عمومی شهری در سطح مناطق کلان شهر اهواز

۶-۱- بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۱

برای بررسی کیفیت شاخص‌های خدمات شهری در منطقه ۱ از آزمون t تست تک نمونه ای استفاده گردید. لذا با توجه به طیف ۵ گانه لیکرت میانگین فرضی ۳ در نظر گرفته شد؛ بنابراین برای پاسخ گویی به اینکه در منطقه ۱ کدام شاخص‌ها در الویت بیشتری برای بستری سازی قرار دارد و کدام شاخص در وضعیت مناسبی قرار دارد باید به اختلاف میانگین نگاه کنیم. اختلاف میانگین بدست آمده که در جدول ۱ آمده است نشان می‌دهد که شهروندان منطقه ۱ نسبت به شاخص‌های بهداشتی - درمانی، پارک و فضای سبز، آموزشی، حمل‌ونقل و مراکز تجاری رضایت متوسط به بالایی داشته اند. Sig به دست آمده از هر یک از شاخص‌ها این گفته را تأیید می‌کند. همچنین اختلاف میانگین به دست آمده از شاخص‌های فرهنگی - ورزشی، تأسیسات و تجهیزات و کیفیت فضای مسکونی گویای این واقعیت است که شهروندان نسبت به این شاخص‌ها رضایتی خیلی کم دارند. در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که در منطقه ۱، شاخص‌های فرهنگی-ورزشی، تأسیسات و تجهیزات و مسکن به ترتیب در الویت بیشتری برای بستر سازی قرار دارند.

۶-۲- بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۲

اختلاف میانگین بدست آمده حاصل از آزمون t تست تک نمونه ای بامیانگین فرضی ۳ نشان می‌دهد؛ که در منطقه ۲ شهرداری اهواز خدمات بهداشتی - درمانی، آموزشی، حمل‌ونقل، فرهنگی - ورزشی، مسکونی و تجاری در وضعیت مناسبی قرار دارند و شاخص‌هایی چون پارک و فضای سبز و تأسیسات و تجهیزات در این منطقه از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند (جدول ۲).

جدول ۱. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۱ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان

(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3							شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	مقدار t	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	
۳	۰,۰۰۰	۳۶	۶,۲۸	۳۷	۰,۵۰۰	۰,۵۱۶	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۰۱۷	۳۶	۲,۵۱	۳۷	۰,۵۹۹	۰,۲۴۷	پارک و فضای سبز
۳	۰,۰۴۱	۳۶	۰,۷۲۰	۳۷	۰,۳۶۵	۰,۰۴۳	آموزشی
۳	۰,۰۰۲	۳۶	۳,۳۱۵	۳۷	۰,۵۹۵	۰,۳۲۴	حمل‌ونقل
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۴,۰۸۴	۳۷	۰,۵۵۰	-۰,۳۶۹	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۰۰۴	۳۶	-۳,۰۴۹	۳۷	۰,۵۲۳	-۰,۲۶۲	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۲۶۰	۳۶	-۱,۱۴۵	۳۷	۰,۷۸۹	-۰,۱۴۸	مسکونی
۳	۰,۰۴۵	۳۶	۱,۴۳۲	۳۷	۰,۵۹۰	۰,۱۳۹	تجاری - خدماتی

جدول ۲. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۲ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان

(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3							شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	مقدار t	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	
۳	۰,۰۰۳	۳۶	۳,۱۵۳	۳۷	۰,۷۲۳	۰,۳۷۵	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۳۱۸	۳۶	-۱,۰۱۳	۳۷	۰,۷۳۰	-۰,۱۲۱	پارک و فضای سبز
۳	۰,۰۲۹	۳۶	۲,۲۷۳	۳۷	۰,۶۹۴	۰,۲۵۹	آموزشی
۳	۰,۱۲۳	۳۶	۱,۵۸۱	۳۷	۰,۴۴۱	۰,۱۱۴	حمل‌ونقل
۳	۰,۷۸۹	۳۶	۰,۲۷۰	۳۷	۰,۷۱۰	۰,۳۱۵	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۰۶۵	۳۶	-۱,۹۰۳	۳۷	۰,۴۶۶	-۰,۱۴۵	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۰۰۹	۳۶	۲,۷۶۴	۳۷	۰,۴۶۵	۰,۲۱۱	مسکونی
۳	۰,۰۰۳	۳۶	۳,۲۲۳	۳۷	۰,۵۴۶	۰,۲۸۹	تجاری - خدماتی

۳-۶- بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۳

نتایج حاصل از t تک نمونه ای برای سنجش کیفیت خدمات شهری منطقه ۳ شهرداری اهواز نشان می‌دهد از بین شاخص‌های خدمات شهری منطقه ۳، شاخص مسکونی، آموزشی، تجاری، حمل‌ونقل، بهداشتی درمانی و تاسیسات و تجهیزات وضعیت مناسب‌تری نسبت به شاخصهای فرهنگی - ورزشی و پارک و فضای سبز دارند (جدول ۳).

۴-۶- بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۴

با توجه به محاسبات انجام شده بر روی هر یک از مؤلفه‌های خدمات شهری منطقه ۴ مشخص گردید، مؤلفه‌های تجاری و مسکونی نسبت به دیگر مؤلفه‌های خدمات شهری با حد مبنای (۳) از وضعیت مطلوب تری قرار دارند (جدول ۴).

جدول ۳. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۳ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان

(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3								شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	t مقدار	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	میانگین	
۳	۰,۲۰۱	۵۹	-۱,۲۹۳	۶۰	۰,۵۹۹	-۰,۱۰۰	۲,۹۰	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۰۰۱	۵۹	-۳,۴۸۵	۶۰	۰,۶۵۲	-۰,۲۹۴	۲,۷۰	پارک و فضای سبز
۳	۰,۸۸۶	۵۹	۰,۱۴۴	۶۰	۰,۷۱۵	۰,۱۳۳	۳,۰۱	آموزشی
۳	۰,۳۲۱	۵۹	-۱,۰۰۱	۶۰	۰,۵۲۶	-۰,۰۶۸	۲,۹۳	حمل و نقل
۳	۰,۰۹۶	۵۹	-۱,۶۹۱	۶۰	۰,۶۹۹	-۰,۱۵۲	۲,۸۴	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۱۶۶	۵۹	-۱,۴۰۲	۶۰	۰,۶۰۷	۰,۱۱۰	۲,۸۹	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۰۰۰	۵۹	۴,۴۷۷	۶۰	۰,۳۹۴	۰,۲۲۷	۳,۲۲	مسکونی
۳	۰,۰۶۶	۵۹	-۰,۹۷۶	۶۰	۰,۵۲۸	-۰,۰۶۶	۲,۹۳	تجاری - خدماتی

جدول ۴. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۴ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان
(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3								شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	t مقدار	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	میانگین	
۳	۰,۰۰۶	۶۶	-۲,۸۵۸	۶۷	۰,۶۷۳	-۰,۲۲۵	۲,۷۶	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۰۰۰	۶۶	-۵,۰۳۵	۶۷	۰,۷۴۰	-۰,۴۵۵	۲,۵۴	پارک و فضای سبز
۳	۰,۰۱۰	۶۶	-۲,۶۵۰	۶۷	۰,۵۳۴	-۰,۱۷۳	۲,۸۲	آموزشی
۳	۰,۰۴۴	۶۶	-۲,۰۵۲	۶۷	۰,۵۷۵	-۰,۱۴۴	۲,۸۵	حمل و نقل
۳	۰,۰۰۱	۶۶	-۳,۴۳۴	۶۷	۰,۶۵۸	-۰,۲۷۶	۲,۷۲	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۰۰۰	۶۶	-۴,۹۰۴	۶۷	۰,۵۶۰	-۰,۳۲۵	۲,۶۶	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۴۵۳	۶۶	-۰,۷۵۴	۶۷	۰,۷۸۲	-۰,۰۷۲	۲,۹۲	مسکونی
۳	۰,۳۸۱	۶۶	-۰,۸۸۲	۶۷	۰,۵۹۳	-۰,۰۶۳	۲,۹۳	تجاری - خدماتی

۵-۶- بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۶

با توجه به محاسبات انجام شده بر روی هر یک از مؤلفه‌های خدمات شهری منطقه ۶ مشخص گردید که وضعیت حمل و نقل و تا حدودی فرهنگی - ورزشی در سطح مناسبی قرار دارند و مابقی مؤلفه‌ها از دید شهروندان نیاز به بستر سازی دارند (جدول ۵).

جدول ۵. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۶ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان
(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3								شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	t مقدار	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	میانگین	
۳	۰,۰۰۰	۶۰	-۲۸,۸۸۲	۶۱	۰,۳۷۳	-۱,۰۱۰	۱,۹۸	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۰۰۰	۶۰	-۲۷,۰۶۶	۶۱	۰,۴۷۵	-۱,۶۴۷	۱,۳۵	پارک و فضای سبز
۳	۰,۰۴۵	۶۰	-۲۵,۷۳۸	۶۱	۰,۴۵۹	-۱,۵۱۴	۱,۴۸	آموزشی
۳	۰,۰۰۰	۶۰	۲,۰۵۰	۶۱	۰,۵۶۷	۰,۱۴۸	۳,۱۴	حمل و نقل
۳	۰,۰۰۰	۶۰	-۱۳,۹۲۲	۶۱	۰,۴۶۵	-۰,۸۳۰	۲,۱۶	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۰۰۰	۶۰	-۳۲,۵۰۰	۶۱	۰,۳۵۶	-۱,۴۸۱	۱,۵۱	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۰۰۰	۶۰	-۳۵,۹۴۳	۶۱	۰,۲۲۹	-۱,۰۵۴	۱,۹۴	مسکونی
۳	۰,۰۰۰	۶۰	-۴۴,۳۶۴	۶۱	۰,۲۰۴	-۱,۱۶۱	۱,۸۳	تجاری - خدماتی

۶-۶- بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۷

نتایج حاصل از t تک نمونه ای با حد مینا (۳) نشان می‌دهد که شاخص‌های خدمات شهری این منطقه از وضعیت نامناسبی برخوردار است (جدول ۶).

جدول ۶. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۷ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان
(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3							شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	t مقدار	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۳۵,۷۵۶	۵۱	۰,۲۰۵	-۱,۰۲۶	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۳۰,۴۴۳	۵۱	۰,۳۹۸	-۱,۶۹۹	پارک و فضای سبز
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۲۹,۱۳۰	۵۱	۰,۳۸۰	-۱,۵۵۲	آموزشی
۳	۰,۰۴۷	۵۰	۲,۰۳۵	۵۱	۰,۵۵۶	۰,۱۵۸	حمل و نقل
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۱۴,۳۵۶	۵۱	۰,۴۳۰	-۰,۸۶۶	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۳۴,۰۶۳	۵۱	۰,۳۱۳	-۱,۴۹۶	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۳۹,۰۹۹	۵۱	۰,۱۹۴	-۱,۰۶۵	مسکونی
۳	۰,۰۰۰	۵۰	-۴۳,۷۹۴	۵۱	۰,۱۸۹	-۱,۱۶۲	تجاری - خدماتی

بررسی کیفیت خدمات شهری منطقه ۸

بررسی شاخص‌های خدمات شهری این منطقه نشان می‌دهد که شاخص مسکونی و حمل و نقل وضعیت مناسب‌تری نسبت به دیگر شاخص‌ها دارند (جدول ۷).

جدول ۷. سنجش کیفیت خدمات عمومی شهری منطقه ۸ شهرداری اهواز از دیدگاه شهروندان
(منبع: یافته‌های پژوهش)

Test Value = 3							شاخص
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	t مقدار	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۱۲,۶۵۱	۳۷	۰,۳۱۵	-۰,۶۵۵	بهداشتی - درمانی
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۱۰,۸۲۴	۳۷	۰,۵۳۴	-۰,۹۵۰	پارک و فضای سبز
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۸,۷۸۴	۳۷	۰,۶۴۰	-۰,۹۲۴	آموزشی
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۵,۶۳۷	۳۷	۰,۶۲۲	-۰,۵۷۶	حمل و نقل
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۶,۹۵۱	۳۷	۰,۸۴۳	-۰,۹۶۳	فرهنگی - ورزشی
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۸,۷۴۲	۳۷	۰,۴۶۲	-۰,۶۶۴	تاسیسات و تجهیزات
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۶,۶۰۹	۳۷	۰,۴۳۹	-۰,۴۷۷	مسکونی
۳	۰,۰۰۰	۳۶	-۶,۷۷۹	۳۷	۰,۶۲۷	-۰,۶۹۸	تجاری - خدماتی

نتیجه گیری

یکی از مهم‌ترین پیامدهای رشد شتابان شهرنشینی و توسعه فیزیکی شهرهای کشور در دهه‌های اخیر از هم‌پاشیدگی نظام توزیع مراکز خدماتی شهری بوده که زمینه‌ساز نابرابری اجتماعی شهروندان در برخورداری از این خدمات شده است. در این پژوهش کیفیت خدمات شهری در مناطق شهری کلان‌شهر اهواز مورد بررسی قرار گرفته است.

جهت سنجش کیفیت خدمات شهری نیز از آزمون T تست تک نمونه ای در محیط نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شد. نتایج حاصل از این آزمون نشان می‌دهد که در منطقه ۱ شاخص‌های بهداشتی - درمانی، پارک و فضای سبز، آموزشی، حمل و نقل و مراکز تجاری از کیفیت مطلوبی برخوردارند و شهروندان نسبت به این شاخص‌ها رضایت متوسط به بالایی داشته‌اند و شاخص‌های فرهنگی - ورزشی، تاسیسات و تجهیزات و مسکونی نسبت به دیگر شاخص‌ها در وضعیت نامطلوبی قرار دارند. در منطقه ۲ شهرداری اهواز خدمات بهداشتی - درمانی، آموزشی، حمل و نقل، فرهنگی - ورزشی، مسکونی و تجاری در وضعیت مناسب و

شاخص‌هایی چون پارک و فضای سبز و تأسیسات و تجهیزات در این منطقه از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند. سنجش کیفیت خدمات شهری منطقه ۳ شهرداری اهواز نشان می‌دهد که از بین شاخص‌های خدمات شهری، شاخص مسکونی، آموزشی، تجاری، حمل‌ونقل، بهداشتی درمانی و تأسیسات و تجهیزات وضعیت مناسب‌تری نسبت به شاخص‌های فرهنگی - ورزشی و پارک و فضای سبز دارند. کیفیت خدمات شهری در منطقه ۴ از دیدگاه شهروندان نیز نشان دهنده آن است که شاخص‌های تجاری - خدماتی، مسکونی نسبت به دیگر شاخص‌ها کیفیت مطلوبی دارند و شاخص‌های پارک و فضای سبز و تأسیسات و تجهیزات نسبت به دیگر شاخص‌ها وضعیت نامطلوبی دارند. سنجش کیفیت خدمات شهری در منطقه ۶ شهرداری اهواز نیز نشان می‌دهد که وضعیت حمل‌ونقل و تا حدودی فرهنگی-ورزشی در سطح مناسبی قرار دارند و مابقی مؤلفه‌ها از دید شهروندان نیاز به بستر سازی دارند. نتایج به دست آمده از کیفیت خدمات شهری منطقه ۷ نیز گویای این واقعیت است که فقط شاخص حمل‌ونقل در وضع مطلوبی قرار دارد و مابقی شاخص‌ها در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. همچنین بررسی شاخص‌های خدمات شهری منطقه ۸ نشان می‌دهد که شاخص مسکونی و حمل‌ونقل وضعیت مناسب‌تری نسبت به دیگر شاخص‌ها دارند. با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادهایی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

- متعادل نمودن الگوی فعلی توزیع خدمات و امکانات در مناطق ۳، ۴ و ۲، جهت بهره‌مند سازی کلیه مناطق شهر اهواز از امکانات و خدمات.
- افزایش سرانه ی کاربری تجاری-خدماتی در مناطق ۸، ۷، ۴ و ۳
- توجه و افزایش سرانه ی کاربری بهداشت-درمانی در مناطق ۷، ۶ و ۸
- افزایش خدمات تجهیزات شهری شامل (آتش نشانی، پست و ...) در مناطق ۷ و ۸
- افزایش سرانه ی پارک و فضای سبز در سطح مناطق شهر اهواز و افزایش کیفیت این نوع کاربری
- ایجاد و تأسیس مراکز فرهنگی-هنری در سطح شهر
- افزایش کیفیت خدمات آموزشی در مناطق ۶ و ۷
- توجه بیشتر به کیفیت خدمات دهی حمل‌ونقل شهری بخصوص در مناطق ۳ و ۴

منابع

۱. برگ پور، ناصر، گوهری پور، حامد، کریمی، مهدی (۱۳۸۹)، ارزیابی عملکرد شهرداری ها بر پایه سنجش میزان رضایت مردم از خدمات شهری (موردی: مناطق ۱ و ۱۱ شهر تهران)، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۵، صص ۲۱۸-۲۰۳.
۲. بهروزی، مستجاب(۱۳۹۳)، بررسی و سنجش عدالت فضایی در بهره‌مندی از خدمات عمومی شهری؛ مطالعه موردی: مناطق ده‌گانه شهر تبریز، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه محقق اردبیلی.
۳. حسینی شه پریان، نبی‌الله(۱۳۹۴)، تحلیلی بر عدالت فضایی با تأکید بر خدمات عمومی شهری کلان‌شهر اهواز، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز: استاد راهنما: دکتر سعید امانپور
۴. کامران حسن، پریزادی، طاهر حسنی امینی، حسن (۲۰۱۰)، سطح بندی خدمات شهری در مناطق تهران، مجله اکولوژی شهری، سال اول ۱.
۵. کریمیان بوستانی، مریم، مولایی، ناصر(۱۳۹۰)، ارزیابی مراکز آموزش عدالت مکانی در زاهدان با استفاده از GIS، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۴۰.
۶. نظم فر، حسین، قاسمی، مهدی، یزدانی، محمد حسین (۱۳۹۳)، تجزیه و تحلیل مکانی نابرابری های شهری در بهره‌مندی از خدمات عمومی شهری در راستای توسعه پایدار مناطق مورد مطالعه ۷ نفر مراغه، اولین کنفرانس در توانمندسازی افق های جدید و توسعه پایدار معماری، توسعه شهری و روستایی و محیط زیست، همدان.
۷. هاشمی، سید مناف، یحیی پور، مهدی(۱۳۹۰)، اصول و مبانی خدمات شهری در شهرداری، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، چاپ اول.
۸. یوسفی، سرچین(۱۳۹۳)، ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در تحقق عدالت فضایی در مناطق شهری (نمونه موردی شهر یزد)، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشکده علوم اجتماعی و جغرافیا دانشگاه یزد.
9. Gaffron, Phi line (2012), Urban transport environmental Justice and human daily activity Patterns, Transport Policy 20.
10. Karydis, A, Komboil-Kodovazeniti M, Hatzigeorgiou D, Panis V. (2001), Expectations and Perceptions of Greek Patients Regarding the Quality of dental Care, Int J Qual Health Care, 13(5):409-16.
11. Langford, M., Higgs, G., Radcliffe, J. & While, S. (2008). Urban Population Distntution Models and Service Accessibility Estimation Computers Environment and Urban System.

12. Lim, PC. And Tang, NK. (2000), A study of Patient's Expectations and Satisfaction in Singapore Hospitals. Int J Health Care Qual Assur Inc Leader Health Serv, 13(6-7):290-9.
13. Tsou, K. W. Hung, Y.T. Chang, Y. T. Chang.Y. T(2005), an accessibility based integrated measure of relative spatial equity in urban public facilities, Cities.

Analysis and quality of urban services in the metropolitan city of Ahvaz

Abstract

The purpose of this study is to analyze and evaluate the quality of urban services in urban areas of Ahvaz metropolis. The present research is of applied type and in terms of method, it is a combination of descriptive-analytical methods and in collecting data, library and field methods have been used. A researcher-made questionnaire was used to assess the quality of municipal services. The statistical sample size was determined using Cochran's method of 350 people and sampling method was performed using simple random method without replacement. Then SPSS statistical tool was used to analyze the data and EXCEL software was used to draw the chart. The results show that in Region 1, cultural-sports indicators and facilities and equipment are in higher priority for bed construction. In Region 2, health services, education and transportation are in good condition, and indicators such as parks and green spaces and facilities and equipment in this area are not in good condition. In Zone 3, the housing and education indexes are in a better position than the indexes. In District 4, the commercial and residential components are in a better position than other components of municipal services. In Region 6, the transportation situation and to some extent cultural-sports are at a good level. In District 7, the situation of urban service indices is unsatisfactory and in the study of indicators in District 8, it shows that the housing and transportation index are in a better position than other indicators.

Keywords: quality, urban services, urban areas, Ahvaz metropolis

بازآفرینی فرهنگی شهر با تکیه بر خلق فضای پاتوق شهری نمونه موردی: شهر اردبیل*

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۱۵

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۷/۱۹

کد مقاله: ۷۲۰۳۷

حسن فریدونزاده^۱، رویا علی اکبرزاده^۲

چکیده

هدف مقاله، بررسی و شناسایی مولفه‌های موثر بر شکل‌گیری پاتوق شهری در اقلیم سرد و کوهستانی شهر اردبیل است. راهکارهای طراحی پاتوق شهری و نیاز به اماکنی از این دست، در نگاه اول شاید جزو ضروریات زندگی نباشد، اما با بررسی بیشتر در استان اردبیل و میزان اختلالات روانی افراد در فصول سرد، اهمیت تعاملات اجتماعی و روابط بین افراد، نیاز به طراحی اماکن عمومی رایگان و متناسب با نیازهای مردم، جهت سرگرمی و گذران اوقات افراد را ضرورت می‌بخشد. شهر اردبیل دارای اقلیم سرد است و از سوی دیگر نیز به دلیل داشتن هویت‌های فرهنگی در مدنیت شیعه، دارای پتانسیل‌های بالقوه‌ای است که در تمامی فصول بتواند میزبان گردشگرانی باشد که به هر دلیلی خواهان اقامت در این شهر هستند. لذا ضرورت توجه به معرفی نمادهای فرهنگی و بازآفرینی فرهنگی امری مشهود است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی با تکیه بر پیمایش محیط با رویکرد اکتشافی است. با توجه به حاکم بودن هوای سرد در منطقه، پیمایش محیط با رویکرد کشف حقایق در محیط‌های باز شهر اردبیل از جمله: پارک‌ها و مناطق تفریحی باز (بدون سقف)، از قسمت‌های مهم انجام این تحقیق است که نگارنده با انجام مشاهدات میدانی در پی کشف آنهاست. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که عوامل موثر بر شکل‌گیری پاتوق شهری موثر در اقلیم سرد و کوهستانی اردبیل شامل بُعد اجتماعی، فرهنگی، اقلیمی و اقتصادی است که نقش اقلیم نسبتاً از وزن بالاتری برخوردار است. بر اساس این یافته‌ها تحلیل عامل‌های موثر بر شکل‌گیری پاتوق‌ها در قالب جدول تحلیل SWOT ارائه گردید که منتج به ارائه راهبردهای تهاجمی، اقتصادی، انطباقی و تدافعی گردید. رعایت این موارد در پیدایش یک پاتوق شهری علاوه بر اینکه می‌تواند عامل جذب افراد به تعاملات اجتماعی گردد، می‌تواند در معرفی و بازآفرینی فرهنگی شهری نیز با رعایت نکات فرهنگی، اقلیمی و بومی کارساز باشد.

واژگان کلیدی: پاتوق شهری، تعاملات اجتماعی، بازآفرینی فرهنگی، شهر اردبیل

۱- استادیار معماری، آموزشکده فنی رازی اردبیل، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، ایران

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، موسسه آموزش عالی شهریار آستارا، ایران aliakbarzadeh.roya@gmail.com

*- این مقاله برگرفته از قسمتی از پایان‌نامه کارشناسی ارشد رویا علی اکبرزاده با موضوع "طراحی پاتوق شهری با رویکرد زمینه‌گرایی در اردبیل" است که تحت راهنمایی آقای دکتر حسن فریدونزاده در موسسه غیرانتفاعی شهریار آستارا در حال انجام می‌باشد.

از دیرباز مردم ایران، انسان های اجتماع پذیر بودند، همانطور که از مراسم باستانی ایرانیان مانند مراسم سوگواری سووشون^۱، مراسم چهارشنبه سوری^۲ و ... پیداست مردم ایران در اعیاد و عزاداری ها یا در مراسم مذهبی و ... علاقه مند به تجمع و اجرای مراسم خاصی بودند. همچنین خداوند کریم در آیات مقدس قرآن مجید نیز به کررات مردم را به اجتماع پذیری و گردهم آمدن دعوت کرده اند. ("واعصموا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَ لَا تَفَرَّقُوا وَ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ اذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَآلَفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَاناً" (آیه ۱۰، آل عمران))، به هنگام نماز و صلوات رحیم (" اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَاءِ ذِي الْقُرْبٰى وَ يَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَ اَلْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْا" (آیه ۹۰ سوره نحل)).

آیات فوق گویای آن است که گردهمایی در ابعاد مختلف از بدو تاریخ در جامعه ایرانی و ایرانی- اسلامی وجود داشته است. اما امروزه مردم ایران بویژه مردم اردبیل با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی و اقلیمی قادر به گردهمایی در بیرون از محیط منزل نیستند. از طرفی مکان های موجود در شهر پاسخ ده نیاز مردم نیست، بطوریکه تمامی مکان های گردهمایی مانند آمفی تئاترها، رستوران ها و سفره خانه ها برای اقشار مختلف جامعه در دسترس نیست همچنین پارک ها و فضاهای باز شهری در بیشتر ماههای سال به دلیل برف و بوران قابل استفاده نیستند. لذا شهر اردبیل نیازمند فضاهای عمومی پاتوق شهری و فضای بسته ای است که تمامی افراد جامعه بتوانند از آن در تمامی فصولی سال استفاده نمایند.

۲- بیان مسئله

با توجه به شرایط اقلیمی استان اردبیل، هوای سرد، در بیشتر روزهای سال در منطقه حاکم است. این شهرستان دارای زمستان های بسیار سرد و تابستان های معتدل است. متوسط درجه حرارت آن در حدود هفت درجه سانتی گراد است. (سایت اطلاع رسانی اداره کل منابع طبیعی استان اردبیل) از این رو مردم اردبیل در فصول سرد سال اکثر اوقات خود را در خانه سپری می کنند. این امر باعث کاهش تعاملات اجتماعی افراد میگردد که عواقبی همچون افسردگی فصلی به دنبال دارد. ایجاد مراکز تفریحی و گردهمایی سربسته رایگان در استان اردبیل در جهت افزایش نشاط و تعامل اجتماعی در محیطی سالم امری ضروری است. از طرفی ایجاد این بنا با الگو گیری از معماری زمینه گرا میتواند عامل ایجاد ارتباط موثر بین افراد و بنا باشد. از آنجایی که معماری کیچ در سطح شهر و کشور در حال رشد می باشد، ایجاد الگوهایی متناسب با معماری زمینه گرا میتواند باعث القای حس مکان در افراد بومی و دیگر مراجع کنندگان گردد. "تعلق به مکان، معنای مکان و حس مکان ارتباط تنگاتنگی با هویت مکان دارند. تعلق به مکان از نیاز های اولیه انسان است." (امین زاده، ۱۳۹۵) همانطوری که پیشینیان هر منطقه هر آنچه در توان داشتند در معماری خود پدیدار میکردند و هدفشان پیشرفته تر کردن بناها بود تا معماری های شاخص و مختص هر دوره را شکل دهند، در معماری نوین نیز با بهره گیری از تکنولوژی روز دنیا مطابق با نیازهای روز طراحی و از تقلیدهای کورکورانه و ترویج معماری کیچ باید پرهیز کرد. با توجه به اینکه شهرها و محیط کالبدی امروزی عرصه تقابل ها شده و در نتیجه به جای زیبایی، اغتشاش و سردرگمی به وجود آمده است. این اغتشاش و سردرگمی باعث ایجاد هویت چند پاره و عدم انسجام و تداوم بصری سیمای شهر شده است و همچنین مداخله و از بین رفتن بافتهای تاریخی به عنوان ارکان فرهنگی و هویت بخش جامعه عامل از بین رفتن هویت معماری شهر اردبیل و نیاز به بازآفرینی فرهنگی شده است.

۳- اهمیت و ضرورت پژوهش

این پژوهش از ابعاد مختلفی دارای اهمیت می باشد، شاخص ترین ابعاد، بعد روانشناسی (بررسی ابعاد روانشناختی بین محیط و افراد می تواند عامل موثر بر افزایش تعاملات اجتماعی و بازآفرینی فرهنگی باشد)، بعد اجتماعی (طراحی فضاهای متناسب با نیاز

۱ سوگ سیاوش، سیاوشانیا سووشون، نام آئین و نیز اماکنی است که در آن ها سوگ سیاوش گرفته می شده است. گستردگی سوگ سیاوش در ایران از آن جا معلوم می شود که علی رغم هزار و سیصد سال نفوذ اسلام در وجوه مختلف زندگی ایرانیان چند روستا در این منطقه از هرات تا مازندران و جنوب آشتیان و یک مسجد در شیراز هنوز نام سیاوش دارد. همچنین نشانه های سوگ سیاوش بر آثار سفالی کهن خوارزم و فرارود (ماوراءالنهر)، نقاشی های دیواری پنج کنت سغد، آثار سفالی جدیدتر و نیز در برخی از آئین های عزا و تعزیه در ایران امروز باقی مانده است. شواهد دیگری از بخش های اصیل اسطوره سیاوش در جاهای دیگر، از جمله هنر مینیاتور ایران هم بازمانده است. (حصوری، ۱۳۹۴)

۲ چهارشنبه سوری یکی از جشن های ایرانی است که در غروب سه شنبه شب پیش از آخرین چهارشنبه ماه اسفند برگزار می شود و برافروختن و پریدن از روی آتش مشخصه اصلی آن است. این جشن اولین جشن از مجموعه جشن ها و مناسبت های نوروزی است که با برافروختن آتش و برخی رفتارهای نمادین دیگر، به صورت جمعی در فضای باز درون و بیرون از خانه برگزار می شود.

۳ kitsch: واژه ای آلمانی به معنی پرزرق و برق، چشم پرکن، باسماهی، آبکی، قلنبه سلنبه و پرطمطراق است. این واژه به آثار هنری اطلاق می شود که در مقیاس انبوه تولید می شوند و تقلید ناموفقی از استانداردهای زیبانشناسی فرهنگ نخبه هستند."

اهالی جهت افزایش تعاملات اجتماعی)، بعد سیاسی (ساماندهی بیش از پیش افراد در مکان‌های عمومی و حرکت مثبت جامعه و دوری از بزهکاری در افراد)، بعد فرهنگی (ارتقاء تعاملات اجتماعی گامی مثبت در روند فرهنگ‌سازی جامعه دارد)، بعد فنی-مهندسی (استفاده از بروزترین فناوریها جهت ایجاد ساختمان مناسب با اقلیم و نیازهای مردم) می‌باشد.

۴- اهداف پژوهش

اهداف این پژوهش به چند بخش علمی، کاربردی و اجتماعی تقسیم می‌گردد، اهداف علمی شامل ۱: آشنایی با مفهوم پاتوق و مکان‌های گردهمایی و تاثیر آن بر روند افزایش تعاملات اجتماعی. ۲: بررسی آثار سوء فقدان پاتوق در مناطق سردسیری در زمستان و میزان کاهش تعاملات اجتماعی افراد در فصول سرد سال است که از ارکان اصلی اهداف می‌باشد، هدف بعدی هدف کاربردی است، و بهتر است بنا متناسب با معماری بومی اردبیل و زمینه‌گرا باشد تا بتواند مورد پسند و توجه مردم باشد، و در آخر هدف اجتماعی که جزو شاخص‌ترین اهداف می‌باشد و افزایش تعاملات اجتماعی را در بردارد.

۵- سوال‌های پژوهش

- با توجه به موقعیت جغرافیایی و اقلیم کلانشهر اردبیل، چه نوع اماکن تحریری در این منطقه پاسخگوی نیاز مردم در فصول مختلف سال است؟
- خلق فضاهای نوین مانند پاتوق شهری در اقلیم سرد و کوهستانی اردبیل نیازمند چه نوع فاکتورهایی است، تا بتواند نیازهای افراد را در فصول مختلف سال برآورده کند؟

۶: فرضیه‌های پژوهش

- طراحی مکان‌هایی سر بسته که امکان گردهمایی و گذران اوقات در فصول سرد سال را داشته باشد عاملیست که باعث کنترل شرایط جوی و افزایش تعاملات اجتماعی میگردد.
- فضاهایی همچون پاتوق شهری در مناطق سردسیری میتواند به شکل سر بسته و دارای ویژگی‌های شاخص معماری پاتوق شهری باشد.

۷- پیشینه پژوهش

منظری و صالحی (۱۳۹۵) مقاله‌ای با موضوع نقش عوامل اقلیمی در طراحی شهری نگارش کرده است. وی در این مقاله توجه به عناصر اقلیمی از جمله تابش و باد در طراحی ساختار فضایی-کالبدی شهرها، تعیین موقعیت شهر و نحوه چیدمان عناصر آن از جمله توده و فضا، پرداخته است و این عوامل را جزو ارکان اصلی ساختار فضایی - کالبدی نام برده است.

میر اکبری (۱۳۹۵) پژوهشی تحت عنوان راهنمای طراحی پاتوق محلات در شهر تهران با رویکرد مکان‌سازی نگارش کرده است. وی در این پژوهش یکی از دغدغه‌های امروز طراحی شهری را خلق مکانهایی که تعاملات چهره به چهره مانند تعامل میان همسایگان را فراهم آورده و پاتوق‌های محلی را مکانی برای تعاملات معرفی کرده است.

وزیری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با موضوع بررسی شاخص‌های تعیین کننده مفهوم شادی در طراحی پاتوق‌های شهری محدوده مورد مطالعه: منطقه یک شهر اردبیل به نتایج قابل تاملی دست یافته است از جمله این نتایج: در دهه‌های اخیر به دنبال اهمیت یافتن روانشناسی مثبت‌گرا و به منظور مقابله با مشکلات روزافزون روحی و روانی، نقش محیط‌های زندگی در پاسخگویی به نیازهای انسان در جهت دستیابی به شهرهای سالم و شاد اهمیت بیشتری یافته است. طراحی پاتوق‌ها به عنوان کانون‌های جمعی به گونه‌ای که روابط ساکنین را تسهیل نموده و نیازهای آنان را برآورده سازد می‌تواند نقش مؤثری در کانون‌های جمعی به گونه‌ای که روابط ساکنین را تسهیل نموده و نیازهای آنان را برآورده سازد می‌تواند نقش مؤثری در ارتقاء سلامت عمومی شهروندان داشته باشد.

مهدوی نژاد و همکاران (۱۳۹۰) مقاله‌ای با موضوع فرایند طراحی زمینه‌گرا نگارش کرده است. وی در این مقاله به این نتیجه دست پیدا کرده است که در حال حاضر، بی‌توجهی به بستر در بسیاری از طراحی‌ها در آموزش معماری در دانشگاه‌های امروز رایج است. وی در این مقاله به مطالعه تأثیر توجه به بستر و زمینه طرح در طرح‌های معماری پرداخته است.

۸- روش شناسی تحقیق

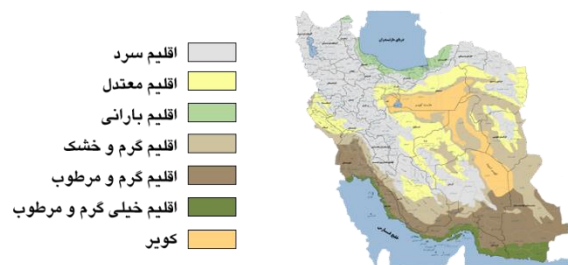
روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی با تکیه بر پیمایش محیط با رویکرد اکتشافی است. تحقیق حاضر ترکیبی و مبتنی بر نوع اسنادی و تحلیلی است که در آن از تجزیه و تحلیل اسناد و مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است. به منظور بررسی وضعیت آب و هوای اردبیل ابتدا از مستندات موجود اداره کل هواشناسی استان اردبیل استفاده شده و سپس میزان بهره‌مندی مردم از فضاهای عمومی در فصول سرد سال بررسی شده و نتایج بصورت تحلیلی ارائه شده است.

۹- اقلیم و طراحی شهری

ویژگی های طرح و مصالح به کار رفته در هر ساختمان، در عکس‌العمل‌های آن ساختمان در برابر عناصر اقلیمی پیرامونش تاثیر فراوانی دارد. (کسمائی، ۱۳۸۵) در این اقلیم سرمای شدید عامل تعیین کننده‌ای در شکل‌گیری بافت شهری و روستایی و همچنین فرم ساختمانها است. از جمله خصوصیات بافت شهری و روستایی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- فضاهای کوچک و محصور
 - بافت متراکم و ابنیه متصل به هم
 - جهت آفتاب و عوارض زمین عامل تعیین کننده در نحوه استقرار، گسترش سیمای کلی شهر و روستا
 - کوچه ها و معابر اصلی به موازات خط تراز زمین و اغلب با عرض کم. (قبادیان، ۱۳۸۵)
- به دلیل سرمای بسیار زیاد در بخش عمده ای از سال در این نواحی، بافت شهری، متراکم و ابنیه متصل به هم هستند تا بدین نحو سطح تماس فضاهای گرم مسکونی با محیط سرد خارج کاسته شود. فضاهای شهری نیز تا حد امکان محصور و کوچک بوده تا جریان باد سرد به داخل این فضاها کمتر نفوذ کند. (نقره کار، ۱۳۹۲)
- در اقلیم سرد استفاده از حداکثر تابش آفتاب به دلیل سرمای شدید بسیار مهم می‌باشد و این تنها در صورتی ممکن است که بتوان انرژی خورشیدی را مهار و از آن در مواقع سرد سال استفاده نمود. ایجاد شرایط آسایش نه تنها در داخل بنا بلکه در اطراف و بیرون آن نیز بسیار مهم است. در آب و هوای سرد بناها از هم فاصله می‌گیرند تا روی هم سایه نیاندازند و پیاده‌روها و خیابان‌هایی با پهنای متوسط ایجاد کنند. جهت‌گیری خیابان‌ها باید به گونه‌ای باشد که در بیشتر ساعات آفتابی روز از تابش نور خورشید بهره گرفته و در سایه نباشند. (مفیدی، ۱۹۹۸)

با توجه به موقعیت جغرافیایی شهر اردبیل بهتر است کشیدگی بناها بصورت شرقی-غربی باشد و پنجره‌های آفتاب‌گیر در جهت جنوب قرار داده شود. در زیر، تعداد آمار و ارقام مربوط به تاریخ اولین بارش برف، آخرین بارش برف، تعداد روزهای برفی و یخبندان و میزان احتمال وقوع رعد و برق و طوفان قرار دارد.



تصویر ۱- انواع اقلیم ایران

۹-۱- احتمال وقوع آخرین بارش برف در اردبیل (در فصل بهار)

- با بررسی ۳۰ سال آمار بارش برف (طی دوره آماری ۱۳۵۵ لغایت مهرماه ۱۳۸۴) موارد زیر مشخص شده اند:
- ۱- طی این ۳۰ سال تنها ۳ مورد بارش برف در بهار اتفاق نیافتاده است. (حدود ۲۳,۳٪)
 - ۲- در ده روز اول، احتمال رخداد بارش برف در اردبیل در حدود ۱۳ درصد می‌باشد.
 - ۳- از دهه دوم فروردین تا پایان دهه اول اردیبهشت (جمعاً یک ماه) احتمال رخداد بارش برف در حدود ۶۰ درصد می‌باشد. (جدول ۱)

۹-۲- دمای هوا

توزیع دمای هوا در سطح استان متناسب با توپوگرافی و سایر ویژگیهای طبیعی آن است نواحی پست واقع در دره رودخانه ارس و دشت مغان گرمترین و ارتفاعات سیلان سردترین مناطق استان می باشند. میانگین سالانه دمای هوا بین ۷,۹ تا ۱۵,۲ درجه سلسیوس در نوسان می باشد. میانگین حداکثر درجه حرارت در بین ایستگاههای استان بین ۱۴,۳ تا ۲۰,۵ درجه سلسیوس و میانگین حداقل درجه حرارت این ایستگاه‌ها بین ۱,۵ تا ۹,۷ درجه سلسیوس متغیر می باشد؛ ولی وجود درجه حرارت‌های مطلق بین

۳۸,۵- تا ۴۴ درجه سلسیوس به ترتیب در ایستگاههای فیروزآباد، خلخال و مشیران است که حاکی از اختلاف شدید دمائی می باشد.

جدول ۱- فراوانی بارش در فصل بهار

درصد احتمال رخداد	فراوانی آخرین بارش برف در فصل بهار	
۱۳,۴	۴	دهه اول فروردین
۲۰	۶	دهه دوم فروردین
۲۰	۶	دهه سوم فروردین
۲۰	۶	دهه اول اردیبهشت
۱۰	۳	دهه دوم اردیبهشت
۳,۳	۱	دهه سوم اردیبهشت
۳,۳	۱	دهه اول خرداد

۹-۳- تعداد روزهای یخبندان

تعداد روزهای یخبندان سالانه در نواحی مرکزی و جنوبی استان بیشتر از مناطق شمالی است و در نقاط مرتفع و برف گیر استان، تعداد روزهای یخبندان به حدود ۶ تا ۸ ماه در سال هم می رسد. برآورد تعداد روزهای یخبندان از روی معادله فوق برای اردیبهشت ۱۲۷ روز در سال است.

۹-۴- طوفان رعد و برق

ایستگاه سینوپتیک اردبیل بطور متوسط در هر سال تقریباً ۱۸ روز توام با طوفان رعدوبرق رخ می دهد که فراوانی آن در ماههای اردیبهشت و خرداد که ماههای گذر فصل سرد به فصل گرم استان است، بیشتر از سایر ماههای سال می باشد. با تحلیل آمار تعداد روزهای همراه با طوفان های رعدوبرق نتایج زیر استنباط می گردد:

- ۱- میانگین تعداد روزهای همراه با رعدوبرق در استان اردبیل به نسبت نواحی شرقی و شمالی آذربایجان کمتر می باشد.
- ۲- بیشترین رعد و برق اتفاق افتاده در سال، در استان آذربایجان شرقی و شمال آذربایجان غربی می باشد.
- ۳- کمترین آذرخش در نواحی مرکزی استان اردبیل و جنوب آذربایجان غربی طی سال رخ می دهد.
- ۴- در مناطق جنوبی استان اردبیل (شهرستان های خلخال و کوثر) احتمال رخداد آذرخش در طول سال بیشتر از سایر مناطق استان می باشد.

۵- در اردیبهشت ماه بیشترین احتمال رخداد رعدوبرق در نواحی مختلف استان وجود دارد. (بطور متوسط ۵ روز در ماه)

جدول ۲- میانگین تعداد روزهای همراه با رعد و برق در مناطق مختلف است.

سالانه	زمستان	پاییز	تابستان	بهار	
۱۲	۰	۱	۳	۸	پارس آباد
۱۰	۰	۱	۳	۶	مشگین
۱۸	۰	۲	۵	۱۱	اردبیل
۲۰	۱	۲	۵	۱۲	خلخال

۱۰- افسردگی فصلی

علت دقیق این اختلال کاملاً مشخص نیست، اما تاثیر عرض جغرافیایی بر SAD^۱ حاکی از این است که اختلال افسردگی فصلی بواسطه تغییرات قابلیت دسترس بودن نور خورشید ایجاد می شود. یک فرضیه این است که با کاهش نور خورشید، ساعت بیولوژیکی که خلق و خو، خواب و هورمونها را تنظیم می کند. این اصطلاح در اصل برای توصیف نوعی از افسردگی به کار می رفت که به طور منظم در وقت خاصی از سال (گفته می شد به دلیل افزایش فشار ناشی از کار) بروز می کرده است. در حال حاضر این اصطلاح برای نوع خاصی از افسردگی به کار می رود که در اثر کاهش نور آفتاب به هنگام نزدیک شدن فصل زمستان و کوتاه

¹ disorder affective seasonal

شدن طول روز بروز می‌کند. افراد مبتلا به این افسردگی علاقه شدید به مواد قندی و یا شکلات پیدا می‌کنند و نیز در ماههای زمستان نیاز شدید به خواب در آنها ایجاد می‌شود. شیوع افسردگی فصلی نوع زمستان با توجه به اقلیم، سن و جنسیت متفاوت است. همچنین میزان شیوع در اقلیم‌های مرتفع (نواحی کوهستانی) بیشتر است. سن در بروز افسردگی فصلی موثر است. افراد جوان در معرض خطر بیشتری برای ابتلا به افسردگی در زمستان قرار دارند. زنان ۶۰ تا ۹۰ درصد مبتلایان به افسردگی فصلی را تشکیل می‌دهند. (بتوته)

با توجه به مطالب فوق و شرایط جوی و هوای استان اردبیل، طراحی فضاهای سبز گسترده روباز در شهرستان اردبیل که اقلیم سردی دارد، متناسب فصل‌های سرد سال که بیشتر از تعداد روزهای گرم سال است، نیست. با این حال شهر نیاز به فضای سبز و درختکاری دارد. درخت علاوه بر ایجاد نشاط و زیبایی بصری عامل دفع بادهای مزاحم نیز می‌باشد. اما درختکاری نمی‌تواند عامل دفع هوای سرد و سوز ناشی از برف شود و فضاهای باز نمی‌تواند عامل رفع نیازهای مردم در روزهای برفی سال باشد. با توجه به اقلیم اردبیل، شهر نیازمند فضای سرپشته و با دمای کنترل شده در زمستان جهت گردهمایی و تفریح می‌باشد. فضای بدور از باد و جریان‌های بارشی. تصاویر شماره ۲، ۳ و ۴ نشان دهنده چهره زمستان در اردبیل در فصول سرد سال است.



تصویر ۴- شهر زمستانی اردبیل
(نگارندگان؛ ۱۳۹۸)



تصویر ۳- شهر زمستانی اردبیل
(نگارندگان؛ ۱۳۹۸)



تصویر ۲- شهر زمستانی اردبیل
(نگارندگان؛ ۱۳۹۸)

۱۱- ادبیات نظری تحقیق

۱۱-۱- مفهوم لغوی پاتوق

پاتوق محل اجتماع افراد، با حضور آزادانه جهت گفت‌وگو، بازی، کسب اطلاعات و استراحت است. نکته اصلی در این رابطه موضوع ماندن در فضا است. تعبیه‌های ماندن در فضاهای عمومی و مناطق شهری از اهمیت بالایی برخوردار است. وجود فرصت‌های مطلوب برای نشستن، زمینه مناسب برای فعالیتهایی که از جاذبه‌های اصلی فضایی عمومی شهر هستند مانند خوردن، خوابیدن، استراحت کردن، سرگرمی، بازی جمعی، تماشای مردم، گفت‌وگو و ... را فراهم می‌کند. فضاهای نشستن در کنار نماهای ساختمانها و کنار موانع، نسبت به میان محوطه‌ها از ارجحیت بیشتری برخوردار است. فضای پاتوق به عنوان یک عملکرد عمومی و اجتماعی از دیر باز در فرهنگ و جامعه ایران وجود داشته و جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص داده بود. با شکل‌گیری مدرنیته در غرب و در زمان ورود به ایران، پاتوق همانند بقیه عملکردها تحت تاثیر قرار گرفت. با توجه به بعد فرهنگی و اجتماعی پاتوق در جامعه، این فضا مرکز شکل‌گیری جنبش‌ها و نشست‌ها و اجتماعات گروهی متعددی شد که با فرهنگ ما در تقابل بود. این امر به مرور باعث وقوع اتفاق‌ها و فعالیت‌های منفی در این فضا شد که موجب کم‌رنگ شدن و در نهایت نقش بستن چهره‌ای منفی در جامعه و ذهن عموم به خود شد. گردآوری و بکارگیری ارزشهای مثبت پاتوق، که در گذشته منجر به محبوبیت این فضا در جامعه شده بود، می‌تواند باعث احیای این فضای مهم در بافتهای شهری گردد. این متغیرها شامل عوامل محیطی، اجتماعی، کالبدی و اقلیمی منطقه می‌باشد که با بررسی تاثیر این عوامل بر شکل‌گیری پاتوق و نقش آن در ارتقاء تعاملات اجتماعی می‌توان به این مساله توجه نمود (ترکمان و همکاران، ۱۳۹۶). پاتوق، محل اجتماع افرادی است که به صورت مستمر و در زمان‌های نسبتاً ثابت از آن استفاده می‌کنند. حضور در پاتوق آزادانه است و افراد در آن به گفت‌وگو، بازی، کسب اطلاعات، استراحت و ... می‌پردازند (سعیدی رضوانی، ۱۳۹۰).

جدول ۴- ریشه و معنی پاتوق در فرهنگ لغات مختلف

پاتوق، کانون، لنگر، مجمع، محفل، مرکز، میعادگاه، وعده‌گاه	مترادف پاتوق
گردگاه، پادزفش، نیشمک	برابر فارسی
(اسم) ۱- پای علم جایی که رایت و درفش را نصب کنند. ۲- محل گرد آمدن ۳- محل اجتماع لوطیان در بعضی شهرهای ایران ۴۰- روز عاشورا دسته‌های بعضی محلات ممتاز توغ را حرکت دهند. زیر و اطراف توغ را (پاتوق) گویند پاتوق یا پاتوق.	معنی پاتوق به فارسی
(ت) [فا - تر.] [امر.] = پاتوق: محلی که همیشه در آنجا عده ای گرد هم آیند.	معنی پاتوق در فرهنگ معین
۱. جایی که کسی معمولاً ساعت‌های بیکاری خود را در آن می‌گذراند. ۲. [قدیمی] جایی که پرچم را نصب کنند و گروهی دور آن جمع شوند، پای علم. پاتوق دار: سردسته و کسی که پاتوق را اداره می‌کند.	معنی پاتوق در فرهنگ فارسی عمید
محله ای قدیمی در تهران که پاتوق اهالی هنر بود (لاله زار)	پاتوق در جدول کلمات
میعادگاه stamping ground	معنی پاتوق به انگلیسی
محطهٔ مزار، ملتی	معنی کلمه پاتوق به عربی
واژه "پاتوق" یک واژه ترکی و مغولی استو به معنای جای گردهمایی، جایگاه رایزنی و هم اندیشی می باشد که برابر آن در زبان پارسی "باهاماد" از واژه باهم و پسوند "آد" ساخته شده است.	شهریار آریابد

۱۱-۲- تعریف پاتوق از دیدگاه افراد مختلف

پاتوق محل اجتماع افرادی نامگذاری شده که به صورت مستمر و در زمانهای نسبتاً ثابت از آن استفاده می‌کنند. در این مکانها حضور مردم اختیاری بوده و گروههای مختلف اجتماعی به فعالیتهای اختیاری یا اجتماعی می‌پردازند که اصطلاح پاتوق معادل واژه Hangout می‌باشد (وزیری و همکاران، ۱۳۸۴). در واقع پاتوقها محل تبادل افکار و اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند (وزیری و همکاران، ۱۳۸۴ به نقل از Hajer & Reijndorp). آزاد ارمکی نیز پاتوق را موقعیتی تعریف می‌کند که در آن عده‌ای از افراد به طور آزادانه جمع شده و برخلاف کارهای روزانه-شان که به عنوان وظیفه و شغل بدان مشغول بوده‌اند، به فعالیت‌هایی می‌پردازند که از روی علاقه آنها بوده و کمتر تناسبی با وظایف شغلی‌شان دارد (آزاد ارمکی، ۱۳۸۴). همچنین پاتوق جایی است که افراد متفاوت از بیرون آن و در شرایط عادی عمل می‌کنند و زمان حضور، مباحث و رفتارهایی که در جمع وجود دارد، متأثر از جمع است. پاتوقها در دوره گذار از یک اندیشه، فکر و یا یک پارادایم معنی پیدا می‌کنند، خودجوش و خودانگیخته هستند و با هویت افرادی که آنها را تشکیل داده‌اند، گره خورده‌اند. اگر این افراد نباشند پاتوق هم معنی ندارد. از سویی دیگر تولید و محصولات پاتوق است که به افراد، فضای پاتوق معنا می‌دهد (آزاد ارمکی، ۱۳۸۴).

مسعودی؛ پاتوق را در مقاله‌ای تحت عنوان "فضاهای عمومی شهری" اینگونه تعریف می‌کند، پاتوق در مفهوم جدید، یکی از شکل‌های مهم کارکردی فضاهای عمومی شهری است. این فضاها متناسب با گروه استفاده کننده و مشخصات و ویژگی‌های آن گروه تعریف می‌شوند، پاتوق دوستداران طبیعت، فوتبال دوستان، شطرنج بازان و ... همچنین پاتوق از نظر عملکردی، بیشترین تأثیر را در ایجاد و تقویت مشترکات گروه استفاده کننده دارد و در نهایت می‌تواند به ایجاد هسته شکل‌های مختلف نیز بیانجامد (مسعودی، ۱۳۸۱).

پاتوق محله مکانی است برای گذران اوقات فراغت و برقراری روابط اجتماعی بین گروه‌های مختلف در محله. فضاهایی که بیشتر با مبلمان شهری یا فضاهای مناسب برای توقف و نشستن تجهیز شده‌اند؛ و حضور افراد اختیاری بوده و فعالیت‌هایی که در آن انجام می‌شود، اجتماعی است که معادل واژه Meeting Place یعنی محدوده‌ای برای ملاقات یا وعده‌گاه تعریف شده است (سعیدی رضوانی و شش پری، ۱۳۸۱).

۱۱-۳- عوامل کالبدی موثر بر شکل‌گیری پاتوق شهری و مبلمان شهری

شهرها از فضاهای مختلفی تشکیل می‌شوند که هر کدام از آنها برای حمایت و تسهیل برخی از فعالیت‌های فردی و اجتماعی و ایجاد معانی که شهروندان به آنها نیاز دارند شکل می‌گیرند. با توجه به اینکه هر فعالیت به فضایی با ویژگی خاص یا قرارگاه رفتاری مناسب نیاز دارد، در صورت عدم وجود فضای مناسب کیفیت بروز نوع فعالیت‌ها دچار مشکل شده و در نهایت موجودیت شهر از جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و هویتی با اختلال روبرو خواهد شد (فلاح، ۱۳۸۷). بی‌شک قسمت عمده‌ای از عناصر تشکیل دهنده سیمای شهر مبلمان آن شهر است که ریشه حضور مبلمان شهری در جوامع انسانی به قدمت تاریخ است (محمدنژاد، ۱۳۸۷) و هیچگاه نمی‌توان نقطه آغاز مشخصی برای آن یافت. نیاز ساکنان شهر با گسترش شهرها، گسترش یافته و

عناصر شهری نیز بالطبع آن شکل گرفته، گسترش یافته و تغییر کرده است. بنابراین اهمیت و توجه به مبلمان شهری و مناسب سازی محیط شهری برای حضور شهروندان در فضاهای شهری از چالش‌های پیش‌رو در کلانشهرهای امروزی است. با گسترش فزاینده شهرنشینی و افزایش جمعیت شهرنشینان و مشکلات ناشی از آن، فراهم آوردن امکاناتی برای رفاه حال شهروندان بیش از پیش ضروری می‌نماید. مبلمان شهری اجزای غیرثابت محیط‌های شهری است که به عنوان عناصر مکمل در میان فضاهای بین ساختمانها و بناها قرار دارد. مبلمان شهری در تعریف شخصیت عملکردی فضاها نقش مهمی ایفا می‌کند و در چگونگی روحیه شهر و شهروندان بسیار مؤثر است و امروزه شهرنشینی یکی از وجوه عمده شیوه زندگی محسوب می‌شود؛ با توجه به رشد سریع شهرنشینی و ازدیاد جمعیت، نیازهای جامعه شهری اشکال متنوعی به خود گرفته است. مشکلات کلان شهرها فقط در ازدیاد جمعیت، ترافیک، گرانی، اقتصاد و نابسامانیهای زیست محیطی خلاصه نمی‌شود بلکه انواع ناهنجاریهای رفتاری، مشکلات اجتماعی و فشارهای روحی و روانی ناشی از سیمای ناخوشایند بصری نیز خود دلایل کافی برای افزایش مسائل زندگی مدون شهری و تنگ‌تر شدن عرصه در جامعه امروزی است (بهمنی کازرونی و جلالی، ۱۳۹۲). این نوع از مشکلات به طور مستقیم با شهر و سیمای شهری در ارتباط است. بنابراین، توجه به مبلمان شهری نه تنها یک رویکرد زیباسازی است بلکه در کنار آن کیفیت در محیط شهری و رضایتمندی شهروندان هم ارتقاء داده می‌شود. مبلمان شهری از جمله عناصر سازنده فضاهای شهری محسوب می‌شوند که کمیت، کیفیت، زیبایی، راحتی دوام و محل استقرار آنها نقش بسیار اساسی در دستیابی به شهری زیبا و سالم دارد شهری که در آن شهروندان احساس آسایش کنند و حضور در آن را به نشستن در خانه ترجیح دهند (زنگی‌آبادی و تبریزی، ۱۳۸۳: ۳) که در نتیجه هدف غایی یک شهر ایجاد محیطی دلنشین و راحت برای مردمی است که در آن زندگی می‌کنند (آزادخانی، بیلاقیان و بیلاقی، ۱۳۹۰).

با توجه به مطالب فوق می‌توان دریافت شهر نیازمند فضایی همچون پاتوق برای گردهمایی است. اما اقلیم سرد اردبیل باعث بلااستفاده بودن فضاهای شهری در فصول سرد سال شده است و ناگزیر مردم به خانه نشینی روی آورده‌اند. از این جهت امری بسیار مهم بنام تعاملات اجتماعی در این فصول سال کاهش می‌یابد و اثرات روحی و روانی مخربی در مردم اردبیل ایجاد می‌کند.

۱۱-۴- ارتقاء تعاملات اجتماعی

از دیرباز مردم ایران، انسان‌های اجتماع پذیر بودند، همانطور که از مراسم‌های باستانی ایرانیان مانند مراسم سوگواری سووشون، مراسم چهارشنبه سوری و ... نیز پیداست مردم ایران در اعیاد و عذاداری‌ها یا در مراسم‌های مذهبی و ... علاقه مند به تجمع و اجرای مراسم‌های خاصی بودند. همچنین خداوند در آیات مقدس قرآن نیز به کرات مردم را به اجتماع پذیری و گردهم آمدن در مساجد، به هنگام نماز و صلوات دعوت کرده‌اند. همانطور که از مطالب فوق پیداست گردهمایی در ابعاد مختلف از بدو تاریخ وجود داشته است. اما امروزه مردم ایران بویژه مردم اردبیل با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی و اقلیمی قادر به گردهمایی در بیرون از محیط منزل نیستند. از طرفی مکان‌های موجود در شهر پاسخ دهنده‌ی نیاز مردم نیست بطوریکه تمامی مکان‌های گردهمایی مانند آمفی تئاترها، رستوران‌ها و سفره‌خانه‌ها هزینه بردار هستند و پارک‌ها و فضاهای باز شهری در بیشتر ماه‌های سال به دلیل برف و بوران قابل استفاده نیستند. در نتیجه شهر اردبیل نیازمند پاتوق شهری و فضای بسته‌ای است که تمامی افراد جامعه بتوانند از آن استفاده نمایند.

در دوره معاصر مشکلات شهرها فقط در ازدیاد جمعیت، ترافیک، گرانی، اقتصاد و نابسامانی‌های زیست محیطی و ... خلاصه نمی‌شود؛ بلکه انواع ناهنجاری‌های رفتاری، مشکلات اجتماعی و فشارهای روحی و روانی ناشی از سیمای ناخوشایند بصری نیز خود دلایل کافی برای افزایش مسائل زندگی مدرن شهری و تنگ‌تر شدن عرصه بر جامعه امروزی است. به یقین، آرامشی که از نمای مناسب شهری در پی استفاده صحیح از مبلمان شهری حاصل می‌شود، بی‌تأثیر در زندگی شهروند امروزی نخواهد بود؛ به گونه‌ای که گاهی این احساس، خستگی را از انسان خسته از کار و تلاش و هیاهوی روزانه گرفته و با آرامشی پایدار، او را تا در منزل بدرقه می‌کند (افشار نادری و اسلامی، ۱۳۷۵).

یک پاتوق شهری یک فضای متفاوت از سایر فضاهای موجود در شهر است، زیرا دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که برای کاربری خاص ساماندهی شده است. مهمترین ویژگی پاتوق، فضای عمومی بودن آن است که سبب بهبود روابط افراد و سیستم حاکم و جامعه می‌شود. مفید به مکان نیست، اما می‌توان مکان را منسوب به پاتوق دانست، یعنی می‌توان آن را به گروه خاصی نسبت داد. باید فضایی قابل تفکیک از کل فضاهای عمومی شهر باشد. عناصر مربوط به فضا در فضای پاتوق سبک و خلاصه می‌شوند در حدی که حتی افراد وظیفه تعریف فضا را به عهده می‌گیرند. به اشکال مختلف و با عناصر مختلف می‌تواند حاصل شود مثلاً می‌توان با یک درخت یا مجسمه یا گاهی یک نیمکت و حتی یک سرپناه یک مکان پاتوق ایجاد کرد. این فضاها می‌توانند کاملاً باز یا بسته باشند. "یعنی می‌تواند بدون دخالت عناصر معماری و یا با حداکثر عناصر معماری تعریف شوند" باید متناسب با مسائل جوی باشد و حس امنیت و آرامش لازم برای گفتگو را فراهم‌کنند. همواره باید هماهنگی بین معماری مکان

پاتوق و خط فکری مستقر در مکان و جامعه موردنظر وجود داشته باشد. مشخصه اصلی پاتوق حضور شهروندان در آن می‌باشد. در آن تعامل و تقابل اجتماعی صورت می‌گیرد. ارزش‌ها و هنجارهای انسان به این فضا معنی می‌بخشد. ارتباط و زمینه معاشرت و امکان تردد را فراهم می‌آورد و تحت سلطه کاربرانش می‌باشد. عامل هویت دهنده به محله‌های شهری است و باید دارای گیرایی باشد و عامل جذب کننده افراد در آن وجود داشته باشد. باید متناسب با سبک شهرسازی فضاهای پیرامون خود باشد. محلی است برای انجام و برگزاری نمایش‌های شهری. جذابیت در شهر ایجاد می‌کند. فضایی برای نظارت اجتماعی می‌باشد. سبب کنترل رفتارهای اجتماعی شده و خاطره ایجاد می‌کند. نه در مقیاس شهر، در مقیاس محله مطرح می‌شود. یک پاتوق شهری ممکن است برای همه افراد جامعه حکم پاتوق را نداشته باشد. پاتوق‌ها، می‌توانند به مرور زمان با تغییر شکل و فرم خود، عملکرد خود را تقویت نمایند. مثلاً در گذر زمان از فضای باز به بسته منتقل شدند (علیخانی، ۱۳۹۲) در جدول شماره ۵ ی پنج حیطه‌های اثرگذار بر پاتوق شهری مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول شماره ۵: حیطه‌های اثر گذار بر پاتوق شهری

فضای عمومی	بهبود رابطه ی بین افراد، سیستم جاکم و جامعه	می تواند کاملا باز یا بسته باشد، فضای نظارت اجتماعی
دارای هویت شبه گروهی	قابل تفکیک از فضاهای عمومی شهری	متناسب با مسائل طبیعی و جوی
مقید به مکان نیست	دارای عناصر سبک و خلاصه	ایجاد حس امنیت و آرامش برای گفتگو
وابسته به روابط افراد، تعداد افراد	با اشکال و عناصر مختلف حاصل می شود	ایجاد هماهنگی میان معماری و خط فکری پاتوق
ایجاد تعامل و تقابل اجتماعی	ایجاد معنا توسط ارزش و هنجارهای انسانی	حضور شهروندان از مشخصه های اصلی پاتوق است
تحت سلطه کاربر	ایجاد ارتباط، زمینه معاشرت و امکان تردد	به طور دائمی یا دوره ای مورد استفاده قرار میگیرد
توسط مشتری معنا یابد نه مدیر	متناسب با سبک کاربری اطراف	ایجاد تغییر شکل و فرم به مرور در جهت تقویت عملکرد
عامل هویت محله، ایجاد جذابیت	کنترل رفتار اجتماعی و ایجاد خاطره	پاتوق شهری ممکن برای ممکن است برای همه حکم پاتوق نداشته باشد
عامل جذب افراد	در مقیاس محله است نه شهر	دارای مجل برگزاری نمایش ها، حضور افراد آزادانه است
نظام ارزشی حاکم بر رابطه _ رهبری و مدیریت _ نوع رابطه	فعالیت های انجام شده در پاتوق اختیاری یا اجتماعی است	تحت تاثیر فرهنگ، اهداف گفتمان، میزان و شدت رابطه

۵-۱۱- باز آفرینی فرهنگی

حضور فرهنگ به عنوان عاملی که از یکسو ریشه در تاریخ دارد و از سوی دیگر با آرزوها، خواسته‌ها و باورهای انسانها درهم آمیخته و نوعی ویژگی منحصر به فرد را برای هر اجتماع انسانی شکل می‌دهد، بعدی ازلی دارد (مامفورد، ۱۳۸۵). فرهنگ و باز نمودهای فرهنگی، همواره به عنوان جزئی جدایی ناپذیر از مناسبات شهر محسوب شده و هر شهری (و دیاری) با فرهنگ و بارزهای فرهنگی مختص به خود، شناخته می‌شده است. آسیب‌شناسی بافت قدیمی شهرها نشان می‌دهد که دلیل فرسودگی تنها به ساختار کالبدی آن‌ها محدود نمی‌شود. بلکه مسئله ارتقاء اصلی این است که اینگونه بافتها در حال از دست دادن هویت اجتماعی، اقتصادی و روانشناختی خود هستند که سبب از بین رفتن حیات مدنی و حضور مردم در اینگونه بافتها شده است؛ بنابراین ضروری است که در هرگونه اقدام مرمتی به ابعاد اجتماعی، فرهنگی و هویتی بافت‌ها ی کهن شهری اندیشید و ارتباطی مناسب بین این ابعاد و ابعاد کالبدی فضایی شهر برقرار کرد تا بتوان به هدف غایی ارتقاء کیفیت زندگی شهری معاصر دستیافت تا فضای شهری مناسب برای تعاملات اجتماعی مردم تولید شود (حبیبی و برنجی، ۱۳۹۳). در بازآفرینی فرهنگ، مبنای فعالیتها و پروژههای توسعه فرهنگی سازگار با بافت تاریخی از یکسو و مرمت و حفاظت از میراث شهری از سوی دیگر توأم مورد تأکید قرار میگیرند (اسمیت، ۲۰۰۳). مسئله اساسی این پژوهش تلفیق فرهنگ و هنر جامعه با مرکزی جهت اجتماع مردم می‌باشد که پاتوق شهری نامیده میشود.

۱۲- بحث و نتیجه‌گیری

ارزیابی‌های وضعیت جوی استان اردبیل حاکی از وجود توده‌های سرد هوا در بیشتر روزهای سال است لذا اماکن عمومی شامل پارک‌ها و فضاهای سبز موجود در شهر پاسخگوی نیازهای مردم در تمامی فصول سال نیستند و طبعاً عامل گسیختگی روابط اجتماعی افراد و کاهش تعاملات اجتماعی است. از طرف دیگر طبق مستندات ارائه شده در پژوهش موجود، افرادی که در نواحی سردسیر و کوهستانی سکونت دارند، در فصول سرد سال به دلیل عدم وجود مکان مناسب جهت گردهمایی به انزوا و گوشه‌گیری روی می‌آورند. یکی از عوامل اصلی ایجاد افسردگی در افراد عدم وجود برنامه‌ریزی و اماکن مخصوص برای مردم اردبیل و سایر نقاط سردسیر و کوهستانی است. از این رو ایجاد اماکن سرپوشده با امکانات رفاهی متناسب با اقلیم می‌تواند عامل رشد و توسعه روابط اجتماعی و فرهنگ جامعه و سلامت روان مردم گردد. از جمله پتانسیل‌های اقلیمی شهر اردبیل، امکان استفاده از تکنولوژی فنوتولائیک در اماکن است. از این رو می‌توان با استفاده از انرژی طبیعی، روشنایی و گرمایش را در بنای مورد نظر ایجاد کرد. لذا ساختمانی سبز و صفر انرژی ایجاد خواهد شد.

هنر معماری هنر خلق بنا به زبان مردم حال است، گویی که با یک نگاه به بنا بتوان حال مردم جامعه را درک کرد. این نوع طراحی‌ها در شهر اردبیل هرروز کم‌رنگ شده و مورد توجه قرار نگرفته است و هر روز شاهد از بین رفتن بافت‌های قدیمی و معماری بومی اردبیل هستیم. هویت ساختمانی نیست بلکه باید هویت را در شکل‌ها بنا کرد مانند معماری. هویت را می‌توان در معماری به نمایش گذاشت، هر خطی که کشیده می‌شود، می‌تواند نماینده یک طیف از جامعه باشد و به این ترتیب می‌توان به بازآفرینی فرهنگ از دست رفته پرداخت. همچنین وجود بنایی متناسب با فرهنگ مردم شهر می‌تواند عامل ارتباط زود هنگام بین مردم و بنا باشد. حس تعلق به مکان یکی از امور مهم ایجاد بناهای عمومی و سایر بناها خواهد بود. در جدول شماره ۶، فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و نقاط ضعف ارتباط بین وضعیت کنونی اماکن عمومی شهر و تعاملات مردم مورد بررسی قرار گرفته است و خروجی‌های بصورت چهار استراتژی و راهبرد، تهاجمی، اقتضایی، انطباقی و تدافعی ارائه شده است.

جدول شماره ۶: تحلیل جدول SWOT ارزیابی راهکارهای شکل‌گیری پاتوق‌های شهری در شهر اردبیل

تهدیدها (T)	فرصت‌ها (O)	تهدید (T)	فرصت (O)	نقاط قوت (S)	نقاط ضعف (W)
<ul style="list-style-type: none"> -بروز افسردگی‌های فصلی در افراد در فصول سرد سال -بلا استفاده شدن اماکن عمومی تفریحی در اکثر ماههای سال -گسیختگی فرهنگی -از بین رفتن فرهنگ تعاملات اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> -امکان افزایش تعاملات اجتماعی اهالی اردبیل -امکان ایجاد پاتوق شهری سرپوشیده -امکان ایجاد فضای متناسب با اقلیم -امکان استفاده از عوامل اقلیمی و انرژی تجدید پذیر جهت ایجاد بنای صفر انرژی - استفاده از ظرفیت‌های فصول سرد در جذب گردشگر 	راهبرد			
راهبرد اقتضایی (ST)	راهبرد تهاجمی (SO)	نقاط قوت			
<ul style="list-style-type: none"> -بررسی و ساماندهی وضعیت کنونی اماکن عمومی -انگیزش و ترغیب اهالی شهر برای استفاده از اماکن عمومی در زمستان 	<ul style="list-style-type: none"> -استفاده حداکثری از امکانات برای رفع مشکلات کالبدی فضاهای عمومی شهری -احداث پاتوق شهری در مکان‌های مناسب -بهره‌گیری از موقعیت اقلیمی و معماری بومی و هویت شهری در پروسه‌ی مکان‌یابی و طراحی 	<ul style="list-style-type: none"> -جلب رضایت مردم -کاهش افسردگی‌ها و تنش‌های ناشی از تغییر فصل در اهالی -افزایش تعامل اجتماعی -احیاء نکات فرهنگی و هویتی 			
راهبرد تدافعی (WT)	راهبرد انطباقی (WO)	نقاط ضعف			
<ul style="list-style-type: none"> -شناسایی عوامل اقلیمی و احیا اماکن عمومی موجود جهت استفاده در فصول سرد سال -ایجاد فضاهای درخور هویت مردم و اقلیم اردبیل 	<ul style="list-style-type: none"> -ساماندهی اماکن عمومی موجود جهت افزایش راندمان و کارایی آنها در فصول سرد سال -توجه به امکانات مورد نیاز جهت گرمایش و روشنایی اماکن عمومی در فصول سرد سال -توجه به اقلیم و هویت شهری در حین طراحی 	<ul style="list-style-type: none"> -عدم وجود اماکن مناسب عمومی برای فصول سرد سال -اکثر اماکن عمومی جنبه توریستی دارند و برای مسافران طراحی شده‌اند -عدم توجه به اقلیم اردبیل در طراحی اماکن عمومی 			

- راهبرد تهاجمی در قالب نقاط قوت طراحی پاتوق شهری و فرصت‌های وضعیت موجود در استان است، که در جهت حل بحران مورد بحث پژوهش ارائه گردیده است. با توجه به پتانسیل‌های موجود استان اردبیل از نظر اقلیمی و همچنین احساس نیاز به طراحی اماکنی همچون پاتوق شهری، راهبرد تهاجمی در قالب یک پروژه‌ی طراحی معماری با ویژگی‌های منحصر به فرد ذکر شده در جدول ارائه شده است. افزایش تعاملات اجتماعی در گرو ایجاد بستر مناسب جهت تعاملات می‌باشد. این بستر باید متناسب با نیازها، فرهنگ و اقلیم استان باشد.
- راهبرد اقتضائی استراتژی خاصی در جهت حل بحران است. در این روش میتوان به وسیله‌ی نقاط قوت و پتانسیل‌های موجود، تهدیدها را شناسایی و خنثی نمود. تهدیدهایی که شهر در وضعیت موجود با آنها روبرو است شامل (بروز افسردگی‌های فصلی در افراد در فصول سرد سال، بلا استفاده شدن اماکن عمومی تفریحی در اکثر ماه‌های سال، گسیختگی فرهنگی، از بین رفتن فرهنگ تعاملات اجتماعی) می‌باشد. راهبردهای اقتضایی نتیجه‌ی شناسایی تهدیدها و نقاط قوت که شامل (بررسی و ساماندهی وضعیت کنونی اماکن عمومی، انگیزش و ترغیب اهالی شهر برای استفاده از اماکن عمومی در زمستان) است. از جمله عوامل تاثیرگذار در طراحی پاتوق شهری، عوامل روحی و روانی است، لذا در این بخش نقاط روانی و فرهنگی طراحی پاتوق شهری مورد بررسی قرار گرفته است.
- راهبرد انطباقی شامل فرصت‌هایی است که عامل رفع ضعف‌های وضعیت موجود است. استراتژی‌هایی همچون (ساماندهی اماکن عمومی جهت افزایش راندمان و کارایی آنها در فصول سرد سال، توجه به امکانات مورد نیاز جهت گرمایش و روشنایی اماکن عمومی در فصول سرد سال، توجه به اقلیم و هویت شهری در حین طراحی) در نتیجه بررسی وضعیت موجود و ضعف‌های شهر در مقابل فرصت‌هایی که در اختیار است حاصل شده است. فضاهای عمومی موجود در شهر را میتوان با استفاده از تکنولوژی مجهز به سیستم‌های گرمایشی خورشیدی و سایر عوامل به محلی مناسب جهت استفاده از آن در زمستان تبدیل کرد.
- راهبردهای تدافعی استراتژی دفاعی جهت کنترل ضعف‌ها در برابر تهدیدهای موجود می‌باشد، شناخت ضعف‌ها و تهدیدها میتواند عامل موفقیت در بازآفرینی فرهنگی شهر با تکیه بر خلق فضای پاتوق شهری باشد. مهمترین عوامل در طراحی پاتوق شهری مکان‌یابی، استفاده‌ی کامل از موقعیت اقلیمی و همچنین توجه به هویت و فرهنگ مردم استان است که در این بخش بعنوان استراتژی ارائه شده است.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. آزاد خانی، پاکزاد، بیلاقیان، آزاده، بیلاقی، مهدی. (۱۳۹۲)، نقش مبلمان شهری بر رضایتمندی شهروندان و جذب گردشگر نمونه موردی منطقه ۲ کرمانشاه، اولین کنفرانس ملی معماری و فضاهای شهری پایدار مشهد.
۳. افشار نادری، کامران و رضا نصیر اسلامی (۱۳۷۵): قانون طرح ضابطه، مجله‌ی آبادی، سال دوم، شماره‌ی ۲۰ (بهار).
۴. بهمنی کارزونی، سارا، جلالی، آزاده، (۱۳۹۲)، تاثیر نشانه‌ها و المان‌های شهری بر خوانایی شهرها، همایش ملی عناصر زیبا سازی شهری، شیراز.
۵. ترکمان احمد، قائد مجتبی، شمتوب سوگل، زمستان ۱۳۹۶، پاتوق، فضای جمعی شهری و معماری و محل تعاملات اجتماعی و فرهنگی (نمونه موردی شهر برازجان)، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری: دوره ۸، شماره ۳۱.
۶. حصوری، علی، ۱۳۸۴، سیاوشان، نشر چشمه، فصل درآمد. ص ۱۵، تهران.
۷. زنگی‌آبادی، علی و تبریزی، نازنین، (۱۳۸۳)، طراحی و برنامه‌ریزی مبلمان شهری، انتشارات نشریه توس مشهد.
۸. سعید رضوانی، نوید، شش‌پری، زهرا، ۱۳۹۰، ماندن در فضا، ماهنامه همشهری معماری. شماره ۳۰.
۹. قبادیان، و. بررسی اقلیم ابنیه‌ی سنتی ایران، چاپ چهارم، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
۱۰. کسمائی، م. اقلیم و معماری، چاپ چهارم، نشر خاک اصفهان، ۱۳۸۵.
۱۱. علیخانی، مینو، ۱۳۹۲، از گره‌های سنتی تا پاتوق‌های شهری امروزی، لزوم شهرشهروندگرا، کنفرانس معماری و شهرسازی موسسه آموزش عالی خاوران، مشهد.
۱۲. محمدزاد، مریم، بهزادفر، مصطفی، شاهی، جواد، (۱۳۸۷)، مکانیابی مبلمان شهری با استفاده از GIS، نشریه‌ی علمی آموزشی مرکز اطلاعات جغرافیایی.
۱۳. مفیدی، (۱۹۹۸)، طراحی شهری اقلیمی، رساله دکترا، دانشگاه شفیلد، انگلستان.
۱۴. نقره‌کار، ع (۱۳۹۲). رابطه انسان با طبیعت و معماری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت.

۱۵. وزیر، وحید، حاجلو، نادر، رضایی شریف، علی، کرامتی، صدف، ۱۳۹۴، بررسی شاخص های تعیین کننده مفهوم شادی در طراحی پاتوق های شهری محدوده مورد مطالعه: منطقه یک شهر اردبیل، نشریه معماری و شهرسازی ایران.
16. Smith, M. (2003). Issues in Cultural Tourism Studies. London.
17. <https://www.beytoote.com/psychology/khanevde-m/freeze-seasonal.html>

تبیین اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر عدالت شهری

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۲/۲۸

کد مقاله: ۳۱۵۷۱

آیسان درزی^۱

چکیده

با آغاز قرن بیست و یکم، همزمان با توسعه چشمگیر فناوری اطلاعات در فرآیند دستیابی به توسعه شهرها از یک سو و نیاز مدیریت شهری به ایده های نو در اداره شهرها از سوی دیگر، جایگاه شهروندان در شهرها بیش از پیش ارتقا یافته است، پس ضرورت خدمات رسانی اصولی به همه شهروندان، همراه با پیاده سازی عینی مفهوم عدالت شهری بیش از گذشته آشکار می شود. در پژوهش حاضر که بر اساس ماهیت بنیادی و روش آن توصیفی - تحلیلی می باشد؛ در پاسخ به پرسش پژوهش "استفاده از فناوری اطلاعات چه اثراتی بر انواع عدالت شهری دارد؟"، ابتدا معیارهای مرتبط با انواع عدالت در شهرسازی (عدالت فضایی، عدالت اجتماعی و عدالت توزیعی) به روش کتابخانه ای گردآوری و سپس اثرات استفاده از فناوری اطلاعات متناسب با معیارها دسته بندی شده است. نتایج برآمده از پژوهش نیز نشان می دهد که بین عدالت شهری و فناوری اطلاعات ارتباطی دوسویه وجود دارد و شهر خواهان عدالت نیز می تواند از فناوری اطلاعات در تمامی ابعاد ماهوی شهر نظیر: کالبدی، اقتصادی، کاربری و فعالیت، منظر شهری، حرکت و دسترسی و فضای عمومی بهره گیرد و البته لازم به ذکر است که با ایجاد چنین ارتباطی، مفهوم "حق شهر" لفور به روی کار می آید و شهر جایگاه خود را به عنوان یک ساختار اجتماعی باز می یابد.

واژگان کلیدی: عدالت، عدالت شهری، فناوری اطلاعات

۱- مقدمه

از اواخر قرن بیست و یکم، دو پدیده مهم، رشد سریع شهرنشینی و فناوری اطلاعات^۱ همراه با پیشرفت‌های اقتصادی به ویژه در مراکز بزرگ شهری، جایگاه خاصی در زندگی بشر یافتند (Dadashpoor & Yousefi, 2018: 1) و آنچه در این رابطه همچون پل ارتباطی عمل می‌کند، مدیریت و خدمات‌رسانی اصولی به همه شهروندان، همراه با پیاده‌سازی عینی مفهوم عدالت شهری می‌باشد که از طرفی، موجب بهره‌مندی مناسب همه شهروندان از خدمات و از سوی دیگر موجب کاهش مسائل و مشکلات شهری خواهد شد، آن هم در شهرهای امروزی که مشکلات ناشی از توزیع نامناسب خدمات شهری از قبیل تراکم، آلودگی زیست‌محیطی، جابه‌جایی جمعیت و ... موجب شده تا توزیع خدمات شهری و مفاهیم وابسته به آن، یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی اغلب کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه باشد (سرور و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۵). در این راستا لازم است شهرسازان از یک واقعیت جدید در خصوص عدالت شهری آگاه باشند. واقعیتی که تعهد جدیدی را به شهرها می‌بخشد؛ چگونه فضاهای شهری را نوآرانه‌تر، مشارکتی‌تر کنند و بتوانند مکان‌های متصل و پایدار را بدون غفلت از کیفیت زندگی ساکنان طراحی کنند؟ و پاسخ را می‌توان در اهداف شهرهای هوشمند و یا شهرهای متأثر از فناوری اطلاعات مشاهده کرد: شهرهایی که تبدیل به جامعه‌ای دوستدار مردم و برای مردم هستند (Lopesabc & Oliveiraa, 2017: 618).

در ارتباط با توضیحات مطرح شده در بند پیشین، در این پژوهش هدف آن است که با مرور ادبیات مرتبط با مفاهیم عدالت در شهرسازی و بررسی اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر شهر به این سوال پاسخ داده شود که "استفاده از فناوری اطلاعات چه اثراتی بر انواع عدالت شهری دارد؟" زیرا با توجه به اهمیت اصل عدالت به ویژه در تصمیماتی که برای مردم اتخاذ می‌شود؛ کسانی که به نحوی در مدیریت و برنامه‌ریزی اجتماعی نقش دارند، مسئول ارتقا سطح عدالت هستند؛ به عنوان نمونه در تهیه هر طرح کوچک و بزرگی شهری، از مکان‌یابی یک کاربری گرفته تا ارائه یک طرح جامع، نیاز به شناخت ابعاد عدالت و حرکت در راستای تحقق آن است (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۱۸).

۲- روش پژوهش

پژوهش حاضر، بر اساس ماهیت از نوع بنیادی و روش آن توصیفی-تحلیلی می‌باشد و اطلاعات گردآوری شده به روش کتابخانه‌ای به شیوه نظری مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در گام اول ادبیات مرتبط با متغیرهای پژوهش گردآوری شده است، سپس برای تبیین رابطه‌ی بین متغیرها و در پاسخ به سوال پژوهش (استفاده از فناوری اطلاعات چه اثراتی بر انواع عدالت شهری دارد؟)، جدول ۱ بر اساس انواع عدالت در شهرسازی دسته‌بندی و در نهایت، مدل مفهومی از نتیجه مطالعات صورت گرفته در ارتباط با موضوع پژوهش ترسیم شده است.

۳- ادبیات پژوهش

۳-۱- عدالت و مفاهیم وابسته و پیوسته به آن در شهرسازی

مفهوم عدالت (*Justice*) در فرهنگ لغت در مقابل ظلم و جور آمده و از آن دادگری و انصاف مستفاد شده است و صاحب نظران از دیرباز در مورد عدالت برداشت‌های مختلفی ارائه داده‌اند که بیشتر به زمینه‌های فلسفی آن برمی‌گردد. اما اوج توجه به مفهوم عدالت، به دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ و در پی اعتراضات گسترده‌ای که بر سیطره و دامنه اثبات‌گرایی در خصوص بی‌عدالتی صورت گرفته بود، برمی‌گردد؛ از جمله دلایل این اعتراضات را می‌توان به شکل‌گیری جنبش‌های متعدد علیه نوسازی شهری، خشونت پلیس، عدم انعطاف‌پذیری بروکراتی و کمبود خدمات عمومی در شهرها اشاره کرد. در این بین نظریه‌پرداز فرانسوی *لُفور*^۲ در خصوص مباحث مرتبط با عدالت و به عنوان جایگزین تعاریفی که تا ۱۹۶۰ فضا را توسط قلمرو، کالبد و خصوصیات جمعیتی معنی می‌کردند؛ فضا را در قالب ساختارهای اجتماعی تعریف نمود. بر این اساس، فضا دیگر به عنوان دربرگیرنده ساختمان‌ها، جمعیت و تولید شناخته نمی‌شد بلکه در عوض به عنوان بخشی از روابط تولید و باز تولید و منبع مؤثر در ایجاد بی‌عدالتی شناخته شد (فاینشتاین، ۲۰۱۴ به نقل از الوند پور، ۱۳۹۵: ۱۷۵). پس بنابر قرائت جدید از مفهوم فضا و درک جایگاه عدالت در شهرسازی، می‌توان عدالت در شهر را به حوزه‌های عدالت اجتماعی، عدالت فضایی و عدالت توزیعی تقسیم بندی نمود.

الف. عدالت اجتماعی: در اواخر دهه ۱۹۶۰، به تدریج، با شکل‌گیری ابعاد مختلف عدالت و توجه دانشمندان به زندگی اجتماعی، مفهوم و عملکرد عدالت اجتماعی وارد ادبیات جغرافیایی شد (Mortezavi & Sheykh, 2018: 36) و هاروی^۳ به عنوان نخستین کسی که در سال ۱۹۷۳ بحث عدالت اجتماعی در فضا را در کتاب "Social Justice and the city" خود مطرح نمود، بدون توجه به ابعاد فضایی و مکانی صرفاً بر جنبه‌های اجتماعی آن معطوف شد (افروز و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۶).

عدالت اجتماعی به برخورد منصفانه با افراد در شرایط خاص و به نحوه رفتار مردم مربوط می‌شود؛ در حالت کلی و عمومی اسمیت، عدالت اجتماعی را مربوط به اخلاق و حقوق بشر می‌داند و این حق عبارت است از "تعهدی که در برخی زمینه‌های اجتماعی یا نهادی در جایی که انتظاری رود، دارای نیروی اخلاقی است" (Kitchin et al, 2018: 14) و متقابلاً محرومیت اجتماعی در فضا نیز منجر به جداسازی اجتماعی و ترس مزمن در شهروندان می‌شود؛ درحالی‌که در برخورداری از فرصت‌های اجتماعی، هم مسئولین و هم خود افراد نقش دارند و این دو باید در زمینه‌ای مشارکتی فرصت‌ها را خلق کنند، فرصت‌های برابر شامل حس شریک و سهیم بودن در مسائل شهر و محله خود و برگزاری جلسات نظرخواهی و ارزیابی پیش و حین و پس از اجرای طرح‌ها برای عینیت یافتن این مسئله است (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۲۴-۲۹).

ب. عدالت فضایی: شاید اولین نوشته‌ی شناخته شده‌ی انتقادی در مفهوم عدالت فضایی به مقاله‌ی "درباره‌ی عدالت فضایی" پی‌یر^۴ در سال ۱۹۸۳ بر گردد و بعد از آن، دیکسی^۵ از جایی که پی‌یر متوقف شده بود، بحث عدالت فضایی را فراتر از الگوهای توزیعی، به سمت فضا سازی (روش‌های اجتماعی محصول فضا) و ارتباطات اجتماعی، توسعه داد (افروز و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۶-۵۷). عدالت فضایی نقطه تلاقی فضا و عدالت اجتماعی است و از یک نگاه جغرافیایی نیز، عدالت اجتماعی شهر مترادف با توزیع عادلانه منابع و امکانات بین افراد مختلف مناطق شهری و دستیابی به دسترسی برابر برای شهروندان است، در این بین برخی عدالت فضایی را فقط دسترسی برابر به تسهیلات عمومی ضروری تعریف کرده اند و معیار سنجش عدالت را هم، میزان فاصله از خدمات دانسته‌اند و گروه دیگری عدالت فضایی را توزیع یکسان خدمات بر اساس نیازها، سلاقی، اولویت‌های ساکنان و استانداردهای خدمات رسانی تعریف کرده اند، علاوه بر این تالن^۶ و انسیلین^۷ معتقدند که برای تحلیل عدالت فضایی، باید توزیع مکانی تسهیلات و خدمات عمومی با توزیع مکانی گروه‌های مختلف اقتصادی اجتماعی مقایسه شود (سرور و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۵). پس بنا بر نظر و بستر که عدالت را به عنوان یک سیستم قانونی تعریف می‌کند و دارای مبانی خاص می‌داند، فقط کافی است برای حل بی‌عدالتی‌های شهر نواقص سیستم را شناسایی و اصلاح کنیم؛ روشن است که اجرای عدالت فضایی در یک شهر نیازمند تخصیص بهینه و آگاهانه بودجه شهری بین مناطق مختلف آن است (Mortezavi & Sheykh, 2018: 36).

پ. عدالت توزیعی: در حدود نیم قرن پیش، تحقیقات درباره‌ی عدالت توزیعی، بیشتر متمرکز بر فقر نسبی و توزیع درآمد بین افراد بود و در ادامه بر مبادلات اقتصادی و اجتماعی و نحوه ارتباطات آن‌ها و پیش بینی نتایجی که از این مبادلات باید حاصل شود، تاکید شد. عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع در میان افراد متنوع جامعه تاکید می‌کند که تخصیص عادلانه منابع توزیع شده، فرآیند توزیع و الگوی توزیع را در برمی‌گیرد، منصفانه در ایران نیز سیاست‌ها و اقدامات رفاهی که عمدتاً در قالب برنامه‌های عمرانی و توسعه‌ای به اجرا در آمده‌اند، به دلیل دوری از اصل عدالت اجتماعی موجب ایجاد نابرابری‌های منطقه‌ای در سطح سرزمینی شده‌اند (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۴۰).

۳-۲- فناوری اطلاعات و اثرات آن بر شهر

از سال‌های ۱۹۹۰ تاکنون، فناوری اطلاعات به عنوان مجموعه‌ای از سخت افزار، نرم افزار، فکر و بستری به نام اینترنت (مرادی مفرد و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۳)؛ نه تنها خود دست خوش تغییرات ژرفی شده، بلکه با ورود به عرصه میدان‌های علمی، صنعتی و تفریح با علوم ریاضی، اطلاعات و مخابرات در فهرست تکنولوژی‌های نوین جهان قرار گرفته و به سرعت در حال تأثیرگذاری بر روی الگوهای زندگی، روش آموزش، مدیریت، حمل و نقل، مسائل امنیتی و دیگر زمینه‌های زندگی انسان است (رخشانی نسب و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۸۶). فناوری اطلاعات به عنوان یک دانش نوین و چند رشته‌ای، تأثیرات متفاوتی بر توسعه اجتماعی، فرهنگی و فیزیکی شهر گذاشته و همان طور که نموتو و همکاران^۸ در مقاله خود تحت عنوان "اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر سیستم تدارکات شهری" اشاره کردند؛ فناوری اطلاعات و استفاده از ابزارهای الکترونیکی باعث افزایش سرعت مبادلات اقتصادی، کاهش استفاده از وسایل حمل و نقل برای انجام فعالیت‌های روزمره، افزایش استفاده از وسایل ارتباط از راه دور، کمک به دولت در جهت مدیریت بهتر کشور، کاهش آلودگی‌های محیطی، کاهش زمان سفر و غیره شده است (Nemoto & others, 2001). در ارتباط با اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر شهرها و به بیان دیگر شهرها در عصر فناوری اطلاعات، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد، بدین منظور در این بخش ابتدا به صورت جامع و سپس به تفصیل نتیجه این اثرات تشریح خواهد شد:

الف: کلیات اثرات فناوری اطلاعات بر شهر: در مباحث دانشگاهی، مؤلفه اصلی سازنده یک شهر هوشمند را، سرمایه فکری (مردم، شهروندان یا جامعه) و در چشم انداز تجربی شرکت‌های بزرگ، فناوری اطلاعات و ارتباطات معرفی شده است (Borsekova et al, 2018: 2). پس شهر الکترونیکی یا شهر هوشمند در حالت کلی و جامع یکی از نتایج اثر فناوری اطلاعات بر ابعاد مختلف شهر می‌باشد که در سال ۱۹۹۴ برای اولین بار توسط دامری^۹ و کوچیا^{۱۰} با در نظر گرفتن دو شرط پویا، بوجود آمده است: اول، افزایش توسعه تکنولوژی و دوم بر طرف ساختن نیازهای مردم (ابراهیمی و معرف، ۱۳۹۷: ۴۲)؛ چنین شهری محیطی مطلوب برای زندگی، تفریح، کار و تلاش است و مردم در شهرهای الکترونیکی زمان بیشتری برای تفریح و

استراحت خواهند یافت و رشد اقتصادی و بهره‌وری در این گونه شهرها بسیار بیشتر از شهرهای سنتی فعلی خواهد بود. در شهرهای الکترونیکی مشاغل بسیاری به وجود می‌آید و حل مشکل بیکاری از طریق سیستم‌های الکترونیکی امری واضح خواهد بود. شهر الکترونیکی به معنای دسترسی الکترونیکی شهروندان به خدمات شهرداری و سایر سازمان‌های شهری به صورت شبانه‌روزی و هفت روز هفته، به شیوه‌ای باثبات، قابل اطمینان، امن و محرمانه است (رخشانی نسب و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۸۷). به عبارتی دیگر فناوری اطلاعات و ارتباطات به چنین شهرهایی اجازه می‌دهد تا به صورت مجازی در یک فضا حضور داشته باشند و با طراحی و به‌روزرسانی وبسایت مناسب با محتوای واقعی، یک ابزار قدرتمند برای خلق کسب و کار ایجاد کنند. شهر هوشمند کیفیت زندگی را برای شهروندان بهبود می‌بخشد و باعث تنوع محل‌های، شناخت هنر و فرهنگ مردم و همچنین دسترسی به فضاهای سبز و فعالیت‌های مرتبط با اوقات فراغت می‌شود. شهرهای هوشمند با بهره‌گیری از زیرساخت‌های شبکه‌ای و به صورت متمرکز عمل می‌کنند؛ این زیرساخت‌های دیجیتالی، توانایی بهبود بهره‌وری اقتصادی، استفاده از منابع و مشارکت سیاسی را برای کاربران فراهم می‌سازند (شاهبوندی و موسوی پور، ۱۳۹۶: ۷۹).

ب: جزییات اثرات فناوری اطلاعات بر شهر: برای بسط بیشتر بند پیشین، مبنی بر آنکه در حالت کلی چطور فناوری اطلاعات شهرها را به سمت ایجاد یک شهر هوشمند می‌کشاند، در این بخش برخی از اثرات فناوری اطلاعات بر شهر به تفصیل و با جزییات بیشتر توضیح داده خواهد شد. برخی معتقدند که فناوری اطلاعات اهمیت جغرافیا و مسافت را تضعیف می‌کند و در پی آن پراکندگی جمعیت از مراکز به خارج شهرها خواهد رفت و از این منظر، منطق فناوری اطلاعات ناگزیر به حمایت از پراکندگی جغرافیایی شهرهای بزرگ، مناطق و یا حتی حذف یک شهر، می‌شود. این تغییرات نشان می‌دهد که اگرچه بین فناوری اطلاعات و زندگی روزمره شهری برهم کنش وجود دارد و فناوری اطلاعات قادر به ارائه فعالیت‌های جدیدی خواهد بود، اما نتیجه‌گیری‌های خطی و ساده در مورد اثرات مکانی فن‌آوری‌ها در خصوص تغییراتی که در شهرها در حال وقوع هستند کافی نیست. زیرا بشر همواره برای انجام فعالیت‌های روزمره خود مانند مسکن، اوقات فراغت، کار و حمل و نقل احساس نیاز به راهکارهای جدیدی می‌کند و مطابق با این نیازها، زیرساخت‌های جدیدی در شهرها ایجاد خواهد شد؛ نتیجه این تحولات نیز، تغییر "برنامه‌ریزی مکانی" برای محیط زندگی ما خواهد بود و نه صرفاً عدم تمرکز جمعیت و پراکندگی فعالیت‌های اقتصادی (Dadashpoor & Yousefi, 2018:2).

از دیگر اثرات فناوری اطلاعات می‌توان به اثرات متفاوت آن در توزیع فعالیت‌های اقتصادی در فضا اشاره کرد. این بدان معناست که تأثیرات انقباض شهری محلی اهمیت کمتری پیدا می‌کند و منجر به تمرکز کمتر افراد و مشاغل در چند شهر موفق (شهرهای بزرگ) یا مجتمع‌های شهری می‌شود و نمایندگان و بنگاه‌ها، در مکان‌های نزدیک به یکدیگر، از مزایای کمتری برخوردار می‌شوند؛ و به بدین ترتیب آنها را به طور یکنواخت تر در فضا قرار می‌دهند تا بتوانند از اجاره زمین (و سایر هزینه‌های تراکم) بهره ببرند (Ioannides et al, 2008: 5). اما با وجود اینکه فناوری اطلاعات مدل‌های تجاری، فرآیندهای ارزش‌آفرینی، الگوهای مصرف، کاهش هزینه‌های معاملات و موانع فضا-زمان را تغییر داده و سازمان فضایی، اجتماعی و اقتصادی شهرها را کم و بیش دگرگون کرده‌است، اما هنوز فرمول‌های ثابتی برای مدیریت فرم، ماهیت تعامل، قانون ورود و خروج گروه‌های مختلف اجتماعی در این تعاملات به وجود نیامده‌است (Dadashpoor & Yousefi, 2018: 3).

در نتیجه، این فناوری‌های مدرن در حال به‌وجود آوردن تغییرات بسیاری در فعالیت‌های انسانی و الگوهای سفر هستند و می‌توانند پیامدهای قابل توجهی را در زندگی روزمره و سازمان فضایی زندگی انسان‌ها داشته باشند؛ یکی از مهمترین این پیامدها بر شهر، کاهش تردد سواره است، زیرا به کمک فناوری اطلاعات، بسیاری از استعلام‌ها و مراجعات افراد از طریق شبکه‌های کامپیوتری و به صورت خودکار صورت می‌گیرد و زمان انتظار شهروندان برای دریافت خدمات کاهش می‌یابد و به سبب کاهش میزان وقت تلف شده در صف‌های متعدد شهری، عمر مفید شهروندان و بهره‌وری از زمان افزایش می‌یابد، در نهایت با کاهش ترافیک شهری، در نتیجه افزایش استفاده از اینترنت در انجام فعالیت‌های ضروری، آلودگی ایجاد شده توسط اتومبیل‌ها در شهر کاهش خواهد یافت (محمدی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۴).

۳-۳- ارتباط بین عدالت شهری و فناوری اطلاعات

همانطور که در بخش‌های پیشین مطرح شد، لفور از اولین کسانی بود که به دنبال عملی کردن ابعاد عدالت در فضای شهری بود او مفهوم تأثیرگذار خود، "حق شهر" را ایجاد کرد و با بیان این ایده که شهروندان نباید فقط حق اشغال و استفاده از فضا را داشته باشند، بلکه باید آن فضا، متناسب با نیاز ساکنانش شکل بگیرد؛ بیش از سایر نظریه‌پردازان شهری بر عدالت شهری تأکید کرد. به همین ترتیب، "حق شهر" شامل حق همه ساکنان شهر برای برخورداری کامل از زندگی شهری با کلیه خدمات و مزایای آن (حق سکونت) و همچنین مشارکت مستقیم در مدیریت شهرها (حق مشارکت) می‌باشد. پس برای آنکه شهروندان بتوانند از

تمامی حقوق خود در شهر بهره گیرند باید تمامی ابعاد پوشش دهنده ماهیت شهر به صورت عادلانه در اختیار شهروندان قرار گیرد. و با توجه به استدلال ایسین^{۱۱} و روپرت^{۱۲} در خصوص ماهیت همه گیر فناوری های دیجیتال در زندگی روزمره، نیاز به شهروندان دیجیتال برای داشتن مجموعه ای از حقوق دیجیتال نیز وجود دارد. در این صورت است که حق شهر به عنوان یک حق مشترک بین تمامی شهروندان، عدالت را نیز پوشش می دهد (Kitchin et al, 2018: 17). با این تفاسیر و با توجه به گسترده بودن مسئله عدالت شهری، به ویژه ارتباط آن با فناوری اطلاعات، در این بخش از پژوهش، ابتدا نمونه هایی از اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر انواع عدالت شهری بیان می شود، سپس این ارتباط به تفصیل و متناسب با معیارهای عدالت شهری در جدول زیر دسته بندی می شود؛ البته لازم به ذکر است که هر یک از معیارهای انواع عدالت شهری مکمل یکدیگر بوده و بر هم اثر می گذارند (جدول ۱). چند نمونه ملموس از ارتباط بین انواع عدالت شهری و فناوری اطلاعات:

- یکی از مهم ترین نمونه های قابل ذکر در ارتباط با اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر عدالت فضایی، جایگزینی بخشی از کاربری های شهری با ویژگی و خصوصیات جدید با کاربری های قبلی و همچنین تغییرات اساسی و قابل درکی است که در ترکیب و عملکرد فضاهای شهری در حال رخ دادن است؛ این شیوه های برنامه ریزی الکترونیکی که با استفاده از پورتال های عمومی قابل دسترس در ارتباط با داده های سیستم "اطلاعات جغرافیایی" انجام می شوند، مشارکت شهروندان در فرایندهای برنامه ریزی شهری را تسهیل می کنند (بزی و دولتی، ۱۳۹۳: ۱۰۰).
- در تشریح بیشتر ارتباط بین مولفه های شهری و معیارهای عدالت فضایی می توان به پروژه عملیاتی کشور مالزی اشاره کرد؛ افزایش جمعیت شهری و کمبود ظرفیت فیزیکی، مدیریت ترافیک شهری سنگاپور را با چالشی بزرگ روبه رو ساخت. در طول اجرای این پروژه، حدود ۱۲ درصد از زمین های شهری سنگاپور به شبکه ارتباطی و ۱۵ درصد از مساحت زمین ها به مسکن اختصاص داده شد و روند گسترش شبکه جاده ای برای رسیدگی به تقاضاهای رو به رشد حمل و نقل به عنوان یک گزینه پایدار محسوب نمی شد. پس براساس تقاضاهای سفر موجود، می بایست ظرفیت بزرگی از زمین های شهری به شبکه ارتباطی اختصاص داده شود و در این بین ابزارهای سیاست گذاری از فناوری های حمل و نقل هوشمند به عنوان راه حل تکمیلی در طول مراحل حمل و نقل در شهر استفاده کردند و طرح جامع حمل و نقل زمینی با همکاری بخش دولتی و خصوصی مورد بحث و تبادل نظر قرار گرفت تا در نهایت با همکاری بخش خصوصی تعدادی از رویکردهای نوآورانه برای جذب شهروندان از جمله برگزاری جلسات مشترک بین مردم با مدیران حمل و نقل، بازخورد آنلاین جلسات در پورتال شهرداری نمایش داده شد و چالش بزرگ حمل و نقل ۲۰۲۰ به صورت یک بازی کامپیوتری تهیه گردید که از این طریق، ایده های به دست آمده از کاربران در طرح اصلی مورد توجه قرار گرفته است (ICT in urban services, 2015).
- در ارتباط با عدالت اجتماعی نیز می توان، به نقش مهمی که فناوری اطلاعات در ایجاد ارتباط بین ذی نفعان شهری و انگیزه بخشی به تداوم ارتباط بین آنها وجود دارد و همچنین به مدیریت چند بعدی و پیچیده شهری و حمایت از تصمیم گیری مدیران شهری تاکید کرد
- نمونه دیگر از اثرات استفاده از فناوری اطلاعات بر مفهوم عدالت توزیعی، به یکی از مهم ترین مسائل جهانی قابل تعمیم است؛ "سکونتگاه های غیررسمی"، سکونتگاه هایی که فقدان یا ضعف آگاهی عمومی ساکنان آن باعث ایجاد مشکلات عدیدی در جنبه های مختلف امنیتی، اجتماعی، حفاظت محیطی و مصرف انرژی شده است. همچنین به نظر می رسد، یکی از بزرگترین مشکلات شهرداری ها در مناطق شهری که با افزایش پروژه های غیرقانونی و حاشیه ای روبه رو هستند، مقاومت ساکنان بومی در تقابل با اقدامات شهرداری می باشد، در این زمینه به منظور افزایش آگاهی شهروندان، فناوری اطلاعات می تواند به عنوان یک حامی اطلاعاتی عمل کند، زیرا فناوری اطلاعات به عنوان ابزاری کم هزینه و دوستانه می تواند هم به ارتقای سطح آموزشی افراد کم درآمد کمک کند و هم فضای ارتباطی جامعه را گسترش دهد تا در نهایت احساس تعلق به محیط شهری و محله افزایش یابد. پس دموکراسی دیجیتالی از طریق یادگیری الکترونیکی می تواند به شهروندان در شناخت، مشارکت، اشتراک گذاری، بهبود و انتقاد از پروژه ها و اقدامات کمک کند (De Filippi & Balbo, 2011).

جدول ۱: اثرات فناوری اطلاعات بر انواع عدالت شهری (نگارنده، ۱۳۹۹)

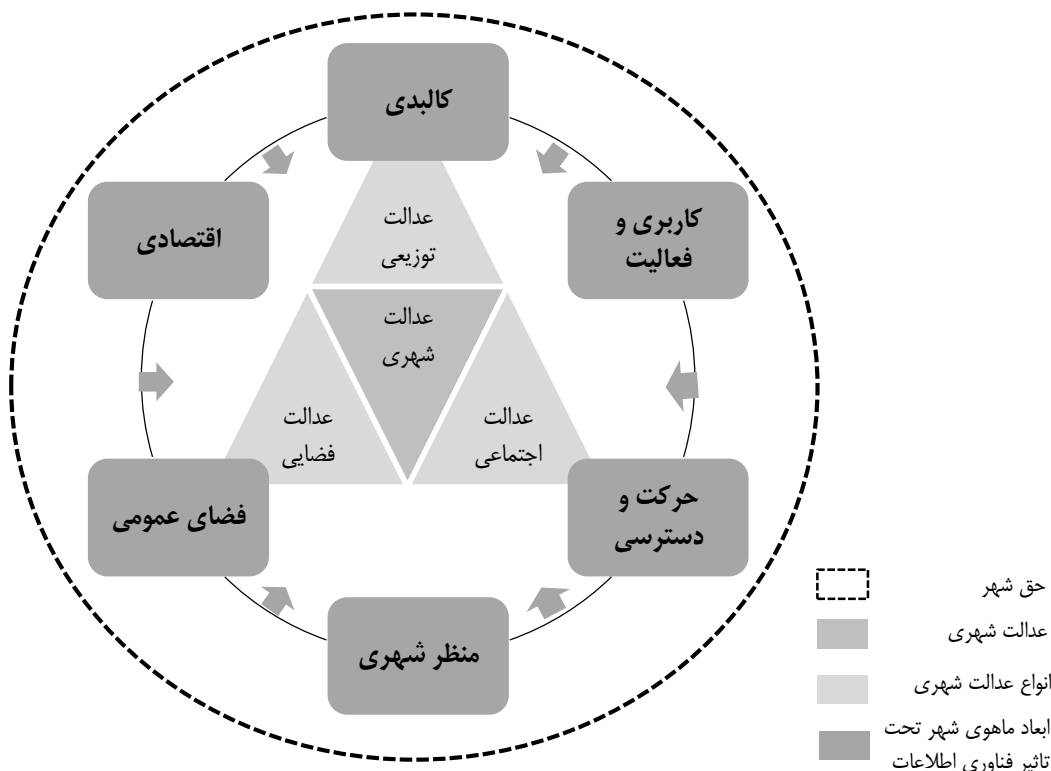
انواع عدالت شهری	معیارهای عدالت شهری	اثرات فناوری اطلاعات در شهر
عدالت اجتماعی	کاهش فقر و محرومیت، اشتغال، تامین نیازهای اساسی (مسکن، بهداشت و آموزش)، ثبات قیمت ها متناسب با دستمزد ها، توزیع عادلانه درآمد و ثروت، برقراری امنیت و نظم، تامین حقوق همه جانبه افراد، تامین اجتماعی و خدمات رفاهی (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۲۴-۲۹)	<ul style="list-style-type: none"> - افزایش سهم مردم در رسیدگی به شهر - تسهیل در حل مشکلات شهر از طریق ارتباط مستقیم مدیران شهری با شهروندان - انتقال فرهنگ و عقاید - افزایش آگاهی مردم - کاهش فساد بوروکراسی توسط روشن سازی فرآیندها - جلوگیری از سرمایه گذاری بیشتر روی روش های قدیمی اداره شهر - تهیه کانال های آموزشی مختلف و محیط آموزشی پایدار - ایجاد فرصتی برای ارائه ایده های جدید و خلاق در مدیریت شهرها - مشارکت در تهیه منابع اطلاعاتی (Saniei, 2014: 2693)
عدالت فضایی	توزیع یکسان خدمات بر اساس نیازها، سالیق، اولویت های ساکنان و استانداردهای خدمات رسانی (سرور و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۵)	<ul style="list-style-type: none"> - مدیریت و کنترل اداره شهری - افزایش نظم و انضباط در فعالیت های شهری توسط استفاده از سیستم اطلاعات جامع - ایجاد زیرساخت های اساسی برای موارد در حال توسعه در شهر - صرفه جویی در وقت و انرژی - کاهش ترافیک شهری بر اساس استفاده شهروندان از اینترنت برای انجام فعالیت های شهری - کاهش آلودگی هوا با کاهش ترافیک شهری - تعیین بهتر مشکلات و نقاط ضعف شهر - ارائه خدمات یک مرحله ای به شهروندان - ارائه خدمات اینترنتی با نرخ بالا و کیفیت برای شهروندان - ارتباط بهتر بین مناطق مختلف شهری و سازمان ها و ارگان ها - توزیع مکانی خطرات - دسترسی ۲۴ ساعته به خدمات شهری - استفاده از پهپادها برای نقشه برداری از شهرک های از پیش برنامه ریزی نشده (Saniei, 2014: 2693)
عدالت توزیعی	برابری، نیاز، شایستگی، رفاه (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۴۰)	<ul style="list-style-type: none"> - تقویت رقابت تجاری در شهر و ایجاد فرصت های شغلی بیشتر توسط تجارت الکترونیک - ایجاد زمینه برای استفاده از تجارت بین المللی در مدیریت شهرها - درآمد ثابت شهری با ساختن سیستم پایدار گردش پول در جامعه - صرفه جویی در وقت و هزینه (Saniei, 2014: 2693)

۴- نتیجه گیری

همانطور که تافلر ۱۴ اشاره می کند، پیشرفت های صورت گرفته در فناوری اطلاعات باعث ایجاد موج سوم در تکامل شهرها شده است و سیستم های ارتباطی با کمک فناوری و اتصال به اینترنت، خدمات را بدون محدودیت های زمانی و مکانی در اختیار شهروندان قرار می دهند و آنان را مانند یک سیستم عصبی به شرکت ها و سازمان ها وصل می کنند (پورا احمد و همکاران، ۱۳۹۶: ۹). پس بنا بر جایگاه ویژه عدالت در شهر و ضرورتی که تافلر در ارتباط با اثرات فناوری اطلاعات بر شهر مطرح می کند، در این پژوهش پس از تعریف مفاهیم مرتبط با موضوع همچون: عدالت، عدالت شهری و فناوری اطلاعات، اثرات مثبت و منفی استفاده از فناوری اطلاعات بر شهرها بیان می شود، و در پاسخ به سوال پژوهش "استفاده از فناوری اطلاعات چه اثراتی بر انواع عدالت شهری دارد؟"، ابتدا معیارهای مرتبط با انواع عدالت در شهرسازی شامل: عدالت فضایی، عدالت اجتماعی و عدالت توزیعی استخراج و سپس متناسب با معیارهای مرتبط با انواع عدالت شهری، کاربرد و اثرات استفاده از فناوری اطلاعات در شهر دسته بندی شده است. در نهایت با تحلیل صورت گرفته بر روی متون جمع آوری شده در خصوص موضوع پژوهش، به این نقطه نظر می توان دست یافت که عدالت شهری و زیر مجموعه آن دارای یک ارتباط دو سویه با فناوری اطلاعات است، به بیان دیگر استفاده درست از فناوری اطلاعات باعث عدالت محور شدن شهرها می شود و شهر خواهان عدالت نیز می تواند از فناوری اطلاعات در تمامی ابعاد ماهوی شهر نظیر: کالبدی، اقتصادی، کاربری و فعالیت، منظر شهری، حرکت و دسترسی و فضای عمومی بهره گیرد و البته ذکر

این نکته نیز حائز اهمیت است که با ایجاد چنین ارتباطی بین فناوری اطلاعات و عدالت شهری مفهوم حق شهر، به عنوان موضوع اساسی و مطرح در بین دانشمندان علوم سیاسی و علوم رفتاری، که در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ توسط لفور مطرح شد، به روی کار می‌آید و شهر جایگاه خود را به عنوان یک ساختار اجتماعی باز می‌یابد و تمام شهروندان نسبت به شهر دارای حق خواهند شد (شکل ۱).

پس اگر فناوری اطلاعات به درستی طراحی، برنامه ریزی و مدیریت شود، نتیجه نهایی آن، استفاده عادلانه از خدمات و بهبود عملکرد در مدیریت بهداشت، ایمنی و خدمات خانواده، آموزش، تأمین و استفاده از انرژی و آب، حمل و نقل و ورود و خروج کالا خواهد بود؛ زیرا شکل شهر، عملکرد، ترکیب و پراکنش فعالیت‌ها به شدت تحت تأثیر قابلیت‌های شبکه زیرساخت آن بوده. بنابراین همان‌طور که انقلاب صنعتی موجب تحولات اساسی در شهر و بافت آن شد، زیرساخت فناوری اطلاعات نیز موجب تحولات گسترده‌ای در شهر خواهد شد (شاهینوندی و موسوی پور، ۱۳۹۶: ۸۰). در این بین جدایی از اثرات مثبت و منفی فراوانی که فناوری اطلاعات بر ابعاد ماهوی شهر دارد؛ نمی‌توان، سخن ارسطو مبنی بر فطرت اجتماعی زیستن انسان و مفاهیمی که در ذیل عدالت قرار می‌گیرد را نادیده گرفت؛ زیرا توسعه فن‌آوری با تغییر نهادها، آداب و رسوم، قوانین و اشکال مختلف سازمان‌ها، باعث ایجاد تغییراتی در ابعاد فرهنگی و اجتماعی جامعه نیز شده است (Dhere & Bendale, 2019: 1435).



شکل ۱- مدل مفهومی ارتباط فناوری اطلاعات و عدالت شهری (نگارنده، ۱۳۹۹)

پی نوشت

1. Information and Communication Technologies=ICT
2. Lufor
3. Harvey
4. Pierre
5. Dixie
6. Tallinn
7. Ansilin
8. Nemoto & others
9. Damri.
10. Kochia
11. Issin
12. Rupert
13. GIS
14. Toffler

منابع

- ۱- افروز، مریم، طیبیان، منوچهر، احمدی، بهمن (۱۳۹۶)، «سنجش عدالت فضایی به منظور دسترسی برابر به فرصت‌های اجتماعی، فصلنامه مطالعات ساختار و کارکرد شهری، شماره ۱۴، صص ۵۳-۷۴.
- ۲- بز، خدارحم، دولتی، راضیه، (۱۳۹۳)، «بررسی تاثیر ICT بر آسفتگی فضا و ساختار شهری، فصلنامه مطالعات برنامه ریزی شهری، شماره ۳، صص ۹۹-۱۲۱.
- ۳- بهرام پور، مهدی، (۱۳۹۴)، رساله دکتری «شهر عدالت محور (عدالت فضایی در مدیریت شهری تهران)، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- ۴- پوراحمد، احمد، زیاری، کرامت الله، حاتمی نژاد، حسین، پارسا پشاه آبادی، شهرام، (۱۳۹۶)، «تبیین مفهوم و ویژگی‌های شهر هوشمند، فصلنامه علمی پژوهشی باغ نظر، شماره ۵۸، صص ۵-۲۶.
- ۵- رخشانی نسب، حمیدرضا، سنجری، امیر ارسلان، ارشد، حامد، (۱۳۹۴)، «امکان سنجی بکارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه ریزی و مدیریت شهری، فصلنامه علمی - پژوهشی فضای جغرافیایی، شماره ۵۴، صص ۲۸۳-۳۰۳.
- ۶- سرور، رحیم، عشقی چهاربرج، علی، علوی، سعیده، (۱۳۹۶)، «تحلیل فضایی عدالت اجتماعی در بهره مندی از خدمات عمومی شهر، دو فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، شماره ۲، صص ۲۳-۳۶.
- ۷- شاهپوندی، احمد، موسوی پور، الهام، (۱۳۹۶)، «اثرگذاری فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین بر ساختار کالبدی - فضایی شهر با رویکرد شهر خلاق، فصلنامه علمی تخصصی مطالعات شهری، شماره ۲۵، صص ۷۷-۹۰.
- ۸- فاینشتاین، سوزان، (۲۰۱۴) «شهر عدالت محور، ترجمه نینا الوندی پور، مجله علمی پژوهشی هفت شهر، شماره ۵۳-۵۴.
- ۹- محمدی، جمال، ضرابی، اصغر، موسوی، چمران، (۱۳۹۰)، «فناوری اطلاعات و ارتباطات و نقش آن در کاهش تقاضای سفرهای شهری، مدیریت شهری، شماره ۲۵، صص ۱۵۱-۱۶۴.
- ۱۰- مرادی مفرد، سمیرا، حسین زاده، اکبر، چراغی، مهدی، (۱۳۹۳)، «تحلیلی بر اثرات فناوری اطلاعات و ارتباطات بر توسعه پایدار شهری، دو فصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، شماره ۱، صص ۷۱-۸۲.
- ۱۱- معرف، مریم، ابراهیمی، مازیار، (۱۳۹۷)، «توسعه پایدار شهری بر مبنای رشد هوشمند شهری تحلیلی بر مولفه‌ها، ویژگی‌ها و مزایای شهر هوشمند، نشریه علمی تخصصی شباک، شماره ۴، صص ۳۹-۴۷.
- 12- Borsekovaa, k., Korónya, s., Vaňováb, A and Vitálišováb, k.(2018). *Functionality between the size and indicators of smart cities: A research challenge with policy implications*, Cities, pp1-10.
- 13- Dadashpoor, H and Yousefi, z.(2018). *Centralization or decentralization? A review on the effects of information and communication technology on urban spatial structure*, Cities.
- 14- Defilippi, F and Balbo, R. (2011). *Planning for real: ICT as a tool in urban regeneration*, *The Built & Human Environment Review*, Volume 4, Special Issue 1.
- 15- Dhere, V and Bendale, U.(2019). *Impact of Smart City on Social Relations*, International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, Volume-8, Issue-6S4.
- 16- ICT in urban services,(2015). Intelligent public transit system, Singapore, the national institute of urban affairs (NIUA): <https://smartnet.niua.org>
- 17- Kitchin, R., Cardullo, P and Di Feliciano, C.(2018). *Citizenship, Justice and the Right to the Smart City*, The Programmable City Working, Paper 41.
- 18- Ioannides, Y., Overman, Henry, G., Rossi-Hansberg, E and Schmidheiny, K.(2008). *The effect of information and communication technologies on urban structure*. Economic policy, 54, pp201-242.
- 19- Lopesabc, I and Oliveiraa, p.(2017). *Can a small city be considered a smart city?*, ScienceDirect 121, pp 617-624.
- 20- Mortezaei, M and Sheykh, R.(2019). *Optimization of Urban Budget Allocation Based on Spatial Justice Indicators (Case: Mashhad Metropolis)*, Urban Economics and Management, pp 31-47.
- 21- M, Saniei.(2014). *The Role of Information Technology in Urban Management Development*, International Journal of Advanced Biological and Biomedical Research, pp 2691-2695.
- 22- Emoto, T., Visser, J and Yoshimoto, R.(2001). *Impacts of Information And Communication Technologies on Urban Logistics System*, Shibuyaku, Tokyo, Japan.

نقش آموزش و توانمندسازی زنان در حفظ محیط زیست و مدیریت پایدار شهری

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۷/۱۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۸/۱۸

کد مقاله: ۳۳۸۱۰

رضوان بذرگر^{۱*}، اصغر شهریاری^۲، راضیه شهریاری^۳

چکیده

تفاوت و تنوع در شهرها، افرادی را کنار هم قرار می دهد که دارای الگوهای متفاوت زندگی اند و شهر را مکانی جذاب می سازد اما وجه دیگر در این تنوع، ناشناسی است. به شکلی که انسان هایی که از روی اتفاق در یک زمان و در یک مکان عمومی واحد مانند فروشگاهها و رستورانها قرار دارند نسبت به هم غریبه اند. شرایط موجود در شهرها این ناشناسی را افزایش می دهد. این مسئله می تواند منجر به افزایش آسیب های انسانی به ویژه برای زنان و همه کسانی که به لحاظ فیزیکی آسیب پذیری بیشتری دارند، شود. در بحث توسعه انسانی، تجربیات مدیریتی کشور علاوه بر تجربیات جهانی بر این امر صحنه می گذارد که در جهان کنونی سهم زنان در پیشبرد هر هدف اجتماعی، روشن بوده و محاسبه آن به نفع دستیابی هر چه بهتر و سریع تر به آن هدف است. امروزه زندگی در شهرها و به طور کلی در دنیای مدرن باعث مکانیکی شدن زندگی انسانها گردیده است. شهرها به عنوان کانون های تمرکز فعالیت و زندگی انسانها برای اینکه بتوانند پایداری خود را تنظیم کنند چاره ای جز پذیرش ساختار و کارکردی متأثر از سیستم های طبیعی ندارند.^۴ در این میان نقش محیط زیست در زندگی شهری به عنوان جزء ضروری و لاینفک پیکره یگانه شهرها در متابولیسم آنها نقش اساسی را دارا می باشد که کمبود آنها می تواند اختلالات جدی در حیات زندگی شهری به وجود آورد. هدف از انجام این مطالعه، ارزیابی کیفی و تدوین نقش آموزش و توانمندسازی زنان در حفظ محیط زیست و بررسی چگونگی آرامش خاطر در آنهاست. در این راستا، مشارکت زنان در تهیه و اجرای طرح های شهری، به عنوان راهکاری مناسب برای حضور بیش از پیش زنان در فضای شهری، مطرح می گردد. نتایج پژوهش های شهری نشان می دهد که محیط زیست در زندگی شهری دارای بازدهی اجتماعی و اکولوژیکی می باشد. مهم ترین اثر در زندگی شهری، کارکردهای محیط زیستی، یا بازدهی اکولوژیکی آنهاست که شهرها را برای زیستن مساعد می سازد و با آثار مخرب گسترش صنعت و حمل و نقل مقابله می کند و موجب ارتقای کیفی در زندگی شهروندان می شود.

واژگان کلیدی: آموزش، توانمندسازی، زنان، حفظ محیط زیست، مدیریت پایدار شهری

۱- کارشناس ارشد مدیریت آموزشی و برنامه ریزی درسی، کارشناس آموزش شهرداری شیراز، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد، مرودشت، ایران (نویسنده مسئول) bazregarrezvan@gmail.com

۲- کارشناس ارشد حسابداری، رئیس اداره برنامه ریزی و توسعه سرمایه انسانی شهرداری منطقه سه شیراز، گروه حسابداری، دانشگاه آزاد، قشم، ایران

۳- کارشناسی ارشد معماری.

۴- پالمر مونتگی، لاری اشترن، "مشجعی، مترجم" ۱۰۲، ۱۳۷۱ و ۱۰۳

۱- مقدمه

جامعه‌شناسان و تحلیل‌گران مسائل اجتماعی و توسعه تأکید دارند که مشارکت اجتماعی شهروندان در قالب‌های متنوعی مانند شوراهای شهرداری‌ها، سازمان‌های محله‌ای و تشکلهای غیردولتی شرط مهم و حیاتی در توسعه پایدار جامعه و رفع مشکلات و مسائل اجتماعی است. (مطهری، ۱۳۶۴) نقش زنان برای حفاظت از محیط‌زیست و ارتقاء سلامت شهروندان به دلیل نقش‌های خانوادگی و اجتماعی آنان و توانمندی تربیتی و آموزشی بانوان از اهمیت فراوان برخوردار است. همچنین به علت تجربه‌هایی که در زمینه استفاده از منابع طبیعی و مدیریت آن دارند، می‌توانند در حفظ محیط‌زیست نقش کلیدی ایفا کنند. (محمدی اصل، ۱۳۸۸)

نظر به این که پرورش نسل و تربیت فرزندان بر عهده زنان است و کودکان را از آغاز تولد با شیوه زیستن، فرهنگ و راه و رسم ارتباط با محیط آشنا می‌کنند، می‌توان زنان را عامل اصلی انتقال فرهنگ و سواد زیست‌محیطی و سلامت به نسل‌های آینده دانست؛ بنابراین هدف اصلی آموزش زنان در زمینه حفظ محیط‌زیست، ایجاد انگیزه کافی و توانمند ساختن آنان برای حل مسائلی است که سلامت او، خانواده و جامعه را به چالش می‌کشد. توانمندسازی زنان در جهت جلب مشارکت آن‌ها برای حل معضلات محیط‌زیست به معنی توانمند کردن جامعه است. (سیف زاده، ۱۳۷۰) در این حال آموزش زنان که تأثیر عملکردشان از خود شروع و خانواده و جامعه را در بر می‌گیرد، نقشی مضاعف در روند مشارکت برای دستیابی به توسعه و پیشرفت مدیریت شهر دارد.

موفقیت نظام مدیریت شهری به توسعه فرهنگ شهروندی و مشارکت شهروندان در اداره امور شهر وابسته است. به این منظور ضرورت دارد مردم‌سالاری شهری مستقر شود، زیرا نظام مدیریت شهری در تعامل با جامعه و شهروندان معنا پیدا می‌کند. مدیریت پایدار شهری بدون در نظر گرفتن ملاحظات زیست‌محیطی قابل دستیابی نبوده و نمی‌توان اداره موفق آن را بدون جلب مشارکت نیمی از شهروندان، یعنی زنان برای حفظ سلامت و صیانت از محیط‌زیست متصور شد؛ بنابراین اکنون که محیط‌زیست شهری مورد تعرض قرار گرفته و سلامت شهروندان در خطر است، بهره‌مندی از نقش آفرینی زنان، کار مدیران توانمند و عاقبت نگر است. اگر در گذشته در مورد جایگاه این موضوع تردیدی وجود داشت، امروزه شکی باقی نمانده که توسعه انسان محور بدون حفاظت از محیط‌زیست ممکن نیست و حفاظت از محیط‌زیست بدون حضور جدی زنان محقق نخواهد شد. در حالی که زنان مصرف‌کنندگان عمده در هر جامعه‌ای به حساب می‌آیند، تجارب جهانی در دهه‌های اخیر نشانگر گرایش زنان به تلاش برای حفظ طبیعت و توان راهبری تلاش‌های حفاظتی بوده است. (دفتر مطالعات فرهنگی و اجتماعی شهرداری تهران، ۱۳۸۹)

۲- مشارکت شهروندان در مدیریت شهری

همچنان که گفته شد، موفقیت نظام مدیریت شهری به توسعه فرهنگ شهروندی و مشارکت شهروندان در اداره امور شهر وابسته است. به این منظور ضرورت دارد مردم‌سالاری شهری مستقر شود، زیرا نظام مدیریت شهری در تعامل با جامعه و شهروندان معنا پیدا می‌کند (سعادت، ۱۳۷۸).

مشارکت در مدیریت شهری فرآیندی است که شرکت‌کنندگان در تنظیم برنامه‌ها و تعیین سیاست‌ها و موکلان آن‌ها، یکدیگر را تحت نفوذ و تأثیر قرار می‌دهند. جوامع امروزی مفهوم جدیدی به نام حقوق شهروندی و مشارکت شهروندان را به کار گرفته‌اند. این مفهوم اینک از ارکان توسعه یافتگی و مدیریت پایدار شهری به حساب می‌آید. مشارکت شهروندان اما با نگاه تکلیف مدار به آن‌ها به‌عنوان ساکنان منفعل شهر امکان پذیر نبوده و بدون دخالت آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها و اداره امور محقق نمی‌شود. (کریمی-لیاقتی، ۱۳۷۸) به طور مثال اگر کسی پیامد مشارکت را افزایش حضور اجتماعی بداند، اما در داورهای خود برای حضور بیشتر اجتماعی ارزش قائل نباشد، ارزیابی مثبت و برانگیزنده‌ای در مورد مشارکت نخواهد داشت. مجموعه سازه‌های سه‌گانه فوق، گرایش فرد را نسبت به مشارکت جهت می‌دهند. در صورت مساعد بودن همه عوامل یاد شده، قصد مشارکت در فرد پدید می‌آید؛ اما تنها قصد مشارکت برای اقدام کافی نیست و امکان مشارکت نیز شرط است. «زمانی که مردم برای رفتن بسوی مشارکت و سهیم شدن، احساس امنیت نمی‌کنند، کار گروهی پدیده‌ای کمیاب و بسیار دشوار است» (افضل زاده، ۱۳۷۶).

۳- آموزش زنان

مهم‌ترین اولویت جوامع ترقی‌خواه، آموزش است که پس از ضرورت دستیابی به قدرت، لازمه تحقق توانمندسازی به شمار می‌رود. در این جوامع، شهروندان صاحب توانایی‌های بالقوه و نامحدودی هستند که می‌تواند به نفع توسعه به مرحله عمل برسد؛ اما این مهم با برنامه‌ریزی‌های آموزشی صحیح و مستمر امکان پذیر است. در این حال آموزش زنان که تأثیر عملکردشان از خود شروع و خانواده و جامعه را در بر می‌گیرد، نقشی مضاعف در روند مشارکت برای دستیابی به توسعه و پیشرفت دارد.

براساس اصل ۵۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «حفظ محیط‌زیست و منابع طبیعی و مصرف بهینه آن بر عهده تمامی مردم است و یک وظیفه عمومی محسوب می‌شود». اگر زنان از آموزش و به تبع آن فرهنگ مناسب در مصرف منابع برخوردار

باشند با انتقال این فرهنگ به اعضای خانواده، زمینه ساز پایداری منابع طبیعی و زیستی خواهند بود. در واقع زنان نقشی تعیین کننده در اصلاح رفتار زیست محیطی دارند. (لاهیجانیان - اکرم الملوک، ۱۳۹۰)

«نخستین هدف آموزش مسائل زیست محیطی نگهداری و بهبود کیفیت زندگی انسان هاست. هدف اجتماعی آموزش مسائل زیست محیطی نیز باید بر مبنای اندیشه افزودن بر طول عمر زیست انسان در کره زمین قرار گیرد. اهداف دیگر در این آموزش می تواند حفظ و نگهداری زیست کره جهانی و نعمت های آن و برنامه ریزی برای شناخت محیط و آلاینده های آن باشد.» (اعتمادی فر - دبیربان، ۱۳۸۷)

۴- مشارکت زنان در مدیریت شهری

بحث حضور زنان در مدیریت محیط زیست شهری در بسیاری از سیاستگزاری ها و تصمیم گیری های دولت محلی یا شهرداری ها مغفول مانده است. همچنین براساس بررسی های صورت گرفته تعدادی از تشکل های مردم نهاد زیست محیطی از فعالیت بازمانده و آن ها که هنوز دایر هستند اغلب از طریق شهرداری توانسته اند با اجرای پروژه های مشترک به فعالیت خود تداوم بخشیده و مشارکت مدنی و خدمات اجتماعی خود را ارایه دهند. سازمان های غیردولتی زیست محیطی زنان نیز از این قاعده مستثنی نبوده و به دلیل مشکلات درونی و بیرونی متعدد، تاکنون نتوانسته اند در فرآیند توسعه شهری نقشی کلیدی و تعیین کننده ایفا نمایند. (امینی، ۱۳۷۸) از این رهگذر به دلیل نقش این تشکل ها در حال حاضر دو محور آگاه سازی عمومی و جلب مشارکت مردم در حفظ محیط زیست دچار افت و ضعف قابل توجهی است.

زنان به مثابه نیمی از کنشگران اجتماعی، همواره در وجوه و ابعاد گوناگون به عنوان یکی از محورهای مناقشه متخصصان علوم اجتماعی مطرح بوده اند. (فکوهی، ۱۳۸۵) مشارکت ظرفیت عظیم زنان موجب رشد جمع گرایی، انسجام و در نهایت پویایی اجتماعی می شود و برای اینکه تغییرات اجتماعی در مسیری دینامی کودتا ملی قرار گیرد، باید به مشارکت زنان در نهادهای مختلف جامعه ها هم توجه شود.

نقش تربیتی و اثر گذار زنان در خانواده می تواند مبنای بسیاری از اصلاحات در مدیریت شهری قرار گیرد. نسلی که در دامن مادران تحصیل کرده و متعهد نسبت به سلامت جامعه و محیط زیست همشهریان بزرگ می شود، نسلی مسئول خواهد بود. علاقه به مشارکت در امور عمومی و عام المنفعه نیز بسیار متأثر از تربیت خانوادگی بوده؛ چنانچه سایر خصوصیات اکتسابی این چنین است.

اما میزان تاثیرگذاری زنان در مقام مادری به توانمندسازی و آموزش های رسمی و غیررسمی بستگی دارد. چرا که فرهنگ سنتی ما وظایف زن را بیشتر در قالب خانواده دانسته و امروز برای گذر از این محدوده باید به ابزار آگاهی و توانمندی مجهز شد. همچنین مقوله نگاه محله ای و شهری، مقوله ای فراخانواده بوده و مرزهای نوینی را در مقابل زنان ما گسترده است. (طراوتی - دیانت، ۱۳۷۷) بنابراین اگر خواهان سهم مناسب زنان برای حفظ سلامت و محیط زیست هستیم باید توانمندسازی و آموزش از سوی مسئولین امر جدی تلقی شده و فراتر از شعار به ایجاد سازوکارها و نهادینه ساختن آن اقدام شود (بحرینی - امینی، ۱۳۷۹).

لازم است در بحث مشارکت زنان در حوزه محیط زیست و مدیریت شهری، پژوهش های متنوعی صورت پذیرد. در عین حال به نظر می رسد با توجه به تحقیقات موجود، اینک برای پرهیز از موازی کاری و تکرار، ضرورت دارد شهرداری با ارایه شاخص های علمی و کاربردی، پژوهش های آتی را هدایت و مدیریت کند (معصومی اشکوری، ۱۳۷۹).

چنانچه بتوانیم سهم مشارکت زنان در حوزه مدیریت شهری را پررنگ نمائیم میتوانیم از سرمایه اجتماعی زنان در جهت حفظ محیط زیست شهری در موارد زیر بهره مند شویم: (دیهیم - وهابی، ۱۳۸۲)

۱. امکان بهره گیری از خرد مدیریت زنانه در حوزه محیط زیست با تکیه بر سرمایه ملی زنان باسواد و تحصیل کرده کشور
۲. امکان بهره مندی از توانایی ها و ظرفیت های زنان در تصمیم گیری های مرتبط با محیط زیست
۳. وجود ساختارهای آموزشی در کلیه سطوح برای آموزش زیست محیطی به زنان
۴. بهره گیری از آموزه های ملی و دینی برای تولید و مصرف پایدار
۵. امکان دست یابی زنان به دانش، مسئولیت پذیری و مهارت برای حفاظت از محیط زیست از طریق رسانه ملی
۶. امکان بهره مندی از توان نظارتی و مدیریتی زنان عضو شوراهای اسلامی شهر و روستا
۷. امکان بهره مندی از ساختارهای اجرایی و پژوهشی در توسعه نقش زنان در مدیریت
۸. امکان انسجام و جلب مشارکت زنان بر محور محیط زیست از طریق شهرداری ها و شورا
۹. بهره مندی از قوانین و مقررات کارآمد موجود برای توسعه نقش آفرینی زنان در عرصه محیط زیست
۱۰. امکان بهره مندی زنان از سازوکارهای مردم سالاری اعم از سازمان های مردم نهاد، احزاب و اصناف و رسانه ها در حفظ محیط زیست

۵- توانمندسازی زنان

بانک جهانی توانمندسازی را به عنوان یکی از عناصر اصلی در کاهش فقر و به عنوان اولین هدف در امر توسعه شناسایی کرده است و محوریت بخشیدن به جنسیت را به عنوان یک اولویت در کمک به توسعه و در فرآیند اجرای یک استراتژی برای رسیدن به چنین تاثیری می‌داند. (شادمان فر - وکیل پور ۱۳۹۰) توانمندسازی پروسه و فرآیندی ممتد تعریف شده است که شرایط ساختاری (سیاسی، عرفی و حقوقی) و عاملیتی (ظرفیت‌ها، قدرت تصمیم‌گیری) و دسترسی (به منابع مادی و غیر مادی موجود در جامعه) را برای قدرت یابی زنان در خانه و جامعه در مواردی که برای آن‌ها محدودیت وجود دارد، فراهم می‌کند. (بیرو، آن، ساروخانی، مترجم، ۱۳۷۰)

کنفرانس محیط‌زیست و توسعه سازمان ملل در قرن ۲۱ (UNCED)، پیشرفت و قدرتمندی زنان شامل «قدرت تصمیم‌گیری» و «مشارکت» را عامل کلیدی توسعه پایدار تلقی می‌کند (Malhotra, 2002:2). در ایران اما متأسفانه چه در عرصه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و چه در عرصه پژوهش‌های علمی، رویکرد توانمندسازی مغفول واقع شده و توجه چندانی بدان نمی‌شود. اندک توجهاتی هم که به این رویکرد صورت می‌گیرد، عموماً دارای ضعف مفهومی در درک مفهوم توانمندسازی بوده که خود مشکلاتی را ایجاد نموده است، چنان‌چه جوهره اصلی مفهوم توانمندسازی (Empowerment)، بحث قدرت (Power) است، اما در ایران در درک مفهوم توانمندسازی، تأکید بر رویکرد توانایی (Ability) و مهارت‌یابی زنان است. هرچند این امر برای قدرت‌یابی زنان یک پیش شرط اساسی و لازم است و در ساختن مفهوم توانمندسازی نقشی گسترده دارد، اما مساله اصلی در این مفهوم رسیدن زنان به توانایی نیست، بلکه رسیدن آن‌ها به قدرت و داشتن نقش موثر در فرآیندهای گوناگون اعم از اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ... است (بیرو، آن، ساروخانی، مترجم ۱۳۷۰). نظریه توانمندسازی سارا لانگه (۱۹۹۹)، بر رفع هرگونه ابهام و سوء تعبیر، به وضوح تأکید دارد. بر اساس این نظریه منظور از توانمندسازی، تغییر مرد سالاری به زن سالاری نیست، بلکه بیش‌تر برابری جنسیتی در فرآیند توسعه مد نظر است. این دیدگاه با تحلیل روابط و ساختار قدرت در درون خانواده و جامعه، به اهمیت افزایش قدرت زنان می‌پردازد. در عین حال قدرت را نه برای برتری فردی بر فرد دیگر (زن بر مرد) بلکه بیش‌تر با هدف ارتقای خود باوری و خود اتکایی زنان مورد بحث قرار می‌دهد (دیپیم - وهایی، ۱۳۸۲).

الف- توانمندسازی زنان برای توسعه فرهنگ محیط‌زیست و ارج نهادن به سرمایه‌های طبیعی از طریق:

- لحاظ دیدگاه‌های مبتنی بر عدالت جنسیتی در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های کلان کشور برای نیل به توسعه پایدار
- لحاظ دیدگاه‌های عدالت طلبانه برای احقاق حقوق زنان به منظور نقش آفرینی موثرتر زنان در حوزه خانواده و مقابله با بی‌انگیزگی و عدم اعتماد به نفس در آن‌ها
- اصلاح نگرش‌های مدیریت شهری نسبت به ظرفیت‌ها و توانمندی‌های زنان در امر مشارکت اجتماعی
- پیگیری و اجرای مطلوب قوانین و مقررات موجود به ویژه مصوبات شورای شهر برای تقویت نقش آفرینی زنان در مدیریت محیط‌زیست شهری و پیشنهاد لوایح شهری تقویت‌کننده نقش زنان را در حفاظت از محیط‌زیست
- بهره‌مندی از توانایی‌ها و ظرفیت‌های زنان در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با محیط‌زیست
- آموزش زنان به منظور بهره‌مندی از توان و ظرفیت آنان در بهبود مدیریت شهری

ب- توسعه آموزش‌های زیست‌محیطی برای زنان به منظور بهره‌مندی از توان و ظرفیت آنان در بهبود مدیریت شهری از طریق:

- نظام رسمی آموزشی
- رسانه‌ها به ویژه رسانه ملی
- اینترنت و فضای مجازی
- شورایی‌ها با تقویت آن‌ها برای آموزش‌های رو در رو و فرهنگ‌سازی در جهت حفظ محیط‌زیست

ج- توانمندسازی تشکلهای مردم نهاد در حوزه زنان و محیط‌زیست به منظور جلب مشارکت مردم و کاهش اتکا بر دولت برای حفظ محیط‌زیست از طریق:

- حمایت شورای شهر و شهرداری از پروژه‌های ارایه شده تشکلهای مردم نهاد (NGOs) در حوزه زنان و محیط‌زیست

- همکاری شهرداری با تشکل‌های غیردولتی زیست‌محیطی زنان در اجرای پروژه‌های مربوطه

د- تعیین محورهای شاخص و مهم مقابله با آلودگی‌های زیست‌محیطی و تدوین برنامه تشویقی و تبلیغی فراگیر برای زنان براساس موضوعات زیر:

- استفاده از فناوری‌ها، صنایع و خدمات پاک و سازگار با محیط‌زیست از سوی زنان
- تشویق به مصرف بهینه مواد و انرژی با توجیه کمک به اقتصاد خانواده
- بازیافت و کاربرد مجدد مواد به وسیله زنان در خانواده
- ترغیب زنان به انتقال دانش زیست‌محیطی با تأکید بر ظرفیت و توان آن‌ها
- تنظیم خانواده و کنترل زاد و ولد که تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر محیط‌زیست دارد

۵-۱- تهدیدها

۱. وجود نگرش‌های مردسالارانه به‌عنوان مانع رشد ظرفیت‌ها و مسئولیت‌پذیری زنان در سطوح خانواده، جامعه و سیاست‌های کلان
۲. وجود برداشت‌های متعصبانه‌ای که هر گونه طرح مبحث زنان را به‌عنوان نوعی مقابله و ایستادگی در مقابل مردان تلقی می‌کند
۳. شیوع ناهنجاری‌های خانوادگی منتج به احساس سرخوردگی و بی‌قدرتی و ضعف ظرفیت‌های زنان در اداره امور اجتماعی مانند حفاظت از محیط‌زیست
۴. بی‌اعتمادی جامعه زنان به هشدارهای منابع رسانه‌ای و دولتی
۵. تلقی قید و بند از قانون و در نتیجه قانون‌گریزی

۵-۲- نقاط قوت

۱. افزایش میزان سواد و تحصیلات عالی در جامعه زنان ایرانی
۲. رویکرد زیست‌محیطی جامعه زنان تحصیل کرده به محیط‌زیست و افزایش رشته‌ها و دانشجویان محیط‌زیست
۳. اعتقاد به تاثیرگذاری زنان در امر حفاظت از محیط‌زیست در برخی سطوح سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری
۴. رویکرد توانمندسازی زنان در برخی تصمیم‌گیری‌ها و آزادی عمل و کنترل آن‌ها بر منابع اقتصادی
۵. رشد حضور زنان در ساختارهای شورایی و سیاست‌گذاری‌های شهری و محلی
۶. وجود تشکل‌های مردم‌نهاد (سمن) زیست‌محیطی و فعالیت آن‌ها در زمینه آموزش‌های زیست‌محیطی به زنان
۷. فعالیت‌های انجام شده در کشور برای ارتقاء مشارکت زنان در مباحث تحقیقاتی، اجرایی و آموزشی محیط‌زیست
۸. حضور زنان در کنفرانس‌ها و کارگاه‌های آموزشی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در موضوعات محیط‌زیست
۹. استراتژی‌های حمایت‌کننده

۶- بررسی یافته‌های موجود در زمینه مشارکت شهروندان به ویژه زنان در مدیریت شهری

سیف‌اللهی (۱۳۷۴) در گزارش خود از طرح پژوهشی مشارکت زنان که در مرکز مطالعات و تحقیقات زنان دانشگاه تهران انجام شده، با تأکید بر اینکه کنترل شهروندی عالی‌ترین سطح و نوع مشارکت است به شناخت انواع مشارکت اجتماعی زنان و عوامل مرتبط با آن که هدف این تحقیق بوده، اشاره کرده است.

در مجموع شش نوع مشارکت مدنی، حمایتی، فرهنگی-تفریحی، محلی، مذهبی-خیریه‌ای و شرکت در فعالیت‌های انقلابی شناخته شده که در این میان میانگین مشارکت مدنی پایین‌تر و میانگین مشارکت مذهبی-خیریه‌ای بالاتر از سایر انواع مشارکت است. به طور کلی نیز میزان مشارکت اجتماعی زنان شهر تهران در سطح پایینی قرار دارد (مسجدجامعی، ۱۳۹۰)

۶-۱- بررسی تجربیات کشورهای جهان از نقش‌آفرینی زنان

نمونه‌های فراوانی از تجارب مشارکت زنان در قالب‌های مشارکتی برای حفظ محیط‌زیست در سطح خانواده، محله، شهر و کشور در سراسر جهان وجود دارد و اکنون چندین دهه است که زنان نقش تعیین‌کننده خود را در این عرصه به اثبات رسانده‌اند.

زنان با برگزیدن راه‌های حفظ محیط‌زیست سعی کرده‌اند جهان را از هوای بهتر، خاک غنی‌تر و جنگل‌های سبزتر برخوردار کنند. آن‌ها به مصرف پایدار فکر می‌کنند و به بهبود دسترسی، کنترل و محافظت از منابع و حتی مبارزه با پدیده تغییر آب و هوایی را دنبال می‌کنند. بسیاری از زنان متوجه شده‌اند که برای تضمین بهره‌وری و سلامتی نسل‌های آینده، باید آراء خود را به طور جامعی در کلیه سطوح تدوین و اجرای سیاست‌ها اعمال کنند. در دهه‌های اخیر حضور زنان سرشناس برای سردمداری حفظ محیط‌زیست امری مشهود بوده است. به علاوه اینکه سهم زنان در راهبری و دسترسی به منصب‌های مرتبط با توسعه پایدار و حفظ طبیعت افزایش چشمگیر یافته تا جایی که بارها سبب گردهمایی‌های ویژه رهبران زن جهان در عرصه محیط‌زیست شده است. این رهبران به خوبی توانسته‌اند ظرفیت‌های موجود در جامعه زنان را به کار گیرند.

اولین نمود مشارکت زنان در حفاظت از محیط‌زیست به ۳۰۰ سال قبل برمی‌گردد؛ زمانی که در راجستان هند مردان برای ساختن قصری از چوب درصدد بریدن تعداد زیادی درخت بودند. «آمریتا دوی» از قبیله «بیشنوا»، اولین درخت منطقه را در آغوش گرفته تا از بریدن آن ممانعت کند. وی البته با تبر یکی از چوب‌برها کشته شد. با کشته شدن آمریتا مردم ۸۳ روستای اطراف هجوم آورده و در دفاع از هدف او وارد کارزاری شدند که نتیجه‌اش کشته شدن حدود ۳۵۰ نفر بود که البته کار ساخت قصر را متوقف کردند. این حادثه در واقع آغازی بر جنبش زیست‌محیطی معروف به چپیکو در هند بود که در دهه‌های اخیر نیز در هند منشاء الهام فعالان محیط‌زیست شد.

کشور ژاپن در دهه پنجاه میلادی شاهد اعتراض جدی دو سازمان غیردولتی زنان نسبت به آلودگی ناشی از صنایع و نیروگاه‌های منطقه توباتا بود. این زنان خواهان حقوق خود برای زندگی در محیط‌زیستی سالم و امن بودند که در اثر فعالیت‌های صنعتی در خطر قرار داشت. در نهایت، اعتراضات این جنبش زنانه به اتخاذ اقداماتی برای پیشگیری از آلودگی توسط دولت محلی و کارخانه‌ها منجر شد که کیفیت زندگی را بهبود بخشید (Communities and Local Government, 2007)

در برزیل نیز تشکل غیردولتی جنبش دمکراتیک زنان که از سال ۱۹۶۴ (راه‌اندازی شد، با هدف حفظ محیط‌زیست شهری و مناطق در معرض خطر، در قالب پروژه‌هایی با شهرداری و دولت محلی به آموزش دختران و زنان برای صیانت از محیط‌زیست، نیل به توسعه پایدار و عدالت زیست‌محیطی پرداخت. مخالفت این جنبش در استفاده از کودها و سموم شیمیایی در کشاورزی و رایزنی برای تدوین قوانین زیست‌محیطی به اذعان مردم و مقامات نتایج مشهودی در برزیل داشته است. (همان) در کنیا جنبش محافظت از جنگل‌های کمربند سبز، حرکت پیشستاز و مشهوری است که به دست زنان در روز زمین سال ۱۹۷۷ آغاز شد. «وانگاری ماتای» رهبر این جنبش در بسیاری امور نفر نخست بوده است. او متولد کنیا اولین زن آفریقای شرقی و مرکزی است که مدرک دکترای گرفت و اولین کارشناس محیط‌زیست است که برنده جایزه نوبل شد. ماتای کاشتن درخت را با پشتیبانی شورای ملی زنان کنیا آغاز کرد. «وانگاری ماتای دستاوردهای این جنبش را حاصل آموزش و توانمندسازی زنان دانسته است (همان)

جنگل زدایی در ۲۰ درصد از انتشارات سالانه کربن سهم دارد. اثرات جنگل زدایی در کشورهای پیشرفته را می‌توان در فرسایش و تحلیل رقتن زمین و کمبود آب و مواد غذایی مشاهده کرد. از طریق فعالیت جنبش کمربند سبز، از هزاران جریب جنگل‌های غنی و بومی آفریقا محافظت به عمل آمده است و شش هزار نهالستان که توسط زنان اداره می‌شود، برای یک صد هزار تن اشتغال ایجاد کرده است.

در اواخر سال ۲۰۰۵، بیش از ۱۵ کشور آفریقایی در شبکه کمربند سبز پان-آفریقایی مشارکت داشتند. جنبش کمربند سبز با فعالیت در حوزه‌های حفظ محیط‌زیست، دمکراسی، توانمندسازی زنان، توسعه اجتماعی و حل منازعه در سراسر جهان گسترش یافته و در ایالات متحده، بریتانیا، هند غربی، ژاپن و آمریکای جنوبی حضور پیدا کرده است. این جنبش تاکنون بیش از سی میلیون اصله درخت در کنیا کاشته و به تسهیل درختکاری در نقاط دیگر نیز یاری رسانده است.

«کیت اورن» مدیر اجرایی سازمان محیط‌زیست و توسعه زنان (WEDO) است. این سازمان جهانی، با هدف تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی، در زمینه توانمندسازی زنان به‌عنوان مسئولان تصمیم‌گیری فعالیت دارد. این سازمان که به طور مشخص برای تأثیرگذاری در نشست ۱۹۹۲ سران در ارتباط با زمین تشکیل شد، در پی وارد ساختن دیدگاه‌های جنسیتی و مشارکت مستقیم زن در عرصه بین‌المللی است. این سازمان در آخرین اقدام خود در قرار دادن نخستین متن جنسیتی در مذاکرات سازمان ملل متحد در خصوص تغییر آب و هوا ایفای نقش کرد.

گزارش دولت سوئد در سال ۲۰۰۷ تأکید دارد که مطالعات نشان می‌دهد زنان در کشورهای شمال، یعنی کشورهای توسعه یافته، با اتخاذ بیشتر تصمیم‌های «سبز» در سطح خانه، ردپای کوچک‌تری از کربن در مقایسه با مردان از خود به جای می‌گذارند.

زنان و جنبش‌های زنان با به نمایش گذاشتن ظرفیت بسیار خوبی در مقام رهبر، کارشناس، آموزگار و نوآور، گام‌های بلندی در حفظ و حراست از منابع اطراف خود برداشته‌اند. در کشورهای آمریکای جنوبی نیز این ظرفیت به اثبات رسیده است. چنانچه رییس‌جمهور سابق اکوادور به‌عنوان یک زن با تجربه در عرصه سیاست و امور اجرایی، هم‌اکنون مسئولیت سازمان آمازون را بر عهده دارد. این سازمان منطقه‌ای در برگیرنده اقدامات هفت کشور آمریکای لاتین برای حفاظت از جنگل‌های بارانی آمازون است.

جنگل های آمازون علاوه بر اینکه از مهم ترین ذخیره گاههای طبیعی و بکر دنیاست، از مخازن بزرگ جذب دی اکسید کربن نیز به شمار می آید و نقش بسیار با اهمیتی در اعتدال اقلیم دارد.

تشکل های زنان نه تنها در عرصه ملی و بین المللی نقش آفرین شده اند، بلکه حوزه کار خود را تخصصی تر کرده و به این منظور در مدیریت پایدار شهری و محلی مشارکت می کنند. نمونه های موفق متعددی از این مشارکت وجود دارد که می تواند برای حل معضلات زیست محیطی شهری در ایران به ویژه تهران مورد بهره برداری قرار گیرد.

تجربه کانادا یکی از نمونه های موفق مشارکت زنان در مدیریت محیط زیست شهری به حساب می آید. آژانس بین المللی توسعه کانادا (CIDA- Canadian International Development Agency) در پروژه های مشترک خود با شهرداری های کشور نشان می دهد که نقش زنان در تصمیم گیری های حوزه شهرداری و مدیریت شهری بسیار تعیین کننده بوده و می تواند در پیشبرد جامعه محلی مؤثر واقع شود. خدمات شهرداری نه تنها می تواند از آسیب های اجتماعی که به ویژه زنان، کودکان و جوانان را در معرض خطر قرار می دهد، جلوگیری نماید؛ بلکه می تواند محیط زیستی امن و سالم را با مشارکت این اقشار جامعه فراهم آورد. برای نمونه در شهرهای اوتاوا و مونترآل گروه کاری دسترسی زنان به خدمات شهرداری ها در سال ۱۹۹۹ پایه گذاری شد و تاکنون فعالیت آن تداوم دارد. این کارگروه تا حد زیادی شهرداری ها را در تعیین وضعیت موجود زنان این شهر، تعیین مشکلات آن ها و نحوه مشارکت آن ها در اداره شهر به ویژه در حوزه حل مشکلات محیط زیست شهری یاری داده است. از جمله اهداف این کارگروه مشترک که علاوه بر مسئولین شهرداری و اقشار زنان، سازمان های غیردولتی و دانشگاهیان را نیز در بر می گیرد، عبارتند از:

۱. ارزیابی دسترسی برابر زنان و مردان به خدمات شهرداری؛
۲. تضمین به رسمیت شناختن کامل نقش زنان در امور شهری؛
۳. ارائه سیاست ها، راهبردها و توصیه های لازم به شورای شهر

مهم ترین توصیه های کارگروه به شهرداری و شورای شهر عبارت بوده اند از:

۱. نیاز به برقراری ارتباطات مناسب با اقشار مختلف زنان و فراهم کردن امکان دسترسی همه آن ها به خدمات شهرداری؛
۲. اهمیت آموزش و توانمندسازی زنان در حوزه امور شهری و بهره مندی از مشاوره با آن ها در تصمیم گیری های مربوط به محله و شهر؛
۳. اهمیت تأمین سرویس حمل و نقل عمومی مناسب و خدمات مربوط به محیط زیست شهری؛
۴. اهمیت حمایت ها و تأمین منابع مالی لازم جهت ارائه خدمات.

در پی نقش آفرینی زنان در دهه های گذشته برای بهبود وضعیت محیط زیست در جهان، این روند وارد مباحث جدیدی می شود که این روزها در خواسته های زنان برای طرح در کنفرانس جهانی ریو+۲۰ (بیست سال پس از ریو) قابل مشاهده است. مهم ترین محور در این زمینه بحث دستیابی زنان به مشاغل سبز و محیط زیستی به شمار می رود. گزارش سال ۲۰۱۱ بانک جهانی مؤید این واقعیت است که سرمایه گذاری بر روی مشارکت زنان بیش از سرمایه گذاری بر روی مردان، کشورها و جوامع را به توسعه می رساند.

نمونه دیگری از اقدام برای جلب مشارکت مردم از طریق دولت های محلی، تصویب «سند ملی محلات قوی و پر رونق» توسط دولت انگلستان در سال ۲۰۰۶ است. در این مصوبه دولتی تعهد ایجاد فضای آزادتر برای دولت های محلی مبنی بر انعطاف پذیری در تعیین اولویت های محلی گنجانده شد. برای راحت تر شدن کار نیز تعداد ۱۲۰۰ شاخص ملی به ۱۹۸ شاخص کاهش یافت. این ۱۹۸ شاخص در قالب ۶ محور از جمله جامعه محلی قوی تر، جامعه ایمن تر، محور کودکان و جوانان، بهداشت و رفاه، از بین بردن تبعیض و ایجاد تساوی جنسیتی، اقتصاد محلی، محیط زیست و توسعه پایدار تنظیم شد. همچنین برای هر یک از این محورها، یک سری شاخص ها کیفی و کمی تعریف کردند که در محور «محیط زیست و توسعه پایدار» به شرح زیر بوده است:

۱. کاهش دی اکسید کربن ناشی از فعالیت های بخش دولتی و عمومی
۲. شناسایی نرخ ایجاد آلودگی دی اکسید کربن در قراردادهای محلی
۳. یافتن راه حل برای مشکلات سوختی مردم فقیر
۴. تطبیق شرایط با تغییرات آب و هوایی
۵. مدیریت سیل و فرسایش سواحل
۶. کسب استانداردها برای کنترل سیستم بهداشت حیوانات
۷. شناسایی سرانه پسماندهای هر خانوار
۸. مدیریت بازیافت زباله و کمپوست خانواده ها
۹. مدیریت زباله و محل دفن آن

۱۰. شناسایی کیفیت هوا شامل کاهش NO و فرسایش PM10

۱۱. بهبود معابر و پاکسازی محیطزیست با توجه به سطح به کارگیری سموم
۱۲. بهبود معابر و پاکسازی محیطزیست با توجه به جمع آوری غیرقانونی زباله
۱۳. بهبود تنوع زیستی محلی با مدیریت فعالانه در سایت های تنوع زیستی محله

در اکثر کشورهای عضو اتحادیه اروپا سازمان‌های غیردولتی زنان در برنامه‌ریزی‌های شهری دخیل هستند. آن‌ها تا حد زیادی توانسته‌اند مسائل جنسیتی را در سیاست‌ها و دستورالعمل‌های حوزه مدیریت شهری به ویژه در بخش محیطزیست لحاظ نمایند. برای نمونه در کشور هلند در ۲۸۰ شهرداری این کشور، کمیته‌های مشاوره زنان به این منظور تاسیس شده و مشغول فعالیت هستند. این کمیته‌های مشاوره علاوه بر ارزیابی برنامه‌های حوزه ساخت و ساز، بر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های شهرداری‌ها در حوزه کاربری زمین، طرح‌های ترافیکی و پروژه‌های زیست‌محیطی نظارت دارند. (Dankelman, 2010) اساساً کشورهای اروپایی صاحب منشوری در برابری زنان و مردان در سطح محلی هستند. در این منشور اصل بر یافتن پاسخ برای تمام سؤالات مربوط به برابری در سطح شهر، زمینه سازی برای مشارکت زنان در مدیریت شهری و زمینه سازی برای تاثیرگذاری زنان در تصمیم گیری های مربوط به شهر و مدیریت آن است. مجریان منشور نیز شهرداری‌ها هستند.

در اتریش و آلمان از دهه ۸۰ تاکنون واحدها و دفاتر فرصت‌های برابر جنسیتی در ادارات اصلی شهرداری‌ها مستقر شده و فعالیت دارند. برای مثال در شهر وین اتریش دفتر هماهنگی امور زنان با بودجه مشخص در شهرداری این شهر در سال ۱۳۹۱ راه‌اندازی شده است (Oxaal & 1997:6Baden). همچنین در بسیاری از کشورهای اروپایی شهرداری‌ها به منظور افزایش مشارکت شهروندان به ویژه زنان در حوزه مدیریت محیطزیست شهری، برنامه عمل اجلاس جهانی محیطزیست ریو را طراحی و تدوین کردند که با اجرای آن طی دو دهه گذشته مشارکت عمومی زنان در این حوزه بسیار ملموس‌تر از گذشته شده است. در کشورهای آسیایی و آمریکای لاتین نیز بسیاری از شهرداری‌ها و شوراهای شهر، البته نه به طور سیستماتیک، بلکه به طور پراکنده پروژه‌های متعددی را در زمینه های مختلف مدیریت محیطزیست شهری مانند کاهش پسماند یا کنترل آلودگی هوا داشته‌اند که با مشارکت زنان و سازمان‌های غیردولتی آن‌ها به ثمر رسیده است. در این میان کشورهایی چون هند، سری‌لانکا، مالزی، ویتنام، برزیل، سنگاپور و پاکستان پیشتاز بوده‌اند.

از میان کشورهای در حال توسعه همچنین می‌توان به ترکیه اشاره کرد. ترکیه با آغاز فرآیند صنعتی شدن از دهه پنجاه با سیل مهاجرین از روستاها مواجه بوده و دچار معضل شهرنشینی بی رویه شده است. این وضعیت شهرهای ترکیه را با انبوهی از مشکلات زیست‌محیطی مواجه کرده است. برای مقابله با این روند سازمان‌های دولتی و غیردولتی و بخش خصوصی ضمن لحاظ نگرش جنسیتی در فرآیند توسعه، مبادرت به آگاهی بخشی و توانمندسازی زنان در حوزه محیطزیست و طبیعت کرده‌اند. نکته قابل توجه اینکه این رویکرد بر اشتغال زایی و درآمدزایی متمرکز بوده و به ترویج «مشاغل سبز» مانند ترویج فناوری های کم مصرف یا بازیافت مواد می پردازد. (ISOE, 2010)

پروژه گپ-چاتام (GAP-CATOM) در پی این رویکرد و با هدف ارتقاء نقش زنان در فرآیند توسعه در سطوح مختلف خانواده، محله، شهر و کشور به اجرا در آمد. این پروژه با تمرکز بر آموزش، بهداشت و حمایت از خدمات اجتماعی صورت گرفته و بنا بر ادعای دولت ترکیه از موفق ترین پروژه های توسعه ای در آن کشور بوده است. دهها هزار نفر از زنان ترک در قالب این پروژه مورد آموزش و توانمندسازی قرار گرفته‌اند.

همچنین دولت ترکیه برخی از اهداف و راهبردهای بخش محیطزیست سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۳ این کشور را براساس جلب مشارکت زنان ترسیم کرده است؛ مانند موارد زیر:

- هدف «اثربخشی زنان در تصمیم سازی های حوزه محیطزیست» از طریق راهبرد افزایش تعداد شوراهای زنان به ۸۱ مورد، توانمندسازی زنان برای مشارکت در تصمیم های محلی محیطزیست، افزایش مشارکت زنان در سیاستگذاری های زیست‌محیطی و ارتقای آگاهی و حساسیت زنان نسبت به شرایط نامساعد زیست‌محیطی
- هدف «تقویت نقش آفرینی زنان در اجرای موثر سیاست های زیست‌محیطی» از طریق راهبرد آگاه سازی آن‌ها در مورد الگوهای صحیح تولید و مصرف، بهره برداری و مدیریت درست منابع طبیعی با مشارکت جوامع محلی و سازمان‌های مردم نهاد، تشویق ابتکارات زنان در قالب تشکلهای غیردولتی برای حل مشکلات زیست‌محیطی
- هدف «تقویت انگیزه زنان برای مقابله با شرایط نامساعد زیست‌محیطی شهرها و ارتقای استانداردهای زندگی شهری» از طریق فعالیت های آگاه سازی آن‌ها نسبت به نحوه مقابله با بلایای طبیعی و اثرات منفی تغییرات آب و هوایی، اثرات سوء استفاده از مواد شیمیایی و مقابله با رشد نامتعادل شهرنشینی و حاشیه نشینی»

نمونه های مشارکت زنان در مدیریت محیطزیست محلی، شهری، ملی و بین المللی در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته فراوان بوده و ذکر و بررسی همه آن‌ها نیازمند مطالعه و پژوهشی مستقل است. از جمله اینکه شهرهای مهم دنیا امروزه به

حضور زنان در راس مدیریت شهرداری‌ها توجه دارد. «دورا باکویانی» شهردار سابق آتن در سال ۲۰۰۵ به‌عنوان برترین شهردار جهان به دلیل مدیریت خوبش در المپیک ۲۰۰۴ آتن انتخاب شد. او بلافاصله بعد از این موفقیت به مقام وزارت امور خارجه یونان رسید.

در مدت مدیریت باکویانی در شهرداری آتن، زیرساخت‌ها تجهیز و عملکردها دچار تحول شدند؛ شهر رنگ و لعاب تازه گرفت، تمیزی و سرسبزی به شهر آورده شد، فضاهای تفریحی و پارک‌های بسیاری ساخته شد. در نتیجه دستیابی به کیفیت زندگی مطلوب از مهم‌ترین رویدادها در این شهر شناخته شد. راه‌ها و فضاهای عمومی در ۴۵۰ خیابان اصلی و به مساحت ۷۵۰ هزار مترمربع نوسازی و پیاده‌راه‌ها به مساحت ۲۵۰ هزار مترمربع دوباره سنگفرش شدند و ۳۵۰ هزار از انواع گل و گیاه و ۱۱ هزار اصله درخت در پارک‌ها، میادین و مسیرهای عبور پیاده کاشته شدند. شهرداری آتن در آن دوران روی بالا بردن سطح خدمات در محلات تمرکز داشت و توسعه شبکه پارک‌ها و بازسازی مناطق و از همه مهم‌تر بهبود کیفیت زندگی از دیگر اولویت‌های شهری بود.

همچنین در برنامه‌ای دیگر شهروندان تشویق شدند روی بام‌خانه‌های خود گل و گیاه بکارند و یا گیاهان یا میوه‌های مخصوصی را در بالکن خانه‌هایشان پرورش دهند. در ژوئن ۲۰۰۴ نیز برنامه ۴ ماهه آزمایشی مربوط به بازیافت اجرا شد که فاز اول آن درباره بازیافت قوطی‌ها و کاغذها بود.

«هلن زیله» شهردار شهر کیپ تاون آفریقای جنوبی خبرنگاری است که با ورود به عالم سیاست شهردار یکی از شهرهای مهم این کشور آفریقای جنوبی شد. او هم اکنون مانند دکتر محمدباقر قالیباف شهردار تهران، در بین یازده شهردار برتر جهان قرار دارد. هلن از سال ۲۰۰۶ شهردار این کیپ تاون است و پیش از این در سال ۲۰۰۳ به‌عنوان برترین زن سال آفریقای جنوبی معرفی شد. کیپ تاون طبق قانون اساسی آفریقای جنوبی به‌عنوان یک کلانشهر به جهانیان معرفی می‌شود و یکی از بزرگ‌ترین اشکال حکومت‌های محلی را در این کشور دارد. این شهر ۲۱۰ عضو شورا دارد که ۲۸ عضو اجرایی آن توسط زیله به‌عنوان شهردار اجرایی شهر منصوب می‌شوند.

اما عمده‌ترین فعالیت‌های موثر هلن زیله در مسایل اجتماعی متمرکز شده است. مهاجرت در سال‌های اخیر در آفریقای جنوبی به صورت یک بحران درآمده و در این مدت بسیاری از مسوولان کشور تنها به ایراد سخنرانی درباره این بحران پرداختند؛ اما زیله به حرف زدن قناعت نکرد و وارد عمل شد. او به سرعت برای رفع این بحران اقدام به ساخت پناهگاه در شرایط اورژانسی کرد و توانست تا حدودی از پس این بحران در شهر کیپ تاون برآید. مردم این شهر او را یکی از سختکوش‌ترین افراد در کشور آفریقای جنوبی می‌دانند که تمیزی پایتخت و سر و سامان دادن به زیرساخت‌ها از جمله دیگر موارد چشمگیر در فعالیت اوست (ISOE, 2010).

نتیجه‌گیری

با توجه به بحران‌های حوزه محیط‌زیست و چالش‌های حوزه زنان، مشارکت دستگاه‌های مرتبط در این زمینه می‌تواند بسیار تعیین‌کننده باشد، در این راستا توسعه آموزش و برقراری عدالت آموزشی در توسعه پایدار با محوریت زنان منجر به توان افزایش زنان در استفاده از دانش زیست‌محیطی و افزایش آگاهی و دانش آنان در فضاهای شهری به واسطه شبکه‌های اجتماعی و سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه زیست‌محیطی باید توجه ویژه به این موضوع شود.

دستیابی به هدفهای جنسیت و توسعه به هیچ‌روی کار آسانی نیست و حمایت همه افراد در سطوح مختلف دستگاه‌های دولتی و مجریان را می‌طلبد. این امر مستلزم کوششی است آگاهانه تا به مدد آن بتوان علائق و شور زنان و مردان را در جهت ترقی اجتماعی و اقتصادی به حرکت درآورد و از آن بهره‌جست. تحقق این مهم همچنین نیازمند وقوف کامل نسبت به نقش‌ها، روابط و تلاش‌های زنان و مردان در عرصه حیات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. علاوه بر این لازم است برای ارزشگذاری فعالیت‌های گوناگون اقتصادی و غیراقتصادی، چارچوبی تدارک‌شود. از این گذشته رسیدن به هدفهای توسعه، به اندیشه و اقدامی جدی نیاز دارد که جهتی انسانی داشته و برای حل مسائل جنسیت الهام‌بخش باشد و آینده جامعه و نیازهای مردان و زنان را در هر سنی درک کند و برای تحقق این نیازها، همه مساعی خود را به کار گیرد. افزون بر این، اقدامات دیگری باید صورت پذیرد، اولاً قبل از هرچیز لازم است هدفهای جنسیت و توسعه به خوبی روشن شود و در متن برنامه‌ها و دستاوردهایی که در کشور دنبال می‌شود قرار گیرد. ثانیاً چون این مفاهیم تازه‌گی داشته و با راه و رسم متعارف اندیشه توسعه سنتی سازگار نیست از این رو باید یک گروه طرفدار جنسیت در سازمانها به وجود آید و برای تحقق این اهداف مجدانه تلاش کند. بدین ترتیب باید در جهت سازماندهی مناسب زنان، توانمند ساختن آن‌ها و آموزش به آن‌ها جهت مشارکت در فعالیت‌های شهری و محیط‌زیستی توجه به منافع و سهم آن‌ها در جریان توسعه و برخورداری از مواهب توسعه، برنامه‌ریزی لازم صورت پذیرد.

اگر می‌خواهیم یک مدیریت پایدار زنانه داشته باشیم باید حضور پررنگ زنان را در محلات، نواحی مختلف شهری داشته باشیم. اگر این زمینه به طور کامل فراهم شود می‌توانیم شاهد حضور مدیریت فکری زنان در بالاترین سطوح مدیریتی نیز خواهیم بود؛ که در این راستا جریان‌سازی جنسیتی برای حفاظت محیط‌زیست باید فعال تر شود تا فرصت‌های برابر برای زنان و مردان به‌عنوان شرکا و ذی‌نفعان حفاظت محیط‌زیست با توجه به جایگاه متفاوت آن‌ها در جامعه و میزان دانششان درباره محیط‌زیست ایجاد شود.

به عبارت دیگر هدف جریان‌سازی جنسیتی برای توسعه پایدار، به حداقل رساندن اثرات منفی فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی بر محیط‌زیست است که این امر از طریق افزایش دانش و آگاهی زنان و مردان برای ارتقای رهیافت‌های حساس جنسیت و راه‌حل‌هایی برای به حداقل رساندن مصرف منابع طبیعی و شتاب دادن به استفاده از فناوری‌های دوستدار محیط‌زیست و با هزینه موثر توسط زنان و مردان امکان‌پذیر خواهد بود. زنان آگاه می‌توانند در انتقال فرهنگ زیست‌محیطی کمک کنند. بدین جهت بالا بردن سطح آگاهی‌های مردم در مورد فضای سبز و آشنایی با خواص گیاهان ضرورتی است که مانع بروز فاجعه نابودی شهرها بر اثر آلودگی هوا و محیط‌زیست می‌گردد. به همین منظور اهمیت دادن به نقش فضای سبز در زندگی انسانها و ایجاد علاقه بیشتر به درخت و گل و چمن در وجود هر کس امری است ضروری.

با طرح و تطبیق برنامه‌های زیست‌محیطی و تشکیل سازمانهای فعال زنان در مراکز کشور میتوان تغییر رفتاری در الگوی مصرفی خانواده‌ها ایجاد کرد؛ بنابراین آموزش زنان در زمینه حفظ محیط‌زیست، ایجاد انگیزه کافی و توانمند ساختن آنان، برای حل مسائلی است که سلامت او، خانواده و جامعه را به چالش می‌کشد. توانمندسازی زنان در جهت جلب مشارکت آن‌ها برای حل معضلات محیط‌زیست به معنی توانمند کردن جامعه می‌باشد.

منابع

۱. مطهری، مرتضی، (۱۳۶۴) جامعه و تاریخ، قم: انتشارات صدرا، ص ۶
۲. پالمر مونت و لاری اشترن، (۱۳۷۱) نگرشی جدید به علم سیاست، ترجمه منوچهر شجاعی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ص ۱۰۳ و ۱۰۲.
۳. کتاب نوسازی و دگرگونی سیاسی، حسین سیف زاده و توسعه سیاسی و تحول اداری، عبدالعلی قوام.
۴. بیرو، آن. (۱۳۷۰). فرهنگ علوم اجتماعی. (ب. ساروخانی، مترجم). تهران: انتشارات کیهان
۵. جمعیت زنان مبارزه با آلودگی محیط زیست، نقش زنان در حفاظت از محیط زیست، تهران، آذرماه ۷۳
۶. ریتزر، جورج، نظریه‌های جامعه‌شناسی، ترجمه احمدرضا غروی زاده، (تهران، ماجد، ۱۳۷۳)، ص ۹۶.
۷. سازمان حفاظت محیط‌زیست. (۱۳۸۰). دومین گزارش وضعیت محیط زیست ایران، انتشارات. سازمان حفاظت محیط زیست.
۸. سیف الهی، سیف‌الله، اقتصاد سیاسی ایران، تهران، پژوهشکده جامعه‌پژوهشی و برنامه‌ریزی میزان ۱۳۷۴.
۹. اکبری نعمت‌الله، کنش و واکنش متقابل مشارکت زنان در اجتماع و توسعه فرهنگی، سمینار زن و توسعه فرهنگی، دانشگاه الزهراء، ۱۳۷۴
۱۰. افضل زاده، سوسن. (۱۳۷۶). آلودگی هوا و کنترل آن. مجله برگ سبز.
۱۱. کالن، گوردن (۱۳۷۷). گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طیبیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. سینا معماری، فرآیند نقش زنان در توسعه پایدار و محیط زیست، سازمان حفاظت محیط زیست، پاییز ۷۸.
۱۳. سعادت، اسفندیار. (۱۳۷۸). مدیریت منابع انسانی. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی در دانشگاه تهران.
۱۴. کریمی، داریوش. لیاقتی، هومان. (۱۳۷۸). آموزش محیط‌زیست و رفتار شهروندی. طرح توسعه و ترویج فرهنگ زیست‌محیطی منطقه ۹ شهرداری تهران.
۱۵. امینی، فرهاد. (۱۳۷۸). بررسی نقش سازمان‌های غیردولتی زیست محیطی در دستیابی به مشارکت‌مردمی به منظور حفاظت از محیط زیست. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده محیط زیست دانشگاه تهران.
۱۶. لقابی، حسنعلی. & محمدزاده تیتکانلو، حمیده. (۱۳۷۸). زمستان. مقدمه‌ای بر مفهوم توسعه شهری پایدار و نقش برنامه‌ریزی شهری. فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۶
۱۷. سریع القلم، محمود. (۱۳۷۸). عقلا نیت ع آینده توسعه یافتگی ایران. انتشارات غزال.
۱۸. حمید طراوتی و سیدامیر دیانت، (۱۳۷۱) دستور کار ۲۱، ترجمه انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست و برنامه عمران ملل متحد (UNDP)
۱۹. معصومی اشکوری، سید حسن. (۱۳۷۹). شهر فعال و مدیریت توسعه پایدار شهری. (نسخه اول). مجموعه مقالات اولین سمینار مدیریت توسعه پایدار در مناطق شهری. تبریز: شهرداری تبریز.

۲۰. بحرینی، سید حسین. امینی، فرهاد. (۱۳۷۹). نقش سازمان‌های غیردولتی زیست‌محیطی در دستیابی به مشارکت مردمی به منظور حفاظت از محیط زیست در ایران. محیط‌شناسی. شماره ۲۶.
۲۱. بری، جان. (۱۳۸۰). محیط‌زیست و نظریه اجتماعی. (نسخه اول). (ح. پویان ن. توکلی، مترجم). انتشارات زیبا.
۲۲. مرکز امور مشارکت زنان ریاست جمهوری، نشریه آوا شماره ۱، تهران، مرکز مشارکت زنان، ۱۳۸۰.
۲۳. آنتونی، گیدنز. (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی (نسخه ۷). (م. صبوری، مترجم) انتشارات مهدی.
۲۴. دیهیم، حمید و معصومه وهابی. (۱۳۸۲). دسترسی زنان به اعتبارات نظام بانکی. پژوهش زنان. دوره ۱. سال ۳. شماره ۷. ص ۸۷-۶۱.
۲۵. فکوهی، ناصر. (۱۳۸۵). انسان‌شناسی شهری. انتشارات نی.
۲۶. اعتمادی فر، نرگس دبیریان، سارا. (۱۳۸۷). سازمان‌های غیردولتی و نقش آنان در آموزش زنان جهت تضمین پایداری محیط‌زیست.
۲۷. سفیری، خدیجه. (۱۳۸۷). نقش نهادهای غیر دولتی محله‌ای در تأمین امنیت اجتماعی با تکیه بر شهرشیراز، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره دوم، شماره ۲.
۲۸. محمدی اصل، عباس. (۱۳۸۸). زنان و محیط‌زیست. انتشارات شیرازه.
۲۹. مرکز اطلاعات جغرافیایی شهر تهران (۱۳۸۸). اطلس محلات تهران. (<http://atlas.tehran.ir>)
۳۰. دفتر مطالعات فرهنگی و اجتماعی شهرداری تهران. (۱۳۸۹). پژوهش بررسی موانع و مشکلات فرهنگی و اجتماعی شهرداری تهران برای جلب مشارکت شهروندان تهرانی در امور شهری. (معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی واحد تهران، مجری). (غ. غفاری، مسئول علمی طرح). گروه پژوهشی جامعه‌شناسی.
۳۱. مسجدمعنی، احمد. (۱۳۹۰). شورایاری‌ها، رویکردی نو به مدیریت محلی. موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی
۳۲. لاهیجانیان، اکرم‌الملوک. (۱۳۹۰). آموزش محیط‌زیست. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
۳۳. شادمان فر، رضا و کیل پور، مهدی. (۱۳۹۰). شورایاری، سازوکاری برای مشارکت شهروندان با مدیریت شهری. موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
34. Malhotra, Anju and Sidney Ruth Schuler and Carol Boender. 2002. "Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development". Background Paper Prepared for the World Bank Workshop on Poverty and Gender: New Perspectives, Final Version: June 28, 2002
35. Oxaal, Zoe and Sally Baden. (1997). "Gender and Empowerment: Definitions, Approach's and Implications for Policy". BRIDGE, Report No.40. Briefing Prepared for the Swedish International Development Cooperation Agency (sida)
36. Putnam, R. D. (1992). Making Democracy Work, New Jersey, Princeton University Press.
37. Institut für Sozial- ökologische Forschung (ISOE), (2010). Research on Gender, the Environment and Sustainable Development. Frankfurtam Main.
38. Communities and Local Government. (2007). The New Performance Framework for Local Authorities and Local Authority Partnerships: Single Set of National Indicators
39. Dankelman, Irene. (2010). Women: Agents of Change for Healthy Environment.

The role of education and empowerment of women in environmental protection and sustainable management of urban

Rezvan Barzegar, Asghar Shahriary, Razieh Shahriary

Abstract

Difference and diversity in cities, people are in putting together, which have different patterns of life and makes the city an attractive place, but the other side of this variety is unknown. The way humans that happens at a time and in a public place unit such as stores and restaurants have been strangers to one another conditions in this unknown are increasing. This could lead to increased human vulnerability, especially for women and all those who are physically more vulnerable they are. In terms of human development, managerial experience of this country in addition to international experience confirms that in today's world share of women in advancing social goals, clear and the calculation of the benefit of achieving better and faster to the target. Today, living in cities and in general in the modern world makes human life is mechanical. Cities as centers of concentration of activities and human lives to be able to stability set its own choice but to accept the structure and function are affected by natural systems do not. The role of the environment in urban life as an essential component and a key role in the metabolism of the body of the only cities to have that lack of them can cause serious damage to urban life. The aim of this study was to evaluate the quality and developing the role of education and empowerment of women in protecting the environment and examines how their peace of mind. In this regard, the participation of women in the preparation and implementation of urban projects, as a way to presence of more women in the urban space, is proposed. The results show that the environment in urban life urban social and ecological efficiency. The more effect on urban life, the functions of the environment, or their ecological efficiency that makes a favorable cities to live and cope with the adverse effects on the development of industry and transport and improve the quality of life of citizens.

Keywords: Education, empowerment, women, protection of the environment, sustainable urban management

**Journal of
Urban Design Studies
and Urban Research**

ISSN: 2645-4424
www.UDSJ.ir

مطالعات طراحی شهری
و پژوهش‌های شهری

نشانی: کرج، بلوار امام خمینی (باغستان)، بین
خیابان پنجم و ششم، روبروی مجموعه ورزشی
انقلاب، پلاک ۷۳۵، ساختمان پرنده، واحد ۱



۰۲۱ ۳۳ ۲۰ ۲۴ ۸۷



۰۲۶ ۳۴ ۴۳ ۶۹ ۵۹



۰۲۱ ۴۳ ۸۵ ۷۱ ۲۴